

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

ZAVJETNI SPOMENICI I ŠTOVANJE SVETACA ZAŠTITNIKA OD
KUGE U DUBROVNIKU OD XIV. DO XVII. STOLJEĆA

Nada Benić, univ. bacc.

Mentorica: dr. sc. Ana Marinković

ZAGREB, 2017.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Diplomski rad

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski studij

ZAVJETNI SPOMENICI I ŠTOVANJE SVETACA ZAŠTITNIKA OD KUGE U DUBROVNIKU OD XIV. DO XVII. STOLJEĆA

Votive monuments and veneration of anti-pestes saints in Dubrovnik from the XIVth to XVIIth
century

Nada Benić

Ovaj se rad bavi pitanjem *anti-pestes* svetačkih kultova na području Dubrovačke republike u razdoblju od 14. do 17. stoljeća. U uvodu se rada objašnjava kako su izgledale epidemije kuge te se donose svjedočanstva njihovog neposrednog iskustva te atmosfere vremena koja je bila preduvjet i podloga naručivanju i stvaranju zavjetnih spomenika. Pri pisanju rada analizirani su pisani izvori – arhivska građa i kronike, te sačuvani vizualni izvori – zavjetne slike, kipovi i crkve.

Usporedbom godina haranja epidemija sa godinama naručivanja zavjetnih djela, pokušalo se ustanoviti postoji li jasan obrazac u stvaranju takve umjetnosti. Kultovi obrađeni u radu mogu se podijeliti na dvije grupe: lokalni, koji se slave jedino u Dubrovniku ili koji potječu iz Dubrovnika, te *univerzalni* – čije se štovanje može pratiti diljem zapadne Europe. Među lokalnim su kultovima slavljenim u *anti-pestes* funkciji najpopularniji bili Sv. Vlaho, Navještenje i Petilovrijenci, a od univerzalnih to su Bogorodica, Sv. Sebastijan i Sv. Roko. U radu se spominje i niz manjih lokalnih kultova koje uvodi država, no koji nisu u potpunosti zaživjeli kao javna pobožnost ili nisu dostatno dokumentirani objavljenim izvorima.

Uz analizu navedenih primjera, u radu se razmatra jesu li obrađeni kultovi direktno povezani s kugom ili su možda, osim samih epidemija, postojali i drugi razlozi za njihovo uvođenje. Osim toga, propituje se i porijeklo tih kultova i njihove poveznice s Dubrovačkom republikom. U radu je obrađen 41 primjer zavjetnih spomenika različitih tipova posvećenih uglavnom najpopularnijim kultovima – Sv. Sebastijanu i sv. Roku iz grupe univerzalnih i Navještenju iz grupe lokalnih kultova. Naručitelji zavjetne umjetnosti obrađene u ovom radu bili su gradska vlast, vlastela, pučani, bratovštine te priori samostana.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: 92 stranice, 19 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: *anti-pestē, depulsores pestilatis*, Dubrovnik, kultovi, kuga, sakralna arhitektura, sveci zaštitnici od kuge, zavjetna umjetnost

Mentorica: Ana Marinković, dr. sc., Filozofski fakultet u Zagrebu

Ocjenjivači: Dino Milinović, dr. sc., Filozofski fakultet u Zagrebu, Tanja Trška, dr. sc.,

Filozofski Fakultet u Zagrebu

Datum prijave rada: 10. veljače 2015. godine

Datum predaje rada: 29. rujna 2017. godine

Datum obrane rada: 2. listopada 2017. godine

Ocjena: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Izjava o autentičnosti rada piše se na nenumeriranoj stranici nakon Temeljne dokumentacijske kartice, a prije Sadržaja, i glasi:

Ja, Nada Benić, diplomantica na Istraživačkom smjeru – modul [naziv modula] diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom Zavjetni spomenici i štovanje svetaca zaštitnika od kuge u kasnosrednjovjekovnom Dubrovniku rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

<i>U Zagrebu, 29. rujna 2017.</i>	<i>Vlastoručni potpis</i>
---------------------------------------	---------------------------

Sadržaj

1. Uvod	1
1.1. Izvori i metodologija istraživanja	2
1.2. Situacije i motivacije: Značenja zavjeta protiv kuge	4
2. Univerzalni kultovi zaštitnika od kuge	9
2.1. Marijanska pobožnost	9
2.1.1. Crkva Gospe od Milosti na Dančama	11
2.1.2. Zavjetna umjetnost posvećena Bogorodici	14
2.2. Sv. Sebastijan	18
2.2.1. Crkva sv. Sebastijana u Dubrovniku	19
2.2.2. Zavjetna umjetnost posvećena sv. Sebastijanu	21
2.3. Sv. Roko	22
2.3.1. Crkva sv. Roka na Boninovu	24
2.3.2. Crkva sv. Roka u Gradu	27
2.3.3. Zavjetna umjetnost posvećena sv. Roku	31
2.4. Sv. Vinko Ferrier/Potkivač	34
3. Lokalni protukužni kultovi univerzalnih svetaca	39
3.1. Navještenje/Anuncijata	39
3.1.1. Crkva Blažene Djevice Marije Anuncijate u Gružu	40
3.1.2. Crkva Navještenja Blažene Djevice Marije na Pločama	42
3.1.3. Druge crkve i crkvice Navještenja	43
3.1.4. Zavjetna umjetnost posvećena Navještenju	45
3.2. Sv. Vlaho	47
3.2.1. Crkva sv. Vlaha na Placi	48
3.3. Petilovrijenci	50
3.3.1. Crkva Petilovrijenaca	51
3.4. Sv. Antun Padovanski	52
3.5. Zavjetne <i>anti-peste</i> procesije i mise	53
3.5.1. Sv. Petar i Pavao, apostoli	53
3.5.2. Sv. Šimun i Juda Tadej, apostoli	54
3.5.3. Sv. Ivan Krstitelj	54
3.5.4. Tijelovo	54

3.6. Sekundarni marijanski <i>anti-pest</i> e kultovi.....	55
3.6.1. Bezgrešno začéce	55
3.6.2. Gospa od Karmela.....	56
3.6.3. Gospa od Porata	56
3.7. Sv. Križ i jedno monumentalno raspelo	57
4. Zaključak	59
5. Popis literature.....	66
6. Prilozi	72
7. Popis ilustracija	91
8. Summary	92

1. Uvod

Ovaj se rad bavi kultovima zaštitnika od kuge u Dubrovniku i njima posvećenoj zavjetnoj umjetnosti. Radi preglednosti, rad će biti podijeljen na dvije cjeline: lokalne i univerzalne kultove svetaca zaštitnika od kuge.¹ Univerzalni kultovi odnose se na svece zaštitnike od kuge s postojećim *anti-pestē* kultom širom kršćanskog svijeta, a to su kultovi Bogorodice, sv. Sebastijana, sv. Roka i sv. Vinka Ferriera. Lokalni kultovi svetaca zaštitnika od kuge obuhvaćaju one kultove slavljene prvo ili isključivo na dubrovačkom području u funkciji zaštitnika od kuge, a među njima su najštovaniji kultovi Navještenja, sv. Vlaha i sv. Petilovrienaca.

U fokusu istraživanja bit će reprezentacije kultova, njihova povijest i razlozi nastanka zajedno sa spomenicima u obliku sakralne arhitekture, te u manjoj mjeri djela likovne umjetnosti. Hagiografije svetačkih kultova obrađenih u ovom radu nisu nužno morale biti povezane s kugom, no bitna je njima pridana funkcija u službi čovječanstva u borbi protiv epidemije koju najbolje opisuje kovanica *anti-pestē*.² Naglasak će biti na kultovima koji su bili inkorporirani u državni ceremonijal jer su isti najbolje dokumentirani, premda se preko oporučnih legata može pratiti zavjetna umjetnost vezana i uz kultove bez službenog statusa.

Vremenski okvir istraživanja proteže se od 1348. godine, godine prve velike epidemije na dubrovačkom području, te završava krajem 16. stoljeća s iznimkama određenih kultova koji su preživjeli do duboko u 17. stoljeće, no o kojima ću dati tek osnovne informacije. Naime, najstrašnije epidemije kuge zbile su se do kraja 16. stoljeća, nakon kojih se uvelike smanjio intenzitet novih epidemija te su se produžili intervali među epidemijama zahvaljujući protuepidemiološkim mjerama koje poduzima dubrovačka vlada.³

Cilj ovog rada je, kroz razumijevanje značenja kužne epidemije i posljedično motiva za čišćenje zavjeta i uopće štovanje svetaca zaštitnika od kuge, objedinjenje dokumentacije o *communio sanctorum anti-pestē* kasnosrednjovjekovnog Dubrovnika i njoj posvećenim zavjetnim spomenicima. U radu su prvi put na jednom mjestu okupljeni svi protukužni zavjetni spomenici i izvori o njima (od kojih je novopronađenih osam) pa će se na temelju povezivanja informacija doći do određenih zaključaka. Analiza ove građe odnositi će se na dinamiku popularnosti određenih kultova i pita-

---

¹ Termin „univerzalni“ koristim u skladu s trenutnim diskursom povijesti umjetnosti i smatram ga ekvivalentom termina *internacionalni* (sveci), te on ne označava njihovu profilaktičku funkciju već geografsku rasprostranjenost.

² „anti-pestē“ - s protukužnim djelovanjem. Također postoji i izraz „depulsores pestilatis“ koji nosi gotovo istovjetno značenje.

³ Više o zaštitnim mjerama u: Jeremić i Tadić, 1938. i Blažina Tomić, 2007.

nje postojanja obrazaca u stvaranju zavjetnih spomenika. Na temelju zavjetnih spomenika obrađenih u ovom radu pokušat će se vidjeti postoji li razlika u količini i tipu zavjetnih spomenika posvećenih određenim *anti-pest*e kultovima. Osim toga, prikupljena građa dat će uvid u naručitelje *anti-pest*e zavjetnih spomenika i razlike u narudžbama zavisno od tipa naručitelja koji su podijeljeni u kategorije javnih, privatnih i kolektivnih. Tokom analize razmotrit će se i porijeklo obrađenih *anti-pest*e kultova, odnos gradskih vlasti prema spomenutim kultovima, te razlozi njihove popularnosti i njihovog samog uvođenja.

U daljnjem dijelu uvoda bit će spomenuti izvori korišteni u istraživanju koji se dijele na pisane i vizualne.

1.1 Izvori i metodologija istraživanja

U prvom redu ovaj rad se oslanja na pisane izvore od kojih nam bilježnički spisi i kronike donose sliku o učestalosti kužnih epidemija na dubrovačkom području. Niz analista, poput Ranjine, Razzija, Serafina Crijevića, Anonima i dugih kroničara, među ostalim, donosi podatke o prilikama i zbivanjima vezanim za epidemije u onodobnom Dubrovniku. S jedne strane, informacije koje nam daju o tijeku epidemija, stvaranju kultova i gradnji pojedinih crkava, vrlo su korisne u nedostatku arhivske građe, no s druge strane, vjerodostojnost takvih kronika uvijek je upitna, što je najočitije u brojčanim opisima stradanja stanovništva u epidemijama. U knjigama kroničara spomenuto je tek par crkava, no sami kultovi nisu detaljno dokumentirani, tako da je za potrebe ovoga rada bilo potrebno konzultirati i druge onodobne izvore.

Tu dolazimo do druge vrste pisanih izvora, a to su službeni spisi gradske uprave, bilježnički spisi, statut grada i statuti bratovština. Kako je u tradiciji Dubrovačke republike naglašena samoreprezentacija, jedan od njenih elemenata bio je snažan ceremonijal kojim je dubrovačka vlast regulirala (često isprepletena) svjetovna i duhovna pitanja. Uspostavom procesija i održavanjem misa aktivno je kreirala kultove svetaca zaštitnika od kuge u Dubrovniku. U dubrovačkom statutu, za razliku od splitskog i trogirskog, nisu sadržani državni blagdani, no postoji zaseban kalendar državnih blagdana čije se donošenje spominje u *Liber omnium reformationum*.⁴ Najstariji popis državnih blagdana koji nam je dostupan, poznat pod nazivom *kalendarium festivitatum*, potječe iz 17. stoljeća, a budući da se „stare (...) državne svece nije izbacivalo iz službenog kalendara, shodno

---

⁴ Usp. u: Kunčić, 2008., 7--21.

tradicionalizmu i konzervativizmu koji su prožimali mnoge aspekte dubrovačkog života“⁵, možemo zaključiti da se popis godinama samo proširivao opsegom.⁶ Ovaj izvor neprocjenjiv je uvid u komunalnu svetačku hijerarhiju (*communio sanctorum*) Dubrovnika te ujedno odražava posljedice kolektivnog iskustva epidemija. U Dubrovniku se širenje gradskog *communio sanctorum* vršilo preko *Liber omnium reformationum*,⁷ a za razliku od trogirskog, dubrovački statut ne spominje *anti-peste* svece, no spominje sv. Vlaha kao glavnog zaštitnika Dubrovnika.⁸

Osim ovih izvora, najkorisnijim za ovaj rad u prvom redu se pokazala knjiga Gordana Ravančića *Vrijeme umiranja* koja se bavi epidemijom 1348. godine u Dubrovniku i donosi prijepise testamenata te godine i svjedočanstva kroničara. Nadalje, od velike pomoći bile su knjiga Rista Jeremića i Jorja Tadića *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika* koja, među ostalim, prati tijek epidemija i donosi najvažnije odluke vlade vezane za epidemije, te knjiga Nelle Lonze *Kazalište vlasti: Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke republike u 17. i 18. stoljeću* u kojoj autorica donosi mnoštvo informacija prikupljenih iz Državnog arhiva u Dubrovniku (dalje DAD) o službenim kultovima, a koje su pomogle u određivanju glavnog korpusa istraživanja. Nakon njih, za dodatne informacije o pojedinim kultovima korištene su knjige uglavnom ograničene na područje povijesti umjetnosti.

Vizualni izvori korišteni u radu su zavjetne crkve, slike i kipovi. Glavnina rada usmjerena je na sakralnu arhitekturu kao glavne spomenike svecima zaštitnicima od kuge, zatim na zavjetne slike i kipove, a tek malim dijelom na crkvenu opremu. Zavjetni spomenici koji danas više ne postoje, no o njima je sačuvana dokumentacija također su uvršteni u rad.⁹ Rad će se osim ikonografskim sadržajem, baviti i socio-kulturnom pozadinom koja objašnjava nastanak te vrste spomenika.

Rad će nastojati izložiti nastanak najbolje dokumentiranih kultova, objasniti razloge zbog kojih se određeni kultovi vezuju za kugu te prikazati objavljene zavjetne spomenike posvećene tim kultovima. Naravno, ovaj rad prije svega prati službene kultove za koje postoji najviše dokumentacije i koji se stoga mogu i najlakše pratiti, no kad se pogledaju testamenti nastali za

---

⁵ Lonza, 2008., 119.

⁶ Isto, 107-9.

⁷ Po principu „što više, to bolje“, kako bi što više njih moglo biti njihov zaštitnik i zagovornik pred Bogom i time osigurati komuni bolju zaštitu

⁸ Kunčić, 2008., 15--19.

⁹ Osim u ovom radu obrađene sakralne arhitekture, potaknute epidemijama kuge, postoji još cijeli korpus sakralne arhitekture tek dijelom sačuvan, a koji je također rezultat zavjetna, no nije spomenut zbog obima samog rada. Više o nestaloj sakralnoj arhitekturi može se pronaći, prije svega u arhivskim dokumentima, a naravno i u Beritićevoj *Ubikaciji nestalih građevina*.

vrijeme epidemija, osobito oni iz 1348. koje je objavio Gordan Ravančić, jasno je da javna pobožnost nije ograničena određenim svetačkim panteonom, već se ljudi potpuno proizvoljno preporučuju vrlo širokom spektru svetaca među kojima i kultovima sv. Margarete, sv. Katarine, sv. Kuzme i Damjana, sv. Petra Mučenika itd.¹⁰

1.2 Situacije i motivacije: Značenja zavjeta protiv kuge

Na temelju interdisciplinarnih istraživanja koja su pokazala da je umjetnost odraz društva u kojem nastaje, danas vlada konsenzus da je votivna umjetnost posljedica nekog društvenog događaja koji tvori socio-kulturnu pozadinu njenog nastanka.¹¹ Ovaj dio uvoda objasniti će socio-kulturni utjecaj kužnih epidemija na populaciju Dubrovnika objašnjavajući tadašnjim prilikama motivacije za votivne spomenike i pobožnost uopće. Iz toga će biti moguće usporediti koji kultovi nastaju kao izraz javne pobožnosti, a koje uvodi sama država, te za koje su kultove postojali alternativni motivi.

1.2.1. Situacije

Kronološki pregled epidemija koji su sastavili Jeremić i Tadić svjedoči da se Dubrovačka Republika tijekom gotovo čitavog svog postojanja suočavala s epidemijama kuge te da se gotovo svako pokoljenje barem jednom susrelo s kugom.¹² Počevši od 1347. godine kada se cijela Europa dugo nakon Justinijanovog vremena opet susreće s kugom, iznimno snažne epidemije na dubrovačkom području pojavile su se 1363., 1437. i 1526/8. godine, a usporedbe radi, na području Venecije velike kužne epidemije također počinju 1347/8. a zatim slijede 1351., 1422/23., 1478., 1526., 1576/7. i 1630. godina kao one najrazornije. Kao i u Dubrovniku, epidemije se često javljaju u intervalima od samo nekoliko godina.¹³ Počevši od kraja 1347. godine, kuga je kao fenomen neprekidno prisutna u svijesti europskog stanovništva kroz nekoliko stoljeća pa ne čudi činjenica da se, počevši od 14. stoljeća, prije nego što bi svećenik blagoslovio vjernike Presvetim Sakramentom, tripud uzastopce ponavljao molitveni zaziv „Od kuge, gladi i rata, oslobodi nas Gospodine“.¹⁴

---

¹⁰ Ravančić u knjizi *Vrijeme Umiranja: Crna smrt u Dubrovniku 1348.-1349.* piše o prilikama u tadašnjem Dubrovniku i pokušava objasniti utjecaj kuge na tadašnje dubrovačko društvo, te donosi i prijepis oporuka iz 1348.

¹¹ Kunčić, 2008., 41.

¹² Usp. u: Prilog I

¹³ Više o kužnim epidemijama u Dubrovniku u: Jeremić i Tadić, 1938. Više o kužnim epidemijama u Veneciji: *Venezia e la Peste 1348/1797.* 1979.

¹⁴ Janeković Römer, 1999., 332.; Dabo, 2009., 296.; Demović, 2009., 341.;

Zbog tadašnje razine znanja o zaraznim bolestima vrlo je moguće da su poneke epidemije koje se spominju kao kuga zapravo bile neka druga zarazna bolest. One se također bilježe pod nekoliko različitih naziva, a u spisima dubrovačke slavenske kancelarije konkretno kao: „kuga, nemoć i božji bijes“.¹⁵ Višestruki nazivi za isti fenomen irelevantan je detalj, a ono što jest relevantno je istovjetna percepcija svake veće epidemije.

Dubrovačke kronike uglavnom pišu da je bolest počela 1348. godine, no neke navode i sredinu prosinca 1347. za početak epidemije, poput Crijevića. Prema Ravančiću, na temelju datuma oporuka obrađenih u knjizi *Vrijeme umiranja*, početak bolesti smješta se u prvu polovici 1348. U istoj knjizi, proučavanjem raznih kronika, koje se razlikuju u procjenama ljudskih gubitaka, zaključuje se da se bolest najprije pojavila na Šipanu, a potom prešla u Dubrovnik.¹⁶

Prvi simptomi kuge bili su slični onima gripe, a slijedili su ih „povraćanje krvi i oticanje upaljenih limfnih čvorova koji se pretvaraju u bubone pune gnoja koji groteskno izobličuju vrat, pazuha i prepone. Spazmi uzrokuju probadajuće bolove, nalik onima uzrokovanim probadanjem strijele...“, a svoje ime, *Crna smrt*, kuga duguje „tamnim mrljama uzrokovanim potkožnim krvarenjima i čirevima koji su se pojavljivali na vrhovima prstiju te jezivim i zastrašujućim prizorima brojnih tijela koje leže na ulicama gradova i sela.“¹⁷

Epidemiološki, kuga se u srednjem vijeku shvaćala kao nakupina zagađenog zraka - mijazmi, što je kao teoriju razvio Hipokrat.¹⁸ Ranjina piše da se bolest širila zatrovanim zrakom te je imala dva pojavna oblika. „Simptomi prvog oblika bili su groznica i krvavi kašalj, od čega bi zaraženi vrlo brzo umirao - u roku od otprilike tri dana. Drugi oblik bolesti također se manifestirao groznicom, koju je pratila pojava bubona pod pazuhom i u preponama.“¹⁹ Jeremić i Tadić prenose kako su 1348. godine od silnog pomora bila „prenatrpana gradska groblja koja su se nalazila u nekim mjesnim crkvama i oko njih, odakle se onda širio nesnosan smrad.“²⁰ Ranjina piše kako su ljudi pokušavali izbjeci bolest mirišljavim maramicama i puštanjem krvi. No, svi ti pokušaji nisu

---

To prisustvo vidi se i u imenskom fondu gdje imena svetaca zaštitnika od kuge postaju zamjetno učestalija, poput Sebastijana i Ivana Krstitelja u 15. stoljeću, usp. u: Nella Lonza, 2009., 268.

¹⁵ „Te epidemije se kroničari i arhivski spisi nazivaju: *anguinaia; febre acutissima, epidemica, incurabile; febri con male di punta; fiussi dissenterici, mal di flusso; ii male contagioso, un male epidemico; ii morbo; moria; mortalita, la mortalita grande; ii male di petechie; peste, pestis, pestilenza; febre et carboncoli antraci; peste pannocchiale*.“; Jeremić i Tadić, 1938., 66.

¹⁶ Ravančić, 2010., 14.

¹⁷ Manno, 2015., 10. (prev. Autorice)

¹⁸ Ravančić, 2010., 34.

¹⁹ Isto, 53.

²⁰ Jeremić i Tadić, 1938., 66.

postizali željeni rezultat i stoga je jedini način da se izbjegne bolest bio bijeg u krajeve koje epidemija još nije zahvatila i čekanje da se epidemija povuče.²¹

O osjećaju bespomoćnosti tijekom prve epidemije svjedoči ulomak iz Anonimove kronike: „Naš Gospodin poslao je tešku presudu do sada nečuvenu u cijelom svijetu jednako na kršćane kao i na pogane, nepoznatu i neizlječivu bolest koja se očituje izbacivanjem krvi iz grla, otekline na raznim dijelovima tijela na način da su se jedni od drugih zarazili. Zbog toga je sin bježao od oca, i obratno još češće otac od sina. U pokušaju liječenja nije pomagalo umijeće Hipokrata, Galena niti Avicene jer nikakve vještine ni znanje nisu se pokazale uspješne protiv srdžbe božje i nebeske odluke.“²²

1.2.2. Motivacije

Iz gore navedenih opisa jasno je da je kuga, osobito njenih prvih par epidemija, shvaćena kao gnjev božji, što uostalom piše i Anonim u svojoj kronici („Non fu peste, ma ira di Dio“).²³ Poput nekih drugih zaraznih bolesti, shvaćana je kao božja kazna zbog počinjenih grijeha na razini pojedinca i zajednice.²⁴ Ta eshatološka interpretacija kuge zadržala se dugo vremena, pa je tako zavjet *anti-peste* kultovima bio glavno oruđe u borbi protiv kuge dok se nisu razvile druge protuepidemiološke mjere. Poznato je da se medicina vremenom razvijala, uzročnik kuge bio je nepoznat, tako da apotekari nisu bili od velike koristi, a ni onodobna *znanstvena* razjašnjenja nisu mogla pružiti utjehu ni spas masama koje su svuda oko sebe nailazile na iste prizore patnje i neizbježne smrti.²⁵

Kako je prevladavalo shvaćanje da su epidemija i pomor dio „božanskog nauma“, vladalo je beznađe i potpuna prestravljenost nad nepoznatim. Kako bi se stekla božanska milost, polagala se vjera u natprirodne snage - svece zaštitnike, kontinuirano se molilo i činili su se zavjeti na što su poticali ne samo crkveni, nego i državni službenici. Učinjenim zavjetima, privatnim i javnim, obećavale su se procesije, zavjetne mise, molitve svecima zaštitnicima od kuge, gradnja crkava i oltara, izrada slika i kipova posvećenih njima i razni drugi oblici štovanja svetaca poput financiranja

---

²¹ Ravančić, 2010., 54; *La cura della preservation non era miglior cosa che la infection fuggir dalla region et purgarsi con pirole de aloe, et sangue sminuire et ratificar lo aere con fogo, confortando con tiriaca lo core. La qual cosa vedendo molti cittadini (che) con nissuno ajuto delli medici si potevan defender, terminarono di mutar Vhabitation, et con lorofamiglie andarano fora della terra, fina el male cessarebbe; poi, per paura passata, non curavano di tornar li cittadini a Ragusa; tamen, per lo mandato dei reggitori, costretti nella citta con loro vergogna tornarono*

²² Demović, 2009., 341.

²³ Ravančić, 2009., 185.

²⁴ Kunčić, 2008., 71--80; Ravančić, 2009., 177—185; Ravančić, 2010.

²⁵ Ravančić, 2009., 184.

hodočašća. Zavjetni spomenici vezani za kugu često nastaju neposredno nakon što je epidemija prestala kao izraz zahvalnosti za iskazanu pomoć ili zbog zavjeta položenog za vrijeme epidemije. To sve uvelike utječe na tadašnju umjetničku produkciju koja bilježi porast svetačkih kultova zaštitnika od kuge, poglavito Bogorodice, sv. Sebastijana, sv. Roka.²⁶ No, zavjeti se također javljaju i neposredno prije dolaska epidemije ili u godinama kad su epidemije harale po Sredozemlju zbog glasina koje bi se širile.

Zajednička osobina votivne umjetnosti je to što ona ističe „vjeru i nadu u djelotvornost neke nadnaravne moći na dobrobit vjernika“²⁷ bez obzira je li ona predmet individualnog ili kolektivnog štovanja. Uostalom, tijekom srednjeg vijeka votivna umjetnost koju naručuju pojedinci nije namijenjena samo zaštiti pojedinca i njegove obitelji, već i šire zajednice. Ukoliko je riječ o votivnim slikama i kipovima, njihov smještaj u javni sakralni prostor izlaže ih kolektivnom štovanju i one postaju posrednik, ne samo između naručitelja i Boga, već i svih vjernika koji se takvoj umjetnosti obraćaju.²⁸

Osim uvođenja novih kultova zaštitnika od kuge, dolazi i do novog tumačenja postojećih kultova kojima se pridaje *anti-pestes* funkcija. Kao što ćemo vidjeti na primjeru sv. Vlaha i sv. Vinka Ferriera, za uvođenje ili promociju određenih kultova postojali su i drugi motivi osim borbe protiv kuge, a to su uglavnom bili politički interesi Republike. Kod uvođenja određene pobožnosti među službene kultove o kojima skrbi država i njihovom upisivanju u službeni kalendar, država često koristi crkvu kao državni instrument, o čemu će biti više riječi u poglavlju o kultu sv. Vlaha.²⁹

Mjere karantena i niz drugih propisa kojima se regulirala ljudska djelatnost u periodima kužne opasnosti, a koje su dokumentirane u arhivskim spisima Dubrovačke Republike, bili su racionalan način nošenja s opasnošću koja je prijetila njihovoj zajednici.³⁰ Uz promociju kultova kao načina nošenja s epidemijom, dubrovačka vlada donosi posebne odredbe za suzbijanje kuge 1377. godine, vremenom započinje organizirana komunalna briga za oboljele osnivanjem hospitala i lazareta, a 1390. godine prva u Europi uvodi stalnu sanitetsku službu čiji se zdravstveni službenici nazivaju *Officiales contra venientes de locis pestiferis*, odnosno *Službenici protiv onih koji dolaze iz*

---

²⁶ Kunčić, 2008., 74--80.

²⁷ Isto, 75.

²⁸ Isto, 74--80.

²⁹ Takav položaj nije ništa novo s obzirom na strogu kontrolu državne vlasti nad crkvom u Dubrovniku čiji je politički utjecaj bio strogo ograničen. Osim činjenice da Republika izričito traži stranca za nadbiskupa nakon 1360. godine, ona ujedno i raspolaže sa relikvijama i određuje kalendar crkvenih procesija i blagdana. Usp. u: Blažina Tomić, 2007., 205—206.

³⁰ Više o tome u Jeremić i Tadić, 1938., i Blažina Tomić, 2007.

zaraženih krajeva, a kasnije se, 1426. iz toga razvija vrhovna sanitetska služba sa pripadajućim službenicima *kacamortima*.³¹ Njihov glavni zadatak bio je pratiti kretanje epidemija, nadgledati došljake iz okuženih krajeva i upravljati zaraženim stanovništvom, a njihovi spisi vrlo su korisni za proučavanje kužnih epidemija na dubrovačkom području.³²

---

³¹ *Chaxamorti* - od *cacciatore* – lovac, *morte* – smrt; Bazala, 1943., 36.

³² Više o *kacamortima* u: Blažina Tomić, 2007.

2. Univerzalni kultovi zaštitnika od kuge

S ciljem bolje preglednosti i sistematizacije rada, ovaj rad podijeljen je na internacionalne, tj. univerzalne i lokalne svece zaštitnike od kuge. Kronološki, od univerzalnih se najranije javljaju kultovi sv. Sebastijana, sv. Vinka Ferrerskog i Bogorodice (Gospa od Milosti) koji su prije kuge imali druge funkcije, a zatim se javlja kult sv. Roka koji je iskonski *anti-pestes* svetac. U slučajevima sv. Roka, sv. Sebastijana i sv. Vinka Ferrerskog, riječ je o kultovima koji nisu pripadali nekom redu već su slavljani zbog svoje direktne povezanosti s kugom (sv. Roko i sv. Vinko) ili zbog naknadnog povezivanja s kugom zbog atributa (sv. Sebastijan), dok je kult Bogorodice najuniverzalniji kult koji nije direktno povezan s kugom. On je pak dio trenda marijanske pobožnosti koji uzdiže Bogorodicu na položaj *universalis mediatrix et reconciliatrix* i kraljice zemaljskog i nebeskog kraljevstva i čini je apsolutnom zaštitnicom od svega, a širi se Europom od 12. stoljeća nadalje.³³

Kult sv. Roka do Dubrovnika dolazi preko Venecije gdje se nakon krađe relikvija osniva bratovština sv. Roka. U Veneciji se iznimno štuje i sv. Vinko i to upravo u *anti-pestes* funkciji. Kult sv. Sebastijana potječe iz Rima, a kultu Bogorodice već je malo teže precizno geografski odrediti porijeklo, no njeno *anti-pestes* slavljenje kreće u Rimu. Dakle, može se reći da svi univerzalni *anti-pestes* kultovi dolaze u Dubrovnik preko Italije. Ikonografija tih kultova čini se sličnom onoj u ostatku zapadne Europe, no to pitanje ostavljeno je otvorenim za neka buduća istraživanja.

Ono što je zajedničko ovim kultovima jest činjenica da su u *anti-pestes* funkciji štovani diljem zapadne Europe, pa tako i u Dubrovniku.

2.1. Marijanska pobožnost

Svoj superiorni položaj u odnosu na druge svece u *communio sanctorum*³⁴, kult Bogorodice postepeno gradi sve od ranog kršćanstva pa do srednjeg vijeka kada postaje najmoćniji svetački zaštitnik kršćana, a taj položaj zadržava sve do danas. Sv. Anselmo u 11. stoljeću uvodi, kasnije silno popularnu, ideju o Djevici Mariji kao posrednici (*mediatrix*) između Boga i vjernika. Popularna pobožnost i štovanje Djevice Marije diljem Europe od 14. do kraja 16. stoljeća pozicionira je kao univerzalnu zaštitnicu kršćana, te se njoj u čast uvode novi marijanski blagdani,

---

³³ Kunčić, 2008., 126.

³⁴ Svetačka hijerarhija određene zajednice

molitve te stvaraju himne i laude u kojima se zaziva Djevica Marija.³⁵

Korijeni traženja protekcije Bogorodice protiv pomora kuge mogu se naći u prvoj europskoj epidemiji bubonske kuge 590. godine, kad papa Grgur Veliki dopušta održavanje procesije Rimom u kojoj je bila nošena slika s prikazom Djevice Marije. Upravo ta epizoda smatra se odlučujućom za uvođenje Djevice Marije kao glavnog *anti-pestē* zaštitnika u Zapadnoj Europi, što je potvrdila pojava Crne smrti 1348. kada papinstvo uvodi *anti-pestē* mise koje Bogorodicu spominju najvažnijim posrednikom između Boga i vjernika.³⁶ Njen status najmoćnije nebeske zaštitnice odražava se na zavjetnim slikama i ikonografskim kompozicijama na kojim je Gospa uvijek centralna figura bez obzira što se pojavljuje u društvu drugih *anti-pestē* svetaca poput sv. Roka ili sv. Sebastijana, što ćemo vidjeti i na nekoliko dubrovačkih primjera.

Marijanska pobožnost među svim društvenim slojevima doseže svoj vrhunac u 15. i 16. stoljeću, diljem Europe grade se crkve posvećene Gospi, posvećuju oltari i darivaju slike, te se razvija niz marijanskih ikonografskih tema od kojih je za ovu temu posebno bitna *Mater Misericordiae* ili *Gospa od Milosti*³⁷ koja često ima protukužnu funkciju. Postoji mnogo ikonografskih tipova i podtipova Bogorodice, no puno njih nema svoju konkretnu ikonografsku shemu, već Marijino svojstvo i funkciju, kao uostalom i *Gospa od Milosti*.³⁸ Ta tema vuče podrijetlo iz kasne antike, a na rast pobožnosti prema *Mater misericordiae* snažno utječe utemeljenje mendikantskih redova početkom 13. stoljeća koji su, prema epizodi iz *Legende Aurea*, s kultom Bogorodice posebno povezani. Prema toj priči Bogorodica, dobivši obećanje sv. Franje i sv. Dominika da će oni sami svojim molitvama utjecati na moral vjernika, posreduje kod Krista koji je odlučio kazniti posrnulo čovječanstvo s tri koplja (simboli kuge, gladi i rata).³⁹ Na prikazima *Madonna Misericordia* redovno stoji raširenih ruku s pogledom često usmjerenim prema promatraču, zaogrnuta tamnoplavim maforionom ispod kojeg se okupljaju oni koji traže Gospinu zaštitu – bez obzira na to koja vrsta opasnosti im prijeti.⁴⁰ Oni prikazi koji se odnose na traženje zaštite od Gospe zbog kužne opasnosti često prikazuju strelice koje baca Bog ili bijesno božanstvo, a koje se odbijaju i lome o njen plašt koji štiti okupljene pod njim.⁴¹

---

³⁵ Kunčić, 2008., 126--127.

³⁶ Marshall, 1994., 506; Kunčić, 2008., 130.

³⁷ Taj tip se naziva još i *Mater Omnium*, *Deiouse*, *Madonna del Misericordia*, *La Vierge de Miséricorde* i *Maria mit dem Schutzmantel*; Kunčić, 2008., 130.

³⁸ Prijatelj Pavičić, 1998., 197.

³⁹ Kunčić, 2008., 141.

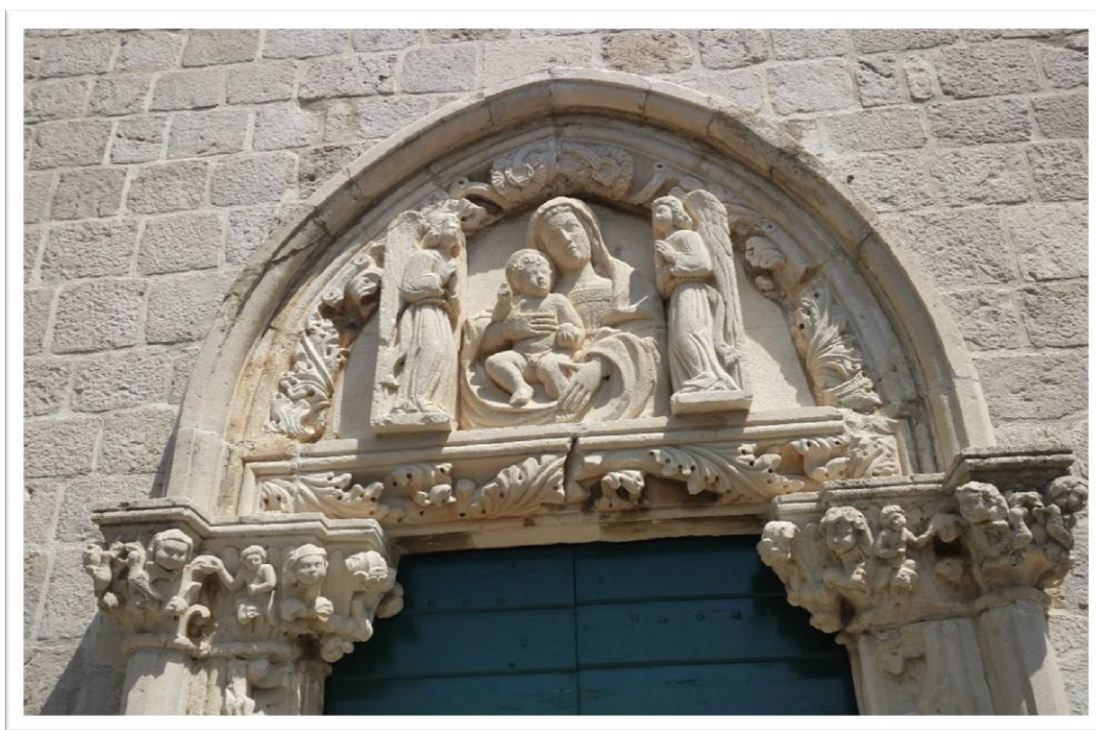
⁴⁰ Marshall, 1994., 511--518.

⁴¹ O simbolici strelica više u poglavlju o sv. Sebastijanu

Neki prikazi Gospe ističu njenu beskrajnu milost prema grešnicima, dok neki ističu njenu posredničku ulogu, autonomiju, pa čak i suprotstavljanje božjem sudu i autoritetu koji kažnjava čovječanstvo. U mnogim marijanskim pobožnostima srednjeg vijeka implicitna je bila „specijalizacija božanskih funkcija“ – božanske pravde u Kristu ili Bogu i milosti u Gospi. Manje je bitan identitet božanstva koje šalje strelice, a više je bitan kontrast između opresivnog božanstva i suosjećajne Gospe. Zanimljivo je da u dubrovačkom slikarstvu nemamo prikaze prave personifikacije kuge dok se u široj europskoj umjetnosti mogu naći personifikacije kuge u obliku kostura, jahača Apokalipse, starca ili starice, đavla i sl.⁴²

2.1.1 Crkva Gospe od Milosti na Dančama

Slika 1. Glavni portal crkve Gospe od Milosti na Dančama (© autorica)

U kontekstu ovog kulta u Dubrovniku gradi se zavjetna crkva sv. Marije na Dančama, koju po običaju pozdravljaju pomorci zvoneći brodskom sirenom *dumnama dančarkama*, a one im odgovaraju mašući bijelim tkaninama i zvonjavom zvona. Ta crkvica, u prošlosti nazivana S. Maria

---

⁴² Marshall, 1994., 511--518.

delle Danze ili S. Maria Gratiarum ad Danzas poznata je i pod nazivom Gospa od Danača ili Gospa od Milosti na Dančama, a danas uz nju postoji i samostan franjevačkih redovnica (dumni). Crkva se nalazi na kamenitom poluotoku Danče, zapadno od klisura Lovrijenca, uz rub parka Gradac gdje još uvijek postoje ostatci kamenog zida koji je nekad odvajao kompleks karantene od zdravih.⁴³ Taj zid bio je dug 150 i visok oko 2 metra, a išao je iz smjera tvrđave Lovrijenac do neke špilje nad morem ispod današnjeg parka Gradac i imao je jedna vrata s ključevima na kojima su stajali čuvari koji su pazili da se bolesni ne miješaju sa zdravima.⁴⁴

Za vrijeme kužne epidemije 1428. godine vlada je donijela odluku (Prilog VII) da se na Dančama podignu kolibe pokrivene daskama za stanovanje konfiniranih jer su se dotad došljaci iz okuženih i sumnjivih krajeva smještali u karantenu u današnji Cavtat i okolne otočiće Mrkan, Bobaru i Supetar.⁴⁵ Vezano za kasniju kugu koja je harala 1437. i Filip de Diversis⁴⁶ spominje Danče kao mjesto gdje šalju umiruće bolesnike, no tek se kasnije 1457. godine Danče spominju u arhivskim spisima u kontekstu gradnje zavjetne crkve. Kod epidemije te godine Vijeće umoljenih donosi 5. prosinca odluku o gradnji crkve Gospe od Danača „kako bi okuženi pri umiranju stajali pod njenom zaštitom“⁴⁷ (Prilog VII).⁴⁸

Kacamorti su bili zaduženi da se okuženi i svi za koje se sumnjalo da su okuženi smjeste u karantenu, a za konfinirane na Dančama vlada je uzela u najam tri kuće na uzvisini i osigurala sredstva za njihovo uzdržavanje, te je 1466. određeno da se za bolesne ondje drži po jedan svećenik cijelo vrijeme. Kako bi olakšao položaj konfiniranim, izvjesni Mihoć kamenar (kojeg Fisković identificira kao Mihoća Radišića) o vlastitom trošku gradi jednu ili dvije kuće za smještaj okuženih⁴⁹, a kako dalje nalazi Fisković, majstor Marko Stahinić u veljači 1498. godine obavezao se je da će sagraditi još jednu kuću s istom svrhom po oporuci vlastelina Junija Gradića.⁵⁰ Kamene zgrade postupno niču između stračara čiji su temelji vjerojatno južno od današnjeg groblja na Dančama. Gradi se i posebna cisterna za potrebe karantene i masovna grobnica za mrtve i tako Danče sa crkvom, grobljem, zgradama i pripadajućom cisternom postaju prvo uređeno dubrovačko

---

⁴³ Spomenuti zid djelomično je sačuvan – jedan njegov dio je uklonjen kako bi se probio put na Gradac. Više o svetištu u: Fisković, 2010.

⁴⁴ Jeremić i Tadić, 1938., 106.

⁴⁵ Isto, 74.

⁴⁶ De Diversis, 2004., 88.

⁴⁷ Jeremić i Tadić, 1938., 80.

⁴⁸ DAD, *Acta Consilii Rogatorum* s. 15, 182

⁴⁹ Jeremić i Tadić, 1938., 80–82.

⁵⁰ Fisković, 1947., 55.

sklonište za okužene i glavna karantena krajem 15. stoljeća.⁵¹

Vrijeme gradnje crkve poznato je iz odluke Vijeća, no ne i majstori koji su je gradili, no očito je da je prošla kroz nekoliko faza oblikovanja. Igor Fisković smatra da je crkvica prvotno bila kapela s jednom lađom namijenjena, kao što odluka vlade kaže, malobrojnim bolesnicima, no zbog učestalih epidemija umnažaju se zavjeti građana i osniva družba sestara čuvarica, a kapela se u vrlo kratkom roku povećava. Mala pravokutna kapela s polukružnom apsidom postaje prezbiterijem na koji je dodan kubus šire lađe s kojim skupa tvori današnju crkvu čiji glavni i bočni portal slave Gospu od Milosti. Moguće je i da je zgrada današnjeg samostana koji stoji neposredno uz crkvu nastala od nekadašnjih zgrada karantene.⁵² Jedan od dva spomen-natpisa u crkvi svjedoči o posveti crkve Gospi i o odluci Senata o utemeljenju groblja za siromašne:

DIVAE MARIAE VIRGINI

S. C. DECRETO AD PAVPERVM SEPUL.

EX.AER.PVB.DOTIBVS.

VIII.IDVS DECEMBRIS MCCCCLVII.

.D.⁵³

Ovaj natpis, najvjerojatnije preuzet iz originalne kapele i uklesan u istočni zid dodane lađe, ističe javni značaj građevinskog zahvata i potporu društvene zajednice. Kako je gotovo istovremeno s ovom podignuta i crkva sv. Sebastijana, Fisković uspoređuje njihove tipološke i proporcijske sličnosti i zaključuje kako je definitivno riječ o domaćim majstorima te crkvu pripisuje istom majstoru Mihoču Radišiću.⁵⁴ Nekolicinu izvornih dijelova čine glavni portal - najvjerojatnije premješten na zid novonastale crkve, a koji je izgleda bio srušen i nanovo sastavljen, te istočni zid svetišta crkve. Kao i u slučaju sv. Sebastijana, uklonjena je kompletna plastična oprema crkvene unutrašnjosti, uključujući i kamene ograde kora.⁵⁵

I. Fisković je, proučavajući kamenu plastiku na jedinom prozoru istočnog dijela svetišta

---

⁵¹ „Određeno je da se tamo mora napraviti jedan grob na onim hridinama pored mora, koji će se ozidati i duboko izdubiti da bude mogao primiti sve one koji umiru na Dančama tako da smrad od mrtvaca ne bi izbijao i zaudarao“; Jeremić i Tadić, 1938., 87; 1482. godine ugašena je karantena na Bobari, otoku pred Cavtatom, tako da ova karantena ostaje zapravo i jedina prava karantena nekih stotinjak godina; Fisković, 2010., 67--68.

⁵² Fisković, 2010.

⁵³ „Presvetoj Djevici Mariji odlukom državnog vijeća za ukop siromaha na državni trošak. 6.12.1457.“; Dabo, 2009., 298; Fisković, 2010., 70.

⁵⁴ Tadić, 1952.a, 229--30; Fisković, 2010., 71--73.

⁵⁵ Fisković, 2010., 74--78, 82--86.

crkve zamijetio uklesani grb vlasteoske obitelji Gučetić za koju se zna da je donacijama pomagala podizanje građevina na Dančama, a čiji grb se također nalazi i na Božidarevićevom triptihu *Bogorodica sa svecima* iz 1517. namijenjenom Dančama. To znači da bi isti mogao biti zavjetni dar jednog člana obitelji Gospinoj crkvi, mada ikonografski sadržaj sa likovima sv. Grgura, sv. Martina i Bogorodice sa djetetom u središtu ne upućuje na zavjet protiv kuge.⁵⁶

Nakon uklanjanja karantenskih sadržaja sa Danača, ova crkva dobiva ulogu hodočasničke te vjerojatno u baroknom periodu dolazi do novih zahvata na izgledu crkve.⁵⁷ Dabo piše o pobožnosti prema Gospi od Danača i običaju hodočašća na zavjetno svetište izvan zidina koji je sačuvan do danas kad se svake godine na blagdan Gospe od Danača, pred Gospinim likom okupe njeni štovatelji iz Grada i okolice.⁵⁸ O snažnoj privrženosti Gospi na dubrovačkom području svjedoče i brojne oporuke iz knjiga *Testamenta Notariae* čuvanih u DAD-u kojima se crkva na Dančama ili dumne trećeretkinje koje su tamo stanovale često daruju s *decimom* ili *primicijom*, tj. novcem. Vjernici iz svih društvenih slojeva obdarivali su crkvu, a na temelju legata iz dubrovačkih oporuka vidljivo da je ova crkva najčešći primatelj desetine, uz katedralu sv. Marije Velike i crkvu sv. Vlaha, zaštitnika Grada.⁵⁹ Osim novca, crkvi su oporučno ostavljani i zavjetni darovi poput zavjetnih pločica od iskucanog i graviranog lima, zavjetnog nakita izloženog u samostanskom hodniku na zidu crkve, te likovnih djela.

2.1.2. Zavjetna umjetnost posvećena Bogorodici

Zbog narudžbe poliptiha *Bogorodica sa svecima* 1465. koji naručuje vlastelini iz obitelji Gundulić, Ranjina i Pucić kod Lovra Dobričevića za glavni oltar crkve na Dančama, Fisković smatra da je izgradnja crkve završena do sredine 1470-ih i svetište stavljeno u službu. Na središnjem dijelu tog poliptiha prikazana je Bogorodica s Djetetom u mandorli s dva anđela u donjem dijelu. Lijevo od Bogorodice su sv. Ante Padovanski i sv. Vlaha, a desno sv. Julijan i sv. Nikola te iznad njih, u zabatu, prikazan je Bog s anđelima.⁶⁰ Prijatelj Pavičić piše kako je slika, nekad nazivana i *Zvijezda mora*, ubrzo nakon nastanka dobila simboličnu funkciju zaštitnice zdravlja, a na temelju ikonografskog sadržaja sa sv. Julijanom i sv. Antom Padovanskim, smatra da je slika imala

---

⁵⁶ Isto, 69.

⁵⁷ Isto, 71.

⁵⁸ Dabo, 2009., 298.

⁵⁹ Svirčić, 2010., 42.

⁶⁰ Tome u prilog ide i činjenica da je uprava Republike sljedeće godine odredila stalno dolaženje svećenika u crkvicu na Dančama. Usp. u: Tadić, 1952.a, 445; Fisković, 2010., 74.

protukužnu funkciju.⁶¹

Na temelju ikonografskog sadržaja poliptiha Vicka Lovrina Dobričevića (Prilog X) mnogo je lakše zaključiti da se radi o zavjetu protiv kuge. Taj poliptih, naručen od strane vlastelina Dominika Pucića 1509-10. godine za crkvu sv. Mihajla franjevačkog samostana u Cavtatu između epidemija 1506. i 1516. godine sastoji se od šest drvenih ploča i dvije predele i to je jedino danas poznato sačuvano djelo ovog autora.⁶² Centralno mjesto zauzima stojeća figura arhanđela Mihaela s Ivanom Krstiteljem i sv. Franjo slijeva, a s desna sv. Nikolom i sv. Bartolomejem. Iznad arhanđela nalazi se Bogorodica s Kristom okružena sv. Sebastijanom i Rokom koji ukazuju na *anti-peste* funkciju. Na predelama ispod i iznad pale nalazi se šest kompozicija idejno vezanih za svetačke figure prikazane na glavnim pločama, među kojima i mučenje sv. Sebastijana.⁶³

Slika 2. Vicko Lovrin, *Poliptih sv. Mihaela* (1509-1510.), crkva sv. Mihajla u Cavtatu, (<http://www.k-r.hr/images/preventiva/izvjesce-komora-cavtat.pdf> [datum posjeta: 13.studen 2016.])

Nešto kasnije javlja se zanimljiv poliptih Bogorodice iz crkve Gospe od Milosrđa na Gorici

⁶¹ Prijatelj Pavičić, 2013., 187.

⁶² Prijatelj Pavičić, 1998., 199.

⁶³ Đurić, 1963., 111--112.

koju su često darivali zavjetnim darovima, a koja je sama starija od 14. stoljeća tako da u kontekstu istraživanja protukućih zavjeta nije relevantna. Originalna slika koja prikazuje Gospu koja štiti vjernike i predstavnike bratovština svojim plaštem zapravo se nalazi u Muzeju Kneževa dvora, a na oltaru crkve na Gorici postavljena je kopija. Slika se po stilu datira u početak 16. stoljeća, točnije u 1520. godinu, a atribuirana se dubrovačkim slikarima. Kao dijelovi poliptiha uz središnju sliku stoje prikazi sv. Jeronima i sv. Ivana Krstitelja, a nekad su uz nju stajali i prikazi sv. Antuna Opata i sv. Petra.⁶⁴ Bogorodica je prikazana frontalno s dvostrukom aureolom i zauzima gotovo čitavu površinu slike, a ispod njenog raširenog plašta nalaze se skupina klerika slijeva i laika zdesna. Slika je najvjerojatnije izraz kolektivnog zavjeta, na što ukazuju i prikazi bratima, no nisu poznati ni ugovor ni motivi izrade slike, tako da ne možemo sa sigurnošću tvrditi da je riječ o zavjetu.⁶⁵ Doduše, simptomatična je izvorna lokacija slike i vrijeme nastanka koje koincidira sa pošastima 1516. ili 1526-28. godine, no koje također vezuju sliku za veliku trešnju koja se dogodila 1520. godine. Sama ikonografija Gospe sa raširenim plaštom ispod kojeg se sakupljaju vjernici koji traže njenu zaštitu upućuje na to da je riječ o zavjetu.

Slika 3. *Poliptih Bogorodice iz crkve Gospe od Milosrđa na Gorici (1520.), nepoznati autor,*

⁶⁴ Nedostatak tipičnih anti-peste svetaca poput sv. Roka ili sv. Sebastijana ide u prilog tezi da nije riječ o *anti-peste* poliptihu

⁶⁵ Gjukić Bender, 1991.

Ikonografski vezan za kugu mogao bi biti i triptih Uznesenja u crkvi Gospe u Pakljeni na otoku Šipanu koji je naslikao Kristofor Antunović za bratovštinu sv. Marije na Šipanu. Ugovor (Prilog XII) iz 1552. godine između slikara i predstavnika bratovštine spominje glavnu temu Uznesenja, no ne i likove sv. Lazara, sv. Antuna Opata, sv. Nikole, sv. Vlaha, sv. Jeronima, sv. Roka i sv. Sebastijana koji se na triptihu pojavljuju.⁶⁶ Razlog tome leži u činjenici da je triptih rađen prema predlošku koji je stradao u franjevačkoj crkvi na Badiji 1571. godine. S obzirom na to, postoji mogućnost da je korčulanska slika bila protukužni zavjet s kojeg je slikar kopirao i specijalizirane *anti-peste* svece, poglavito sv. Roka i sv. Sebastijana. To bi značilo da ova narudžba nije nužno izraz kolektivnog protukužnog zavjeta, već samo preuzima *anti-peste* ikonografiju.

Još jedan prikaz Bogorodice sa svecima nalazi se na oslikanom drvenom poliptihu kojeg je apostolski vizitator Sormano našao u katedrali, na oltaru sv. Josipa 1573/4. godine. Prema vizitatoru, na poliptihu je bila naslikana Bogorodica između četiri sveca: sv. Ivana, sv. Vlaha, sv. Roka i sv. Sebastijana, a C. Fisković misli kako je to vjerojatno poliptih koji je 1517. godine započeo slikati Nikola Božidarević, a završili su ga iduće godine Miho Hamzić i Mlečanin Petar Ivanov. On smatra da su zato nastale promjene u rasporedu i prikazu svetaca, jer Sormano na poliptihu vidi sv. Ivana umjesto sv. Augustina kojeg je Božidarević trebao naslikati. Sudbina ovog djela poznata je zbog odluke Malog vijeća iz 1517. godine (Prilog XI) kojom je zaključeno da se prihvati popravljeni nacrt pale Nikole Božidarevića. Taj crtež predviđa figure sv. Josipa koji nosi Krista u rukama, sv. Vlaha, sv. Roka, sv. Augustina, sv. Sebastijana, iznad njih zaruke Bogorodice s Josipom u koru anđela, a na predeli druge figure.⁶⁷ Znakoviti sv. Roko, sv. Sebastijan, sv. Ivan i Bogorodica (i sv. Vlaho, djelomično) ikonografski ovo djelo povezuju s temom kuge pa se ono može vezati za najbližu epidemiju 1516. godine. Bitno je i napomenuti činjenicu da se 1527. služe mise sv. Roku na ovom oltaru posvećenom sv. Josipu kako bi se odvratila kuga.⁶⁸

---

⁶⁶ Tadić, 1952.b, 190—1; Prijatelj Pavičić, 1998., 183.

⁶⁷ Tadić, 1952.b, 85.

⁶⁸ Prilikom strašne epidemije kuge 1526/7. godine, koja je po svojim posljedicama je bila katastrofalna, za koju je vezana nadgrobna ploča u klaustu franjevačkog samostana: *Heu mors omnia truncas — Crudiore peste — Vita peregrinatio — Fugaces dies*“ donosi se odluka o svetim misama.

2.2 Sv. Sebastijan

Tijekom renesanse Sveti Sebastijan postaje istaknuti zaštitnik od kuge čiji se kult štuje diljem Europe. Prema njegovoj biografiji iz petog stoljeća, *Passio S. Sebastiani*, živio je u trećem stoljeću u doba proгона kršćana i bio član pretorijanske garde careva Maksimilijana i Dioklecijana te je koristio svoj položaj kako bi posjećivao zatočene kršćane i snažio njihovu vjeru. Priču iz *Passio S. Sebastiani* kasnije preuzima Jacopo de Voragine i uvrštava je u svoju *Legendu Aurea* koja prenosi kako se svetac, nakon što je prokazan kao kršćanin, odbio odreći vlastite vjere za što biva osuđen na smrt strijeljanjem. No, on ne umire i do ozdravljenja ga pomažu dobri kršćani, nakon čega odlazi pred samog cara Dioklecijana i kori ga zbog zločina učinjenih slugama Kristovim, nakon čega, naravno, biva umlaćen i njegovo tijelo bačeno u rijeku. Posmrtno se ukazuje sv. Ireni koja ga izvlači iz rijeke i dostojno pokapa pa se tako, sve do čuda u Paviji 680. kad prestaje tamošnja epidemija kuge podizanjem oltara sv. Sebastijana u crkvi sv. Petra, štuje isključivo u Rimu, mjestu gdje počinjavu njegovi posmrtni ostatci. Njegov blagdan se u katoličkoj crkvi slavi 20. siječnja, na navodni dan njegove druge smrti jer sv. Sebastijan „kroz dvije smrti, posjeduje dvije krune mučeništva“.⁶⁹

Njegov život i djelovanje opisani u *Passio* ne uključuju liječenje epidemija, niti su na ikakav način vezani za kužno oboljenje pa se postavlja pitanje što to vezuje sv. Sebastijana i kugu? Glavne premise njegove *anti-pestes* uloge tiču se strijela⁷⁰ - simbola muke, pa tako Marshall pišući o *anti-pestes* kultovima renesanse Italije objašnjava kako je „u Starom zavjetu, kao i u grčko-rimskoj mitologiji, strijela moćno oružje u božjoj oružarnici, instrument nagle, nebesima zadane nesreće, bolesti i smrti.“⁷¹ Strijele su primjer jednog od najstarijih i najčešćih simbola za pomor, pa se tako one strijele koje su probole sv. Sebastijana povezuju sa strijelama kuge koje bijesni Bog baca na čovječanstvo. Kroz analogiju s Kristovom mukom, Sebastijanovo novo mučeništvo od strijela kuge postaje žrtva Bogu – on, poput Krista otkupitelja, strijele kuge odvlači od ljudi i prima na sebe.⁷² Tako se od sredine 14. stoljeća ustoličuju prikazi sv. Sebastijana pri svijesti, tijela punog strelica koji potvrđuju značenje njegovog kulta kao kristolikog izbavitelja od kuge i koji slave njegovu

---

⁶⁹ Marshall, 1994., 495.

⁷⁰ Jedna od teza je da je sv. Sebastijan zapravo kristijanizirani kult Apolona koji šalje i odbija strelice bolesti/kuge, no ta teza nije baš prihvaćena zbog drukčijeg shvaćanje svijeta kršćana i kasnoantičkih pogana; Marshall, 1994., 495; Vezano za Apolona – on i njegova sestra Dijana kažnjavaju ljude za njihova prestupljena strijelama bolesti i smrti; Boeckl, 2001., 30.

⁷¹“In the Old Testament, as in Graeco-Roman myth, the arrow is a potent weapon in God's armory, the instrument of sudden, divinely-inflicted misfortune, disease, and death” (prev. Autorice); Marshall, 1994., 493.

⁷² Marshall, 1994., 496.

sposobnost da na sebe preuzme strelice namijenjene njegovim štovateljima.⁷³

Na popisu kalendara državnih praznika Dubrovačke Republike s početka 15. stoljeća nema sv. Sebastijana, iako se u odluci Senata iz 1527. godine njegov blagdan spominje kao već ustaljeni blagdan koji se slavio skupa sa Sv. Fabijanom, njegovim ikonografskim parom na dan 20. siječnja. Večernjica i misa za blagdan isprva se služila u kapeli posvećenoj tim svecima, a kasnije se služe u Dominikanskoj crkvi, ispred slike sv. Fabijana na glavnom oltaru, čemu prisustvuju knez s Malim vijećem i činovnicima. Predstavnike državne vlasti svečano su dočekivali pripadnici dominikanskog reda u podnožju stuba, a postoji i druga verzija događaja (vjerojatno novija) prema kojoj su slali po kneza i vladu koji su sjedili pod trijemom dvora.⁷⁴

2.2.1 Crkva sv. Sebastijana u Dubrovniku

Crkva posvećena sv. Sebastijanu u Dubrovniku podiže se 1466. godine pokraj dominikanskog samostana, a poviše klesarskih radionica na temelju odluke vlade (Prilog VIII) donesene 21. svibnja. Godinu dana ranije kuga se opet pojavila u Gradu, da bi prezimila i opet buknula u proljeće.⁷⁵ Razlog podizanja ove crkve, prema legendi koju prenosi Ranjina, bila je objava da će zaraza prestati ukoliko se podigne crkva sv. Sebastijanu, a po istom izvoru, zaraza je prestala početkom gradnje same crkve.⁷⁶ Kako bi se suzbila epidemija, iste godine je također odlučeno da se o Duhovima održe tri procesije i do Tijelova drži post.⁷⁷

---

⁷³ Marshall, 1994., 500.

⁷⁴ DAD, *Acta Consilii Rogatorum*, sv. 38; f. 205r; Lonza, 2009., 280.

⁷⁵ Jeremić i Tadić, 1938., 83.

⁷⁶ Lonza, 2009., 279--280.

⁷⁷ Jeremić i Tadić, 1938., 83--84.

Slika 4. Začelje crkve sv. Sebastijana (© autorica)

Graditelji renesansno-gotičke crkve sv. Sebastijana, prve crkve sa polukružnom apsidom u Gradu, bili su Mihoć Radišić i Vlaho Dešković, a arhitektonske ukrase crkve i konzole s likovima svetaca u presvođenom hodniku između Sv. Sebastijana i dominikanske crkve najvjerojatnije je izradio Radonja Grubačević.⁷⁸ Sagrađena blizu istočnih gradskih vrata i naslonjena na južnu stranu dominikanske crkve, bila je simbolički štit od prodora nove epidemije u grad.⁷⁹ Kasnija sudbina crkve tužna je - od kiparske opreme crkve nije ostalo gotovo ništa, pa ni gotički portal od kojeg je jedino vidljiv obris na pročelju, a koji je, zajedno s južnim prozorima, uklonila francuska vlast nakon što je crkva nakon okupacije pregrađena i 1808. pretvorena u zatvor. Na potonjoj slici bočne strane crkve jasno su vidljive intervencije na prozorskim otvorima – vjerojatno djelo francuske vlasti, te lukovi klesarskih radionica ispod crkve.

⁷⁸ Fisković, 1947., 94, 95, 124.

⁷⁹ Fisković, 1947., 94; Blažina-Tomić, 2007., 209--212.

Slika 5. Crkva sv. Sebastijana (© autorica)

2.2.2. Zavjetna umjetnost posvećena sv. Sebastijanu

Prva u nizu obrađenih slika posvećenih kultu sv. Sebastijana oltarna je pala Francesca Bissole iz crkve Gospe u Polju na Lastovu iz 1516. godine s Gospom i Djetetom, sv. Sebastijanom i donatorom Dobrićem Dobrićevićem.⁸⁰ Na slici je prikazan šumski krajolik sa samostanom i Gospom na prijestolju u crvenoj halji ogrnutoj modrim plaštem i bijelom maramom na glavi s djetetom na koljenima koje blagoslivlja desnom rukom, a lijevom drži jabuku. Nad njom je prikazan Bog koji blagoslivlja okružen glavama anđela, a s njene desne strane su sv. Jeronim i sv. Petar. S njene lijeve strane su sv. Ivan Preteča, a do njega je opasan bijelim rupcem i vezan za stup sv. Sebastijan. Kraj Petra i Jerolima nalazi se donator koji je prikazan kako kleči okrenut Mariji u crnoj halji s bijelim ovratnikom.⁸¹ Prikazi sv. Sebastijana i donatora koji traži zaštitu ili zagovor Bogorodice ikonografski upućuju na to da je riječ o protukužnom zavjetu, a po godini nastanka djelo bi se moglo vezati za epidemiju 1516. godine.

⁸⁰ Đurić, 1963., 162—3; Prijatelj Pavičić, 1998., 201.

⁸¹ Đurić, 1963., 162; Fisković, 1966., 69.

Još jedno djelo koje ikonografski vezujemo za protukužni zavjet naručuje ugovorom iz 1535. godine (Prilog XVI) predstavnik bratovštine oružara⁸², Nikola iz Genove. On, u ime bratovštine želi sagraditi oltar posvećen njihovoj braniteljici sv. Barbari u crkvi sv. Sebastijana. Za taj oltar, bratovština od Petra Ivanovog (Piera Giovannija) traži da im načini i pozlati likove sv. Sebastijana i sv. Vlaha na jednoj dasci kao dopunu već postojećem kipu sv. Barbare na pozlaćenom drvu, oko kojeg se nalazi više drugih svetačkih likova odijeljenih pozlaćenim drvenim stupićima.⁸³ Na temelju ikonografskog sadržaja, ovo je najvjerojatnije zavjet protiv kuge i značajno je što predstavnici bratovštine, osim sv. Vlaha - zaštitnika komune, naručuju i sliku sveca koji nije povezan s njihovom bratovštinom. Bitno je istaknuti i da se godina narudžbe poklapa s epidemijom 1535. godine.

Na temelju ikonografskog sadržaja i poliptih iz crkve sv. Kuzme i Damjana na Lastovu iz 1605. godine također bi se mogao pripisati protukužnom zavjetu. Po sredini poliptiha nalazi se sv. Vlaho s modelom prilično realno naslikanog Dubrovnika oko kojeg je natpis: DEVS TE TVVS IN LONGV DEFEDET ET BLASIVS. Uz sv. Vlaha stoje sv. Kuzma i Damjan s liječničkim alatom, te sv. Katarina i sv. Sebastijan ispod kojeg se nalazi cedulja sa slikarevim potpisom.⁸⁴ Nije poznato da se oko te godine desila epidemija kuge, no znakoviti su prikazani kultovi sv. Kuzme i Damjana, sv. Sebastijana i sv. Katarine koji su svakako slavljani kao zaštitnici od bolesti, iako ne specifično kao zaštitnici od kuge. Sv. Katarina liječila je oboljele od kuge i to 1347. godine po Italiji, a prisustvo sv. Kuzme i Damjana objašnjava se ne samo njihovom liječničkom ulogom, no i time što su titulari crkve i zaštitnici Lastova. O još nekoliko likovnih djela dubrovačkog područja vezanih za kult sv. Sebastijana bit će riječi nešto niže, u poglavlju posvećenom sv. Roku, budući da su ta dva sveca često zajedno prikazivana.

2.3. Sv. Roko

Osim sv. Sebastijana, renesansni štovatelji poznavali su još jednog internacionalnog sveca zaštitnika od kuge, a to je bio Roch de la Croix ili sv. Roko rođen sredinom 14. stoljeća na jugu Francuske, u Montpellieru. O njegovom životu doznajemo iz nedatiranih i anonimnih *Acta Breviora*.⁸⁵ Mladi i imućni Roko, slijedeći učenje sv. Augustina, daruje sva svoja zemaljska dobra siromasima i odlazi

---

⁸² *bombardierius*

⁸³ Tadić, 1952.b, 156.

⁸⁴ Fisković, 1966., 46--47.

⁸⁵ Marshall, 1994., 502.

na hodočašće u Rim. Na svom putovanju prolazi gradovima sjeverne i srednje Italije u kojima vlada kuga te izlažući sebe smrtnoj opasnosti, nesebično pomaže oboljelima i čudesnim ozdravljenjima stječe slavu. I sam biva zaražen kugom u Piacenzi nakon čega se osamljuje u šumi i uz pomoć vjernog psa, uspijeva se izliječiti što ga je učinilo herojem oboljelih. Na samrti, dana mu je moć da spasi druge od kuge božanskom voljom, a navodno je pri otkrivanju njegovog tijela nađena i ploča sa zlatnim natpisom koji potvrđuje njegov status božanskog posrednika protiv kuge. *Acta* završavaju s priznavanjem Rokove svetosti od strane puka i Papinom kanonizacijom koja se u stvarnosti nikad nije provela, iako je bio iznimno štovan od strane puka.⁸⁶

O godini njegove smrti postoji puno nagađanja, no pretpostavlja se da je umro između 1376. i 1379. godine, dok je prvo slavljenje njegovog kulta zabilježeno u Vogheri 1382. godine. Uslijed čestih pojava kuge sredinom 15. stoljeća u Italiji se širi popularnost sv. Roka kao specijaliziranog zaštitnika od kuge, što je prvi put zabilježeno 1460-ih na području Veneta. U samoj Veneciji štovanje sv. Roka se uvriježilo za vrijeme kuge 1477. godine, te 1480. godine postoje već dvije bratovštine sveca, kojima je dozvoljeno da nose habite sa ušivenim znakom križa na prsima, vjerojatno imitacijom znamenja križa s kojim se, prema *Acta Breviora*, rodio sam Roko.⁸⁷ U Milanu se 1479. tiska knjiga *Vita Sancti Rochii* koju piše venecijanski aristokrat Francesco Diedo u kojoj život sv. Roka opisuje po modelu *alter Christus* s velikim naglaskom na teologiju križa (aginom u obliku križa na njegovim prsima, liječenje znakom križa i sl.), a koja se uvelike oslanja na *Actu Brevioru*.⁸⁸ Sam Diedo urgirao je da se sagradi crkva u Veneciji posvećena sv. Roku jer će tada njegovom zaslugom prestati i zaraze.⁸⁹ Povijesne okolnosti širenja venecijanskog kulta sv. Roka pod naletom nove epidemije dovode do krađe posmrtnih ostataka iz Montpelliera od strane mletačke bratovštine 1485. i njihovog prijenosa u Veneciju. Otad je status sv. Roka kao drugog velikog sveca zaštitnika od kuge čvrsto utvrđen, te je svaki novi dužd od 1521. ujedno bio i član bratovštine sv. Roka, a 1576. u Veneciji je uspostavljen državni blagdan i zavjetna procesija sv. Roka.⁹⁰

Sv. Roko najčešće je prikazan kao mladić poluduge kose s bradom u hodočasničkoj halji i dugom ogrtaču ili kratkoj suknji zategnutoj remenom s kukuljicom, čizmama ili visokim čarapama, torbom za ramenom i hodočasničkim štapom. Osim štapa, znakovi njegovog hodočašća su školjka te dva ukrštena ključa koja se nekada znaju pojaviti na svečevoj odjeći. Gotov uvijek je prikazan golih

---

⁸⁶ Isto, 505.

⁸⁷ Mano, 2015., 8--12.

⁸⁸ Marshall, 1994., 504.

⁸⁹ Marshall, 1994., 505.

⁹⁰ Marshall, 1994., 505; Prijatelj Pavičić, 1998., 197; Lonza, 2009., 283; Mano, 2015., 15.

noću, a u tradiciji *alter Christus* nekad i bos. Poput mnogih drugih srednjovjekovnih svetaca njegova bolest bila je prilika da imitira Kristovu muku, a sam prikaz živog i zdravog sveca obilježenog kugom bila je slika koja je ulijevala nadu u ozdravljenje. Glavno obilježje kuge bila je rana na bedru ili bubon, kojih u nekim prikazima nema, no tada svetac kažiprstom ukazuje na mjesto gdje se inače nalaze što je znak ozdravljenja.⁹¹ Po Blažini-Tomić, povlačenje sv. Roka u osamu kako ne bi širio bolest znak je novog shvaćanja kuge prema kojem „sv. Sebastijan postaje metaforom kuge kao strijele božje, a sv. Roko postaje metaforom kliničke konstatacije bubonske kuge. Ova dvojica svetaca postaju sinonimi dvaju načela, a to su zaštita – sv. Sebastijan i liječenje – sv. Roko.“⁹²

Uz gradnju spomenika, u Dubrovniku se sv. Roka službeno štovalo misom u svečevj crkvi večer prije blagdana, a na sam blagdan 16. kolovoza procesijom iz katedrale u svečevu crkvu u kojoj su išli svećenici i članovi bratovštine sv. Roka uz nadbiskupa, kneza i šest članova Malog vijeća.⁹³ Državno štovanje pratilo je javnu pobožnost koju su održavali živom povremeni naleti kuge zbog kojih su se obnavljali zavjeti i polagali novi, podizane crkvice i naručivane svečeve slike. Njihovo mnoštvo u odnosu na druge kultove, kao i bratovština osnovana 1542. godine, svjedoče o njegovoj popularnosti.⁹⁴ Kontinuitetu kulta dokaz je i odluka iz 1691. da će se služiti jedna misa dnevno u sv. Roku, dok god ne prestane kuga nazvana „kuga sluškinja“ ili *peste delle serve* po prvim žrtvama - sluškinjama u dječjem nahodištu na Pilama.⁹⁵ Te godine održane su i tri zavjetne procesije 10. 11. i 12. lipnja sa pripadnicima svih gradskih bratovština koji su na glavama nosili kukuljice sa trnovim vijencima, a u ruci krunice (brojanice) i u kojima su gotovo svi svećenici stupali bosi s konopcima oko vrata i vijencima od trnja na glavama. U procesiji su nošene moći sa čudotvornom slikom Gospe od Porata i pjevani pokornički psalmi i antifona „Exurge, Christe, adiuva nos!“, te bi nakon mise, pričešća i nadbiskupove propovjedi procesija prošla kroz crkvu Sv. Roka i vratila se u crkvu Sv. Vlaha.⁹⁶

2.3.1. Crkva sv. Roka na Boninovu

Jedna od najstrašnijih epidemija u povijesti Dubrovnika bila je ona što se po Ranjini i Razziju

---

⁹¹ Mano, 2015., 14.

⁹² Blažina Tomić, 2007., 215; Mano, 2015., 8--14.

⁹³ Lonza, 2009., 286.

⁹⁴ Vojnović, 1899., 107; Lonza, 2009., 286.

⁹⁵ Lonza, 2009., 292.

⁹⁶ Jeremić i Tadić, 1938., 101.

pojavila 6. prosinca 1526. godine i trajala 20 mjeseci. Ta, po svojim posljedicama katastrofalna kuga odnosi oko 20.000 života i biva povodom gradnje prve crkve sv. Roka u Dubrovniku.⁹⁷ U jeku velike epidemije, 1. siječnja 1527. godine, Malo vijeće donosi odluku da se na oltaru sv. Josipa u katedrali služi misa sv. Roku da „odvrati bič kuge“.⁹⁸

Slika 6. Crkva sv. Roka na Boninovu (© autorica)

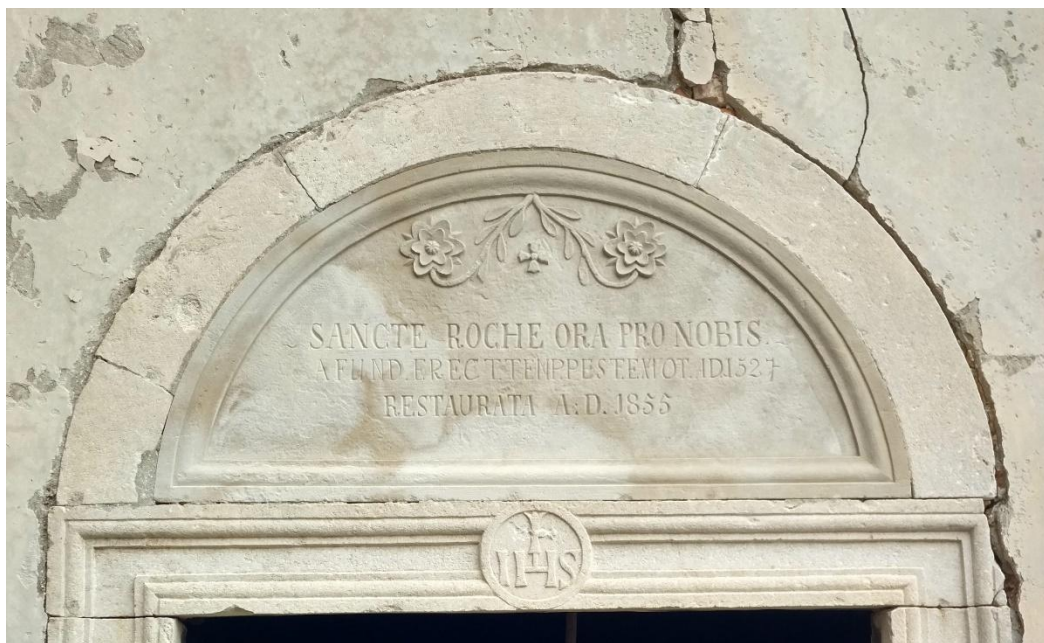
Čak i prije nego što je njegov blagdan upisan u državne blagdane, Senat 15. prosinca 1526. donosi odluku o podizanju kapele sv. Roka (Prilog XIV) iz komunalnog troška kako bi ih on, uslijed svojih zasluga i zagovora, očuvao od božjeg bijesa i biča kuge.⁹⁹ Iduće godine, na Boninovu, u ulici koja je nekad nosila ime sv. Roka, sagrađena je skromna jednobrodna crkvica bez arhitektonske plastike, osim na portalu, na čijem se zabatu može pročitati: *SANTE ROCHE ORA PRO NOBIS A FUND. ERECT. TEMP. PEST. EX. VOT. AD 1527. RESTAURATA A.D. 1855. (Sveti Roko, moli za nas. Od temelja podignut u vrijeme kuge po zavjetima godine Gospodnje 1527. Obnovljena g. Gospodnje*

⁹⁷ Razzi, 2011., 99; Jeremić i Tadić, 1938., 92--97; Lonza, 2009., 282.

⁹⁸ DAD, *Acta Consilii Minorum* 35, 216r; „flagellum pestilentie“

⁹⁹ DAD, *Acta Consilii Rogatorum* s. 38, 191r; Jeremić i Tadić, 1938., 93; Lonza, 2009., 284; Zelić, 2015., 271.

1855.)¹⁰⁰ Kako se kasnije 1533. godine opet donosi odluka o gradnji crkve sv. Roka, moglo bi se predložiti da se ranija odluka donesena 1527. godine odnosi upravo na gradnju ove crkve. Ta teza kosi se s danas prihvaćenim mišljenjem da se obje odluke odnose na gradnju kasnije crkve.¹⁰¹ Tezi da se odluka o gradnji crkve sv. Roka 1526. godine odnosi na crkvu sv. Roka na Boninovu u prilog ide i odluka Senata 20. svibnja 1527. kojom se sredstva od naplate kazne namjenjuju gradnji Sv. Roka što bi moglo upućivati na to da je gradnja crkve na Boninovu već u tijeku.¹⁰²

Slika 7. Portal crkve sv. Roka na Boninovu (© autorica)

Nakon tog strašnog napada kuge 1527. godine kad Grad ostaje gotovo prazan, također je zaključeno 22. siječnja „da bi stekli slavu božju milost“ da se „svake godine zauvijek slave svi praznici koji imaju veze s Bogorodicom, zatim dani sv. Roka i sv. Sebastijana“¹⁰³ te se uvodi post kako bi se ublažio božji gnjev.¹⁰⁴ Tom odlukom u kalendar dubrovačkih državnih blagdana uvodi se novi blagdan - sv. Roko, koji pada na 16. kolovoza, a koji će kasnije koegzistirati s postojećim kultom Sv. Sebastijana.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Buconić Gović, 2002., 159.

¹⁰¹ Usp. u: Zelić, 2015.

¹⁰² DAD, *Acta Consilii Rogatorum*, s. 38, 243v

¹⁰³ DAD, *Acta Consilii Rogatorum*, sv. 38, f. 205r; Lonza, 2009., 283.

¹⁰⁴ DAD, *Acta Consilii Rogatorum*, sv. 38, f. 205r; Jeremić i Tadić, 1938., 93; Lonza, 2009., 283.

¹⁰⁵ Za razliku od Sv. Vinka Ferriera koji je uživao svekoliko zalaganje od strane dominikanskog reda kod pape za njegovu kanonizaciju, a koja je obavljena u iznimno kratkom vremenskom roku, kult sv. Roka dugo je čekao na svoju službenu potvrdu te je na kraju, ostavši bez svetačkog atesta, riješeno da se, zahvaljujući velikoj popularnosti,

U iznimno lošem stanju, ova crkva danas služi kao svojevrsno skladište u iščekivanju konzervacije.

2.3.2. Crkva sv. Roka u Gradu

Nakon nekoliko godina slobodnih od kuge, opet dolazi do jake epidemije 1533. godine. Ljudi koji su ostali u Gradu u kućnom su pritvoru, sud i mnogi obrti prestaju s radom, a karantena na Dančama prepuna je okuženih i sumnjivih. Čak su zabranjene i propovjedi, zatvorena je škola te je svoj vlasteli zabranjeno da napušta Republiku.

Iako je 1527. godine sagrađena crkva sv. Roka na Boninovu, Lonza smatra da je naknadno procijenjeno da sv. Roko zaslužuje veću crkvu u gradu.¹⁰⁶ Odluka o imenovanju tri dužnosnika zaduženih za gradnju nove crkve sv. Roka (Prilog XVII) donesena je 11. travnja 1533. godine, te je nešto kasnije iste godine donesena i odluka o gradnji crkve Navještenja kraj Vrata od Ploča.¹⁰⁷ Mjesec dana kasnije, 22. svibnja 1533. godine, donosi se još jedna odluka kojom se traži da se crkva sv. Roka izgradi ispod crkve sv. Spasa uz pristanak biskupa (Prilog XVIII). Gradnjom uz sama gradska vrata se, kao u slučaju crkva Navještenja, željela stvoriti fizička barijera kugi. Nakon gotovo desetljeća, 15. travnja 1542. Senat odbija prijedlog da se umjesto crkve sv. Roka izgradi oltar u katedrali (Prilog XXX).¹⁰⁸ Sljedećom odlukom Senata, 12. prosinca 1542. godine (Prilog XIX) odobrava se osnivanje bratovštine sv. Roka i prikupljanje milodara koji će služiti kao dodatna sredstva za gradnju. Osim toga, odluka predviđa i darivanje zemljišta za gradnju crkve bratovštini „da bi njegovim zaslugama i posredništvom božja providnost odvrtila od nas svoj bijes i kužni bič“¹⁰⁹. Nekoliko dana kasnije, 30. prosinca 1542. donosi se nekoliko odluka vezanih za gradnju crkve (Prilog XXII) kojima se određuje točno mjesto gradnje. Istom odlukom, ono se dodjeljuje bratovštini sv. Roka uz financijsku pomoć od 400 zlatnih dukata. Osim toga, Senat se zavjetuje na svakodnevne mise u čast Boga i sv. Roka u njegovoj kapeli.¹¹⁰

Bratimi sv. Roka u svom se statutu pozivaju na zavjet o gradnji crkve sv. Roka učinjen 1528. godine, što potvrđuje da postoje dva zavjeta za dvije različite crkve sv. Roka, budući da je

---

dozvoljava njegovo štovanje ondje gdje je već bilo ustaljeno; Lonza, 2009., 283. Više o kultu sv. Roka, njegovoj anti-peste funkciji i pitanju svetosti u: Manno, 2015.

¹⁰⁶ Lonza, 2009., 284.

¹⁰⁷ Jeremić i Tadić, 1938., 97.

¹⁰⁸ DAD, *Acta Consilii Rogatorum* 45, 265v; Ovo može biti posljedica financijskih poteškoća koje su zadesile Republiku uslijed epidemija.

¹⁰⁹ DAD, *Acta Consilii Rogatorum* s. 46, 63; Vojnović, 1899., 123--5.

¹¹⁰ DAD, *Acta Consilii Rogatorum* s. 46, 65', 66.

jedna crkva sv. Roka, za koju je odluka o gradnji donesena 1526. godine, od 1527. godine već postojala na Boninovu.¹¹¹

Po zapisu u Statutu i po dokumentima koje donosi Fisković, gradnja je započela 1543. godine. Sredstava za gradnju, osim Senata, osigurali su vlastela, građanstvo i dubrovačka naselja u Sofiji i Biogradu gdje je kuga bila česta, te bratimi sv. Roka prikupljajući milodare.¹¹² Zemljište koje je bratovština dobila za izgradnju činilo je tri četvrtine stambene inzule pravokutnog oblika na kojem su bile trošne kućice, pokraj crkve Svih svetih (Domina). Bilo je veliko 6.5x15m, a pročelje buduće crkve gledalo je na nekadašnju ulicu Svih svetih, a današnju ulicu Za Rokom. Crkvu je 1588. godine posvetio mrkanski biskup.¹¹³

Portal crkve sa zabatom i još neke dijelove napravio je Luka Paskojević, koji se 1544., kada se prvi put spominje gradnja, uputio u državni kamenolom na Mljetu kako bi pribavio kamen za gradnju. Gradnja se oduljila i tek početkom 1553. godine spominju se Luka Vasilić i Nikola Blažev i gradnja glavne apside. 1558. godine u svibnju Luka Matković još uvijek dobavlja kamen za njenu gradnju pa znamo da tad još nije bila dovršena.¹¹⁴

Crkva je sazidana u stilu zrele renesanse sa pravokutnim brodom i plitkom pravokutnom apsidom s bogato profiliranim trijumfalnim lukom na pilastrima, a njene mjere se uglavnom slažu s onima navedenim u narudžbi. Posebnost ove crkve su kvadratni prozori, prvi takvi u Dubrovniku, koji su postavljeni iznad vijenca kako bi uhvatili što više svjetla u uskoj ulici.¹¹⁵

Kao što je bio slučaj sa crkvom sv. Sebastijanom, ona je nakon okupacija stranih sila zatvorena i osiromašena pa je tako austrijska vlast izbacila i kameni kor s menzolama u obliku lavljih nogu, djelo Jakova de Spinisa, a francuska vlast ukinula je samu bratovštinu.¹¹⁶

---

¹¹¹ DAD, *Acta Consilii Rogatorum* s. 46, 63; Vojnović, 1899., 123--5.

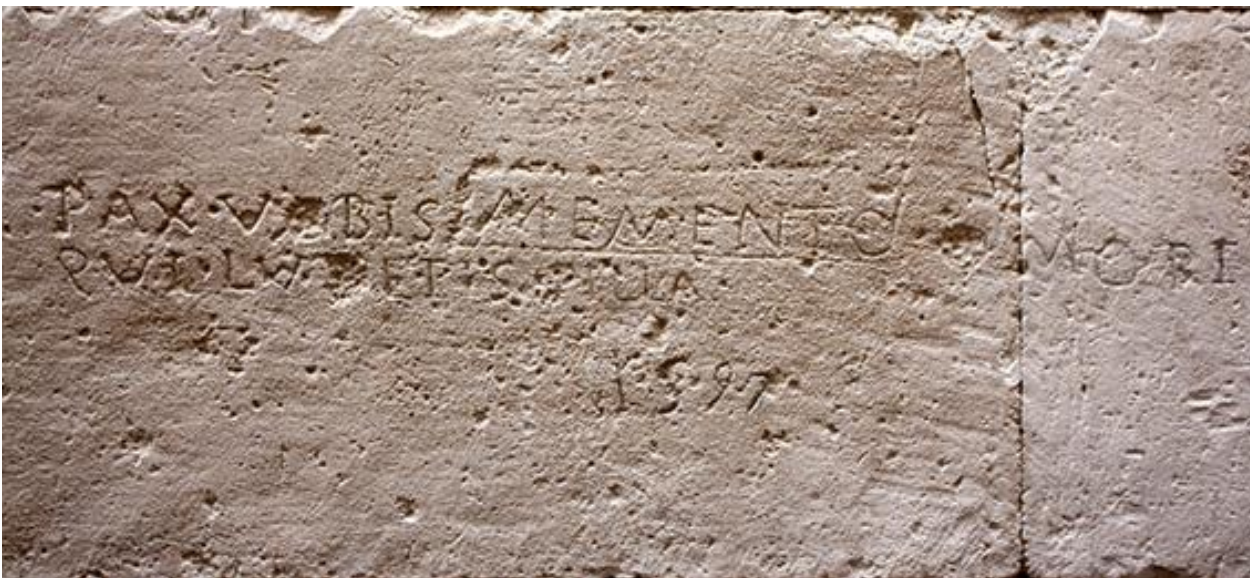
¹¹² DAD, *Acta Consilii Rogatorum* s. 46, 63; Vojnović, 1899., 108; Fisković, 1947., 96; Zelić, 2015., 271—2. 16. ožujka 1543. godine bratovština je primila *num casale (...) pro construenda et inibi fundanda ecclesia Sancti Rocchi, situm et positum intus civitatem Racusii in via Sancti Domini, ab oriente, occidente et ab austro iuxta viam comunem, ab aquilone iuxta casale fratrum Sancti Dominici*

¹¹³ Vojnović, 1899., 123; Zelić, 2015., 271—2.

¹¹⁴ Fisković, 1947., 96.

¹¹⁵ Badurina, 1987., 328.

¹¹⁶ Vojnović, 1899., 109.

Slika 8. Natpis na bočnoj strani crkve sv. Roka ¹¹⁷ (© Marija Benić)

Korska pregrada ove crkve nudi ikonografski program vezan uz protukužne zavjete. Ugovor za korsku pregradu (Prilog XX), sklopljen između predstavnika bratovštine Orsata Crijevića, niza službenika bratovštine sv. Roka te majstora Jakova de Spinisa u siječnju 1564. godine, donosi detaljan opis buduće pregrade sa svetačkim likovima koji su se nalazili u 6 lučno zaključenih polja reljefa – po tri na svakoj strani otvora pregrade.¹¹⁸ Neposredno uz središnji otvor parove su sačinjavali, svaki sa svoje strane, redom: arhanđeo Gabrijel (lijevo) i sv. Marija (desno), u središtu sv. Jeronim (lijevo) i sv. Vlaho (desno), a na vanjskom rubu sv. Sebastijan (lijevo) i sv. Roko (desno) – najglasovitiji *anti-peste* sveci. Tu spomenuti figuralni parovi prema ugovoru su morali biti smješteni u okvire te izvedeni u polureljefu. Ugovor ne spominje razlog narudžbe, no Zelić smatra da je pregrada naručena u svrhu obavljanja svjetovnih praksi bratovštine. Znamo da je korska pregrada bila dovršena u roku, dakle 1565. godine, no apostolski vizitator Sormano ne spominje je u svom izvješću 1573. godine, te njena sudbina nije poznata.¹¹⁹ Pošto o pregradi nema drugih informacija, na temelju svetačkih likova koji se prikazuju na ovom djelu (sv. Roko i sv.

¹¹⁷ Nevezano za arhitekturu same crkve, natpis urezan na zidu istočnog pročelja, kojeg je prvi publicirao C. Fisković, učinio je ovu crkvu interesantnom široj publici, a ujedno je i dokaz da je crkva preživjela potres:

PAX VOBIS MEMENTO MORI

QVI LVDETIS PILLA

1597

„Mir vama, Sjetite se smrti vi koji igrate loptom“; Fisković, 1947., 96—97.

¹¹⁸ Zelić, 2015., 272--279.

¹¹⁹ Zelić, 2015., 274--275.

Sebastijan, Navještenje) ikonografski postoji veza s kugom, no Sv. Vlaho i sv. Jeronim na ovom prikazu se vjerojatno pojavljuju kao zaštitnici Grada, tj. Dalmacije. Nekoliko godina prije nego što je naručeno ovo djelo nema zabilježenih epidemija (posljednja je bila 1539., a iduća tek 1572. godine), no to nužno nije moralo utjecati na štovanje svetačkih kultova, više samim time što se radi o praktičnim potrebama bratovštine i svecima vezanim uz *anti-pestes* zaštitu s kojom su vezane i okolnosti njenog osnutka.

Slika 9. Pročelje crkve sv. Roka u Gradu zaklonjeno suncobranima (© autorica)¹²⁰

¹²⁰ Danas kužnih epidemija više nema, pa je sukladno tome i ova, poput one na Boninovu, potpuno zapuštena i prepuštena zaboravu, kao što se može vidjeti na donjoj slici. Nažalost, ne služi ni kao kulisa ugostiteljskim objektima, a izgleda da će se obnoviti jedino ukoliko se unutra otvori restoran.

Slika 10. Unutrašnjost crkve sv. Roka (© Marija Benić)

2.3.3. Zavjetna umjetnost posvećena sv. Roku

Osim u Gradu, kapelica sv. Roka postojala je i na otoku Lopudu. Bila je dograđena 1527. crkvi Gospe od Šunja u jeku epidemije 1526-28., a na luku kapelice stajao je natpis: *Hoc tibi dive Roche Thomas Pidelli condudut scaelum 1527*. U kapeli su se nalazili slika i kip sv. Roka koji se danas čuva u župnom muzeju na Lopudu, a navodno je na sjevernoj strani otoka postojala još jedna kapelica sv. Roka.¹²¹

Također na Lopudu, za crkvu svete Marije od Špilica, Petar Ivanov 1523. godine sklapa ugovor (Prilog XIII) s prokuratorom franjevac opservanata kojim se obvezuje za 30 dukata izraditi oltarnu sliku.¹²² On slika poliptih Bogorodice sa svecima koji se sastoji od 10 polja i tri registra. U donjem registru prikazane su stajaće figure sv. Roka, sv. Ivana Krstitelja, sv. Franja i sv. Katarine, a u sredini se nalazi skulptura Bogorodice s djetetom. Srednji niz registra započinje s polufigurom

¹²¹ Blažina Tomić, 2007., 212.

¹²² Isti slikar se spominje i kao starješina bratovštine sv. Roka; Usp. u: Tadić, 1952.b, 122, 170.

arhandela Gabrijela, zatim sv. Vlaha, Krista s križem i razbojnikom, sv. Ante Padovanskog i konačno Bogorodice. Arhandeo Gabrijel i Bogorodica zajedno čine prizor Navještenja. Gornja zona poliptiha je luneta s likom Boga Oca i anđelima koji nose simbole Kristove muke, a na središnjem dijelu predelne zone naslikan je kalež između dva anđela.¹²³ Iako se ovo djelo dosad nije smatralo zavjetom protiv kuge, ukoliko pogledamo svece koji su prikazani, vidimo da se od onih slavljenih u svojstvu zaštitnika od kuge u Dubrovniku tu nalaze sv. Roko, sv. Ivan Krstitelj, Bogorodica, sv. Vlaho, sv. Antun Padovanski, sv. Katarina (koja je također liječila oboljele od kuge po Italiji 1347.) te Bogorodica i Gabrijel koji zajedno sačinjavaju Navještenje. Među njih spada i Corpus Christi (kalež) koji sredinom 15. stoljeća također postaje službeni *anti-pest*e kult. Svi navedeni kultovi u jednom momentu bili su državno promovirani *anti-pest*e kultovi, osim kulta sv. Katarine kojeg prati isključivo javna pobožnost. Nažalost, djelo nastaje 1523. godine, nekoliko godina nakon epidemije 1516. godine te nema prikaza sv. Sebastijana, što ne ide u prilog tvrdnji o kužnom zavjetu.

Pretpostavlja se da je nešto kasnije za istu crkvu Girolamo Santacroce naslikao sliku sv. Roka, temperom na dasci polovinom 16. stoljeća, navodno u isto vrijeme kad i ranije spomenuta kapelica sv. Roka u Gospi od Šunja.¹²⁴ Na tom poliptihu Sv. Roko u stojećoj pozi, naslonjen na štap, pokazuje rane na bedru te zauzima središnji dio, a sa strana su prikazani sv. Klara, sv. Franjo, sv. Juraj i arhanđel Mihovil, te sv. Sebastijan. Na kužni zavjet ovdje ikonografski ukazuju samo sv. Sebastijan i sv. Roko, a između ostalih svetaca prikazanih na poliptihu i kužne epidemije nema jasne poveznice.¹²⁵

Nakon lopudskih zavjeta, i na kopnu je aktivna umjetnička produkcija s temom sv. Roka. 1568. godine slikar Antonio de Florini se ugovorom (Prilog XXI) obvezuje da će izraditi oltarnu sliku brodovlasnika Andriji Cvjetkoviću, koji će podići oltar za crkvu sv. Roka u Gradu. Dogovor je bio da će sve dovršiti za 3 mjeseca te pozlatiti sve drvene ukrase. Slika je trebala biti izrađena za crkvu sv. Roka, a na njoj su trebali biti prikazani Bogorodica s djetetom, sv. Vlaho, sv. Andrija, sv. Sebastijan, sv. Jakov i sv. Roko. Slikar obećava prikazati život sv. Roka opisima i prikazima, vjerojatno na predeli.¹²⁶ Uspoređujući ikonografiju ovog djela s ranije spomenutom korskom pregradom za crkvu sv. Roka iz 1564. godine, vidimo da se prikazi određenih svetaca ponavljaju,

---

¹²³ Marković, 1987., 354.

¹²⁴ Marković, 1987., 357; Blažina – Tomić, 2007., 213; Lonza, 2009., 285.

¹²⁵ Izbor svetaca bez *anti-pest*e funkcije na zavjetnim prikazima objašnjava se mogućim iscjediteljskim moćima koje je mnogo mučenika posjedovalo, činjenicom da su mučenici jer je patnja integralni dio srednjovjekovne teologije, i time što su se mučenici borili protiv poganstva, a jedan od načina kojim je Bog kažnjavao za herezu bila je i bolest; Usp.u: Boeckl, 2001., 34.

¹²⁶ Tadić, 1952.b, 208--9.

poput sv. Vlaha, sv. Sebastijana i Sv. Roka. Bogorodica ovdje pak ne tvori ikonografski par Navještenja sa anđelom Gabrijelom, već je prikazana s djetetom. Osim njih, na ovoj oltarnoj pali bili su prikazani i sv. Jakov i sv. Andrija koji je odabran vjerojatno kao imenjak naručitelja.

Dvadesetak godina kasnije, u Grgurićima kraj Slanog dubrovački plemić Antun (Tonko) Gradić daje podignuti crkvu sv. Roka kao zavjet protiv kuge. Zajedno s crkvom daje napraviti i oltarnu sliku na kojoj je portretiran kao donator u frontalnom stavu uz sv. Katarinu, sv. Roka s anđelom i psom s lijeve strane, te sv. Kuzmom i Damjanom s desne strane slike. Na temelju natpisa koji govori kako su i crkva i slika rezultat istog zavjeta protiv kuge 1585/86. godine, slika je datirana u 1586. godinu, a na temelju stilskih karakteristika slika se atribuirala antverpenskom majstoru Martenu den Vosu.¹²⁷ Veza sv. Roka i kuge je jasna, sv. Katarina također je liječila oboljele od kuge, a sv. Kuzma i Damjan bili su liječnici, iako nisu imali službenog *anti-peste* kult na dubrovačkom području.

Nekoliko godina kasnije, u dubrovačkom primorju nastaje ulje na platnu nepoznatog venecijanskog slikara s temom Raspeća na kojoj su prikazani sv. Roko i sv. Sebastijan sa svećenikom i vjernicima koji kleče, a koja se danas nalazi u crkvi sv. Josipa u Malom Stonu. Smatra se kako je muškarac koji kleči pored svećenika ujedno i donator slike, a svitak koji se nalazi ispod drveta križa s upisanom 1588. godinom upućuje na najbližu epidemiju 1585/6. godine.¹²⁸ Na slici su prikazani isključivo *anti-peste* sveci, dakle sv. Sebastijan i sv. Roko s donatorom i to vrlo brzo nakon kužne epidemije pa je nedvojbeno da je i ova slika bila protukužni zavjet.

Osim narudžbi zavjetne umjetnosti, arhivski izvori donose i ugovor o prodaji već gotovog kipa sv. Roka (Prilog XX) kojim kipar Nikola Lazanić 1592. godine iz svog magazina ispod crkve sv. Sebastijana prodaje navedeni kip Nikoli Sfondratiju.¹²⁹ Kako Lazanić prodaje kip koji već postoji, moguće da je riječ o tome da su kipari unaprijed izrađivali kipove što bi značilo da proizvodnja (i kupnja) takvih kipova nije bila uvjetovana kužnim epidemijama ili su možda kultovi s takvom ulogom imali jaku produkciju pa su se unaprijed izrađivali.

Osim tog kipa sv. Roka, poznato je da je oko 1620. naručen kip sv. Roka za istoimenu crkvu na Lastovu gdje je također postojala bratovština sv. Roka za koju postoje podaci od 1594. godine.¹³⁰

---

¹²⁷ Marković, 1987., 361—362.

¹²⁸ Marković, 1987., 361—362; Blažina Tomić, 2007., 284.

¹²⁹ Sfondrati – obitelj uglednika iz Cremona koja je doselila u Dubrovnik u 15. stoljeću

¹³⁰ Fisković, 1987., 346; Lonza, 2009., 285.

Iako je većina zavjetne umjetnosti posvećenu kultu sv. Roka potječe iz 16. stoljeća, o kontinuitetu kulta svjedoči slika u crkvi sv. Nikole u Gružu, s prikazanima Bogorodicom, sv. Nikolom u središtu, sveticama Lucijom i Katarinom te Sv. Rokom i sv. Sebastijanom. Pripisuje se Carmelu Reggiu koji je u Dubrovnik došao krajem 18. stoljeća kada gotovo i nema kužnih epidemijama, no izgleda da je još uvijek bilo živo štovanje *anti-pestes* svetaca.¹³¹

2.4. Sv. Vinko Ferrier/Potkivač

Sv. Vinko Ferrier ili sv. Vinko Fererski¹³² (1350. – 1419.), kako ga češće nazivaju, poznat kao veliki propovjednik podrijetlom iz Valencije koji je za svog života preobratio mnoge na kršćansku vjeru, bio je i čudotvorni izlječitelj koji je 1408. posjetio Genovu kako bi pomogao stanovništvu u vrijeme kužne zaraze.¹³³ U djetinjstvu kreće s izučavanjem filozofije, a sa 19 godina pristupa dominikanskom redu te kasnije postaje doktor teologije. Prema predaji, dvadeset je godina putovao Europom i konvertirao ljude na kršćanstvo. Prikazuje se kao dominikanski fratar u crno-bijelom habitu, s tonzurom i raznolikim atributima koji otežavaju ikonografsku identifikaciju. Često je prikazan s prstom uprtim prema nebu ili prema knjizi, poviše njegove glave ili u rukama se nekad zna naći plamen, a u desnoj ruci svitak ili rastvorena knjiga s citatom iz Knjige Otkrivenja „14:7 TIME TE DEUM ET DATE ILLI HONOREM“ koji naviješta dolazak Posljednjeg Suda. Katkad je prikazan i s krilima, ljljanom ili s Isusovim monogramom na prsima.¹³⁴ On se kao zaštitnik od nagle smrti, vezuje i uz zaštitu od kuge, a u Veneciji se posebno slavi u toj funkciji.¹³⁵ Osim Venecije, postoji i kult sv. Vinka u Kotoru, što ne iznenađuje s obzirom na povezanost mendikantskih redova Dubrovnika i Kotora.¹³⁶

Nakon dugotrajne reforme dominikanskog reda tijekom 15. stoljeća, novoosnovani samostani uveli su u svoje sanktorale nove svetačke kultove od kojih je jedan bio onaj sv. Vinka, kanoniziranog 1455., samo 26 godine nakon smrti. Kult sv. Vinka bio je praćen snažnom javnom pobožnošću na ovim područjima te sv. Vinko postaje čest titular dubrovačkih oltara (poglavito

---

¹³¹ Fisković, 1960., 128.

¹³² „*Ferrier* kao dodatak imenu označuje na katalonskome jeziku potkivača, a odnosi se na pobožnu predaju prema kojoj je sv. Vinko za liječio odrezanu nogu konju. Katkada se *Ferrier* krivo tumači kao mjesto podrijetla, pa otuda i pridjev *Ferrierski* ili prema talijanskome (Vincenzo Ferreri ili Ferrero) *Ferrerski*. a ispravno bi bilo zadržati katalonski oblik *Ferrier*. ili hrvatski prijevod *Potkivač*“; Cvetnić, 2011., 201.

¹³³ Više o životu sv. Vinka u *Acta Santorum*

¹³⁴ Cvetnić, 2011., 193.

¹³⁵ Više u: Mason Rinaldi, 1979.

¹³⁶ Živković, 2009., 192—194.

dominikanskog reda) nakon kanonizacije.¹³⁷ Prvi spomen sv. Vinka u Dubrovniku pojavljuje se 1470. godine u ugovoru sklopljenom između majstora Bartolomeja Graziana i Ivana Sparterija, trgovca iz Sirakuze, koji je obnašao ulogu konzula Katalonije. Kapela sv. Vinka, koju se majstor Graziano obvezao napraviti, a koja se nalazi uz sakristiju dominikanske crkve u Dubrovniku, po Marinković je posvećena tada novom kultu zbog toga što naručitelj potječe iz aragonskog kraljevstva, kao i sam sv. Vinko.¹³⁸ Kapela četvrtastog oblika presvođena gotičkim svodom ima na sebi grbove nad kojima su krune koje indiciraju da se ne radi o dubrovačkom plemstvu, već po mišljenju Cvita Fiskovića, sirakuzanskom plemstvu.¹³⁹

Godine 1487. prior dominikanskog samostana Pavao sklapa ugovor sa slikarima Marinom Lovrovim Dobričevićem i Stjepanom Ugrinovićem za izradu veličanstvene pale s pet figura koje su, kako je ugovorom bilo dogovoreno, morale sličiti onima iz kapele sv. Sebastijana ili onima iz sakristije. Zahvaljujući ugovoru (Prilog IX), znamo da je gore spomenuta kapela iz 1470. zasigurno imala oltarnu sliku.¹⁴⁰ Na slici je sv. Vinko prikazan u centralnoj poziciji što je rijetkost jer dotad Bogorodica ima privilegiranu središnju poziciju tako da je tu doista morala biti riječ o jakoj promociji kulta. Ugovor, osim sv. Vinka, spominje još četiri svetačke figure: sv. Tomu Akvinskog, sv. Petra Mučenika, sv. Katarinu te sv. Orsulu (Uršulu) odjevene u zlato. U ugovoru je naglašena želja naručioca da sve bude pozlaćeno, a osim toga on predviđa i prikaze čuda (*hystorie*) sv. Vinka u predeli. Ova pala se do danas nažalost nije sačuvala.¹⁴¹

Prvo izričito povezivanje sv. Vinka Ferrerskog i kuge također se tiče dominikanske crkve, a radi se o oltaru sv. Vinka koji podiže Nikola Bakrović, otac dominikanca Vinka, oko 1484. godine. Bakrović podiže oltar posvećen svecu po kojem je njegov sin dobio ime, zbog vjerovanja da je čudom zaustavio širenje epidemije kuge u Dubrovniku.¹⁴² Ukoliko je to slučaj, riječ je o zavjetu vezanom za kugu koja hara gradom u periodu 1481-83. godine, no također odgovara i praksi dubrovačkih vlastelina polaganja zavjeta svecu imenjaku.¹⁴³

---

¹³⁷ Tako brza kanonizacija; „jasno ukazuje na strategiju promicanja kulta novoosnovanog reda, nositelja inkvizicijskih aktivnosti i papinskog glavnog suborca protiv hereze“; Marinković, 2011., 164.

¹³⁸ Marinković, 2008., 172.

¹³⁹ Fisković, 1947., 146; Marinković, 2008., 172.

¹⁴⁰ Marinković, 2011., 165.

¹⁴¹ Tadić, 1952.a, 303; Marinković, 2008., 172.

¹⁴² Živković, 2009., 193. Na ovom oltaru nalazio se kip svetog Vinka koji je bio tamne puti „Sv. Vinko prikazuje se tamnoput zbog priče u kojoj je uzeo tamnu boju kože kako bi mužu dokazao nevinost žene koja je rodila tamnoputo dijete. (K. Prijatelj, *Kotorski kip sv. Vinka*, ZLUMS 3 (1967), 201-203.)

¹⁴³ Uz svece imenjake vlastelinskih obitelji najčešće slavljene kultovi bili su oni Bogorodice; usp. u: Marinković, 2011. i Cvetnić, 2011.

Osim ovoga, i veliki drveni kip sv. Vinka izrađen 1486. godine, po Serafinu Crijeviću, bio je zavjet protiv kuge.¹⁴⁴ Kako je spomenuti kip postavljen u dominikanskoj crkvi 1486. godine, Lonza vjeruje da se njegov blagdan 5. travnja upravo tada počinje službeno slaviti u Dubrovniku.¹⁴⁵ Godina nastanka ovog kipa koincidira s godinom epidemije, pa je moguće da je Crijevićeva tvrdnja istinita. Razzi piše da je u njegovo vrijeme (u drugoj polovici 16. st) kip bio prekriven srebrnim zavjetnim pločicama i da se čuvao u posebnom ormaru koji se otvarao samo na najvažnije blagdane.¹⁴⁶

Marinković smatra da je promoviranje kulta sv. Vinka, prije svega imajući na umu priorovu narudžbu oltarne pale, zapravo obilježavanje izdvajanja dominikanskih samostana na području Dubrovačke Republike iz Dalmatinske provincije u zasebnu dubrovačku kongregaciju 1486. godine čime se oni udaljavaju od mletačkog utjecaja.¹⁴⁷ Priorova narudžba ocrtava izbor vodstva samostana, što znači da se radilo o službenom kultu koji su širile glavne osobe u hijerarhiji.¹⁴⁸

Osim sakristije sv. Vinka izgrađene 1470. godine koja je najvjerojatnije vezana za čašćenje sv. Vinka zbog njegovog i naručiteljevog rodnog mjesta, kasnije narudžbe upućuju na dvostruku ulogu kulta sv. Vinka Ferrerskog. Na temelju iznimno kratkog razdoblja popularnosti ovog kulta (1470.-1487.) i pale koju naručuje prior 1487. godine, a koja zbog svećeve središnje pozicije označava iznimno jaku promociju kulta, dolazi se do zaključka da je tu kult sv. Vinka korišten u političke svrhe. Na temelju drugih primjera, Bakrovićeva oltara i kipa iz 1484. godine i kipa sv. Vinka iz 1486. godine, i izvora vezanih za njih, možemo zaključiti da oni ne ulaze u narativ izdvajanja dubrovačke kongregacije iz područja mletačkog utjecaja.

Osim zavjetnih darova u obliku kipova i slika na dubrovačkom području, kult sv. Vinka čašćen je i sa nekoliko samostana. Jedan od njih trebao je biti dominikanski samostan sa crkvom na Lopudu utemeljen 1482. zavjetom Nikole Zamanje u jeku epidemije 1481.–83. On daruje zemljište za gradnju da bi se redovnici iz Dubrovnika imali gdje skloniti za vrijeme kužnih epidemija, no prilikom polaganja kamena temeljca dolazi do promjene titulara, pa je tako naslovnikom crkve proglašen sv. Nikola.¹⁴⁹ Promjena titulara možda se dogodila zbog čašćenja donatora, a možda i

---

¹⁴⁴ Marinković smatra da je ovaj kip, kao i pala naručena 1487. od strane priora, u direktnoj vezi sa osamostaljenjem dubrovačkih dominikanaca 1486. godine; Krasić, 1998., 249. Marinković, 2011., 165.

¹⁴⁵ Razzi, 2011., 166; Lonza, 2009., 282.

¹⁴⁶ Razzi, 2011., 166.

¹⁴⁷ Marinković, 2011., 165. Pojava ugarskih dinastičkih kultova u dominikanskom samostanu također označava odmicanje od Venecije i okretanje Budimu.

¹⁴⁸ Marinković, 2008., 172.

¹⁴⁹ Marinković, 2008., 172.; *Dominikanci u Hrvatskoj*, 2011., 297.

zbog velikog štovanja sv. Nikole među Lopuđanima.¹⁵⁰ Zamanjino darivanje samostana ne možemo pripisati zavjetu sv. Vinku, no kuga jest bila katalizator gradnje novog samostana i ide u prilog tezi o bliskoj vezi sv. Vinka i kuge. Također, upravo je za ovaj samostan 1517. godine od Nikole Božidarevića naručena pala *Navještenja*, najvažnijeg lokalnog *anti-peste* kulta. Osim na Lopudu, postojala je i crkva sv. Vinka na Koločepu i to na mjestu u Donjem Čelu koje se po njemu nekad nazivalo Vićenovac, no nažalost, ona se nedatirana spominje samo u knjizi Vicka Lisičara.¹⁵¹

Slika 11. Dominikanski samostan na Lopudu sa franjevačkim samostanom u drugom planu (izvor: katalog *Dominikanci u Hrvatskoj* 297. str.)

Osim na Lopudu, u Čelopecima u Župi dubrovačkoj Mara Vučić, udovica trgovca Vučića, ostavlja kuću s cijelim posjedom dominikanskom redu, također kako bi se redovnici imali gdje skloniti za vrijeme kuge. Gradnja samostana i crkve sv. Vinka započeta je 1613. godine, a dovršena 1622. godine. U samostanu su redovito živjela dva-tri redovnika, osim za vrijeme epidemija kad bi dominikanci iz Grada privremeno boravili tu. Kompleks koji je 1806. opljačkala crnogorska vojska, francuska vlast koristila je za bolnicu, austrijska uprava za vojarnu, a danas je u obnovi.¹⁵²

¹⁵⁰ Sv. Nikola zaštitnik je pomoraca – zanimanje koje je bilo vrlo često na otoku Lopudu zbog čega je postojalo veliko štovanje navedenog sveca na tom otoku; Marinković, 2011., 164.

¹⁵¹ Lisičar, 1932., 80.

¹⁵² *Dominikanci u Hrvatskoj*, 2011., 300.

Slika 12. Dominikanski samostan i crkva sv. Vinka u Čelovecima (izvor: katalog *Dominikanci u Hrvatskoj* 300.str)

3. Lokalni protukužni kultovi univerzalnih svetaca

Usprkos popularnosti sv. Sebastijana, Bogorodice i sv. Roka kao nebeskih zaštitnika od kuge, lokalni kultovi svetaca zaštitnika nisu bili zanemareni u borbi protiv kuge. U tim teškim vremenima ljudima je trebala sva pomoć koju su mogli dobiti, a stvaranje novih, lokalnih *anti-pestes* kultova često je bilo potaknuto prestankom zaraze koji se pripisivao svecima na čiji bi blagdan prestala epidemija. Ponekad, kad bi kao u slučaju sv. Antuna Padovanskog neki *anti-pestes* kult izgubio na popularnosti, tražio bi se novi kult, poput sv. Ivana Krstitelja. Pod lokalnim kultovima podrazumijevaju se svi kultovi prisutni u Dubrovniku koji u svojstvu zaštitnika od kuge nisu bili uvezani, već su se razvili lokalno. Pri tome nije bitno porijeklo samog kulta nego činjenica da se kult zaštitnika od kuge kao takav slavio prvo ili jedino u Dubrovniku.

3.1. Navještenje/Anuncijata¹⁵³

Blagdan Navještenja Blažene Djevice Marije slavi se 25. ožujka – točno devet mjeseci prije Božića i ono je stari dubrovački blagdan zabilježen u državnom kalendaru još s početka 15. stoljeća. Lonza piše kako su Marijanski blagdani, koje su k tome dubrovačke vlasti usrdno promovirale, bili iznimno popularni u Dubrovniku, a u jednom dokumentu iz 1527. nabrojano ih je čak osam kroz godinu.¹⁵⁴ Osim toga, u ranom razdoblju dominikanskog reda najpopularniji kult bio je onaj Bogorodice, posebne zaštitnice reda, kojoj je na našem području posvećena i cijela *Provincia Dalmatie* (tj. Navještenja Marijinog) osnovana 1380. sa sjedištem u Zadru, a koja je bila najčešći titular ženskih samostana.¹⁵⁵

Gradnja zavjetnih crkava, osobito onih Anuncijate, na ulazima u grad ili na prilaznim putovima nije slučajnost, već je to bila uobičajena praksa jer su one služile kao fizička barijera koja će spriječiti prodor epidemije u grad. Etimološki, *Blagovijest* samim nazivom ukazuje na radosnu vijest o prestanku kuge, a *Navještenje* na nadu i objašnjava zašto su ljudi u njoj tražili spas i utjehu u tim teškim vremenima¹⁵⁶

U Dubrovniku ovaj blagdan tradicionalno bi se slavio večernjicom i misom u katedrali i u

---

¹⁵³ Navještenje poznajemo i pod nizom drugih imena. U naslovu dajem službenu i lokalnu verziju naziva, no također su česte druge lokalne varijante izvedene od *Anunciata* - *Nuncijata*, *Luncijata*, te varijanta *Blagovijest*

¹⁵⁴ Lonza, 2009., 278.

¹⁵⁵ Marinković, 2011., 162-164.

¹⁵⁶ Lupis, 2008., 127. (Lupis vjeruje da je to specifični fenomen u kršćanskoj jadranskoj ekumeni i također drži da je taj kult „očito vrlo starog podrijetla i povezuje se s još bizantskim ikonografskim prikazom Navještenja s likom Gospe tipa *Muro di difesa*...”). Isto.

crkvi sv. Marije Velike, a kod epidemije koja je izbila 1572. godine Senat donosi odluku o svakodnevnom služenju mise u crkvi Navještenja na Pločama na državni trošak i zavjetom uvodi novi obred u oktavi Navještenja.¹⁵⁷ U istu crkvu upućivat će se procesija iz katedrale na čelu s knezom, Malim vijećem i nadbiskupom na prvu nedjelju poslije blagdana, a služiti će se i subotnja večernjica. Tada je također zaključeno da u toj crkvi ubuduće uvijek gori kandilo pred Kristovom slikom.¹⁵⁸

O marijanskoj pobožnosti i kugi već je pisano u prethodnom poglavlju, no nužno je naglasiti posebnu popularnost kulta Navještenja na dubrovačkom području i činjenicu da je u *anti-peste* kontekstu daleko štovaniји od svih drugih marijanskih blagdana.¹⁵⁹

3.1.1. Crkva Blažene Djevice Marije Anuncijate u Gružu

U svom testamentu (Prilog III) pisanom za vrijeme prve kužne pošasti u Dubrovniku, bogati dubrovački pučanin Anđelo de Leticia (Ljutica), 5. svibnja 1348. g., ostavlja 100 perpera za izgradnju „jedne crkve na brdu Krstac na putu k Ombli, na čast blažene Djevice Marije Anuncijate i neka se izgradi što je moguće brže.“¹⁶⁰ Istim testamentom Ljutica ostavlja budućoj crkvi jedan vinograd od čijih bi se prihoda uzdržavala crkva. To je jedan od najstarijih sačuvanih primjera crkava titulara Anuncijate - Blažene Djevice od Blagovijesti ili *Beata Vergina Annunziata*.¹⁶¹ Crkvica Anuncijate, sagrađena je na obronku Srđa koji se u srednjem vijeku zvao Krstac, poviše Gruškog zaljeva, te se taj dio grada danas prema njoj i naziva Nuncijata.¹⁶² Gotička crkvica, koja je po ugovoru trebala nalikovati nekadašnjoj crkvi sv. Stjepana na Dubcu, ima polukružnu apside i prelomljeni svod, a nalazi se uz stari put kojom se nekad prilazilo Rijeci dubrovačkoј i usmjerena je prema istoku, a kao njene graditelje Cvito Fisković pronalazi majstore Ivana i Racu.¹⁶³ Znamo da su tamo vršeni i ukopi

---

¹⁵⁷ Lonza, 2009., 286.

¹⁵⁸ Jeremić i Tadić, 1938., 98., Lonza, 2009., 288.

¹⁵⁹ Ono što je zanimljivo je i činjenica da je Navještenje jedan od službenih zaštitničkih blagdana Venecije te je, prema predaji, sama Serenissima rođena na dan Navještenja; Lonza, 2009., 286. Navještenje se javlja i ranije kao titular ženskog benediktinskog samostana i crkve sv. Marije od Kaštela.

¹⁶⁰ Fisković, 1955., 65; Blažina Tomić, 2007., 207. Također ostavlja i velike svote novca za izgradnju zvonika dubrovačke prvostolnice, dodatna sredstva za gradnju Sv. Vlaha, Sv. Stjepana i Sv. Petra Velikog, kao i donacije dominikancima i franjevcima za gradnju njihovih samostana.

¹⁶¹ Fisković, 1955., 66.

¹⁶² Jeremić i Tadić, 1938., 44. Akvadukt koji je Onofrio de la Cava sagradio imao je niz rezervoara, a jedan od tri koja nisu uklonjena odlukom Senata iz 1494. godine nalazio se pokraj ove crkve od Blagovijesti. Nakon crkve povećavao se nagib samog vodovoda, a po vodovodnom kanalu kasnije je prozvan i put Kono, danas spominjan kao Gornji Kono ili treći Kono.

¹⁶³ Fisković, 1955., 66.

jer se pred crkvom nalazi nekoliko nadgrobnih ploča. Na kraju 15. ili početkom 16. stoljeća obitelj Sorkočević obnavlja spomenutu crkvu i s lijeve strane dograđuje nešto veću renesansnu kapelu sa svojim grbom na gotičkim prozorima i portalu.¹⁶⁴ Godine 1573. apostolski vizitator Sormano piše o zavjetnim darovima u crkvi i spominje pozlaćenu oltarnu palu Bogorodice, te mnoge zavjete u vosku i srebru.¹⁶⁵

Nažalost, u 19. stoljeću uslijed ratnih sukoba otuđen je originalni crkveni inventar, tako da današnji inventar većinom potječe iz kasnog 19. stoljeća od donatora Pera Lujaka. Nakon obnove renesansni oltar sa stupovima i Sorkočevićevim grbom prenosi se iz kapele u crkvu, a u svetište se postavlja oltar Gospe Lurdske.¹⁶⁶ Od najstarijih umjetnina u crkvi se nalazi djelo domaćeg majstora iz 18. stoljeća - barokni diptih Navještenja na kojem se s lijeve strane oltara nalazi anđeo Gabrijel, a s desne Bogorodica.¹⁶⁷

Slika 13. Crkva Blažene Djevice Marije Anuncijate u Gružu (© autorica)

---

¹⁶⁴ Blažina Tomić, 2007., 208.

¹⁶⁵ Lupis, 2016., 31.

¹⁶⁶ Isto 14.

¹⁶⁷ Bezek, 2016., 66-67.

3.1.2. Crkva Navještenja Blažene Djevice Marije na Pločama

Novi nalet kužne epidemije 1533. godine potaknuo je Dubrovčane na gradnju nove gotičko-renesansne crkve Navještenja Marijina među vratima od Ploča. Kako prenosi Razzi, kuga koja je u Dubrovnik došla iz Turske, otkrivena je 27. ožujka i intenzivno je harala do 4. srpnja, a prema predaji, objavljeno je da kuga neće prestati ukoliko se ne sagrađi crkva Navještenja Blažene Djevice Marije.¹⁶⁸ Razzi tvrdi da je crkva, koja je ostala juspatronat Senata, podignuta na mjestu na kojem se pojavio prvi slučaj kuge, odnosno na mjestu gdje se nekada nalazila kuća prve žrtve kuge, kraj istočnih gradskih vrata u blizini Dominikanskog samostana.¹⁶⁹ Kako bi se epidemiji stalo na kraj, nakon donošenja odluke o gradnji druge crkve sv. Roka 11. travnja 1533., 29. svibnja iste godine Senat odlučuje (Prilog XV) da se sagrađi crkvica Navještenja pokraj stare crkvice Sv. Luke, prema vratima od Ploča.¹⁷⁰ U roku od par godina nakon odluke Senata Petar Andrijić zida jednobrodnu kapelu u renesansnom stilu, čiji portal koji ima trokutastu strehicu s Anđelom Navještenja i bogato profiliranu rozetu i preslicu te liči bočnim vratima crkve sv. Spasa, koju je Andrijić sagrađio desetak godina ranije, kao uostalom i sav kameni ukras crkve i unutrašnjost crkve koja ponavlja raspored sv. Spasa.¹⁷¹

Zbog podatka da je 1534. Andrijić već dovršavao crkvene klesarske radove, Blažina-Tomić smatra da je gradnja crkve Navještenja tad već bila pri kraju jer smatra da to znači da je gradnja započeta za vrijeme epidemije 1526. godine ili neposredno nakon, a ne za vrijeme epidemije 1533. godine. To nije izgledno upravo zbog odluke koja se donosi 1533. godine, a prije koje ne postoje druge odluke o gradnji crkve Navještenja. Druga mogućnost je da je riječ o dvije različite crkve Navještenja koje su sagrađene gotovo istodobno kraj Vrata od Ploča. Uostalom, Lupis piše kako su dvije kapele Navještenja štitile ulaz s Ploča u Grad.¹⁷² Zasad nema dokaza o postojanju druge crkve Navještenja na Pločama, no moguće je da je crkva zaista bila brzo dovršena, (poput sv. Roka 1527.).

Što se tiče samog mjesta gradnje, Lonza smatra da lokacija gradnje crkve ipak ne odgovara stvarnom mjestu izbijanja kuge pošto je crkvica sagrađena izvan tadašnje zone stanovanja, na putu prema Vratima od Ploča, nešto dalje od crkve sv. Sebastijana.¹⁷³ Crkva Navještenja izgrađena je pokraj istočnih gradskih vrata vjerojatno zbog toga što kapelica Navještenja već postoji od 1348. na

---

¹⁶⁸ Razzi, 2011., 104.

¹⁶⁹ Blažina Tomić, 2007., 212; Razzi, 2011., 104.

¹⁷⁰ DAD, *Acta Consilii Rogatorum* s. 41, 208.; Jeremić i Tadić, 1938., 97.

¹⁷¹ Fisković, 1947., 154—155.

¹⁷² Lupis, 2008., 127. Među ostalim, Lupis piše kako su postojale i dvije crkvice Navještenja na Lozici

¹⁷³ Lonza, 2009., 287.

zapadnom prilaznom putu u Grad pa se novom gradnjom osigurava i istočna strana grada.

Slika 14. Crkva Navještenja Blažene Djevice Marije na Pločama (© autorica)

3.1.3. Druge crkve i crkvice Navještenja

Godine 1348., prilikom prve velike epidemije kuge u Dubrovniku, osim Anđela Ljutice, zavjet za gradnju crkve Anuncijate odnosno Luncijate čini i udovica Feliksa Gradića, vlastelinka Deja Gradić. Testamentom 17. srpnja (IV) ona traži da se na otoku Jakljanu izgradi zavjetna crkva i, poput Ljutice, za crkvu daje vinograd od čijih će se prihoda crkva financirati.¹⁷⁴

Nešto kasnije, danas gotovo nedostupnu kapelicu Navještenja Marijina na izvoru Omble oko 1480. gradi Paskoje Miličević koji je u blizini imao talionicu bakra. Kapelica je malih dimenzija i gotovo kvadratnog tlocrta s velikom polukružnom apsidom. Na pročelju ima četverolisnu rozetu i preslicu na vrhu, a na nadvratniku bočnih vrata isklesano je Navještenje.¹⁷⁵ Godine gradnje crkvice

¹⁷⁴ DAD, *Testamenta Notariae* s. 5, 2; Ravančić, 2010., 217-218.

¹⁷⁵ Badurina, 1987., 326. (Beritić: *Dubrovački graditelj Paskoje Miličević*, Split, 1948.)

donekle se poklapaju sa godinama kuge donesene iz Otranta koja je 1481-1483. odnijela oko 2,000 života. Ova kapelica danas je potpuno okružena visokim zidovima i dračom te joj se ne može prići zbog blizine izvora Omble.

Slika 15. Crkva Navještenja Marijina na izvoru Omble (© autorica)

Krajem 17. stoljeća, točnije 1692. godine, u Gradu se, u Ulici od Puča uz palaču Gundulić gradi zavjetna crkva Navještenja. Ta crkva sa zvonikom na preslicu imala je čast opatske crkve, a do nje je početkom 19. stoljeća na Gundulićevom imanju sagrađena pravoslavna crkva. Gornji dio crkvice srušen je 1907. godine i tamo je učinjena terasa s kamenom balustradom, a crkvica je pretvorena u trgovinu.¹⁷⁶

---

¹⁷⁶ Dubrovačka biskupija – Župa Velike Gospe, http://www.dubrovacka-biskupija.hr/portal/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=83&Itemid=543 (pristupljeno 15.

Postoje i dvije crkvice Navještenja u Brocama pokraj Stona, od kojih starija potječe s kraja 14. stoljeća, a novija iz 1646. godine.¹⁷⁷ Na području Pelješca postoje i crkva Gospe Luncijate u Stonskom polju, kapela Gospe Luncijate sagrađena u 16. stoljeću u Ponikvama te cijeli niz drugih crkvice i kapela razasutih po Elafitima i Pelješcu i ostatku dubrovačkog teritorija kojima se ne zna točan broj.¹⁷⁸ Tek su rijetke od njih objavljene i datirane.

3.1.4. Zavjetna umjetnost posvećena Navještenju

Korpus sačuvanih slika i kipova s temom titulara Navještenja nešto je oskudniji od crkava istog titulara, pa ih je u ovom radu obrađeno samo nekoliko. U crkvi Navještenja iz 1348. postojala je duguljasta oltarna slika Marije sa djetetom na prijestolju koja je po mišljenju C. Fiskovića bila produkt dubrovačke domaće škole 15. stoljeća, no nažalost on ne donosi fotografiju navedene slike.¹⁷⁹ S druge strane, Blažina – Tomić na temelju dokumenata iz DAD-a, kaže kako je u crkvi postojala trodijelna oltarna pala Navještenja koja nije sačuvana.¹⁸⁰ Oba izvora donose nedovoljno informacija na temelju kojih bi se mogla provesti analiza kulta.

Tek stoljeće kasnije na dubrovačkom području javljaju se druga djela zavjetne umjetnosti posvećena ovom titularu. Riječ je o jednom sjevernjačkom Navještenju - diptihu, podrijetlom iz nekadašnjeg benediktinskog samostana na Lokrumu, koje se danas čuva u Dubrovačkim muzejima (izloženo u Kneževom dvoru). U istom muzeju nalazi se i drugo Navještenje, oltarni triptih s figurama svetaca u unutrašnjosti i naslikanim Navještenjem na prednjoj strani, nastalim 1520. u Tirolu. Potpisano je inicijalima H. R., a još se 1936. nalazilo na oltaru lopudske franjevačke crkve Gospe od Špilica.¹⁸¹ Za oba ova djela Prijatelj Pavičić smatra se da su dio zavjetnog protokužnog poliptiha. Na taj zaključak upućuje i potonje Navještenje koje čini oslik vanjskih stranica prijenosnog oltarića i reljefnih figura sv. Antuna Opata i Sebastijana s unutrašnje strane vratnica, te skulptura sv. Ivana

---

studenog 2016.).

¹⁷⁷ Lupis, 2016., 9--10; *Dominikanci u Hrvatskoj*, 2011., 303. Starijom crkvicom se kasnije koristio dominikanski red tamo osnovan 1628. sve dok se nisu izgradili veću crkvu unutar svog kompleksa.

¹⁷⁸ Lupis, 2016., 9--12; Prijatelj Pavičić, 1998., 139. Po Beritiću, na dubrovačkom području postojalo je 17 crkava posvećenih Navještenju, a usporedbe radi, na području cijele Dalmacije postojalo je 9 crkava Navještenja

¹⁷⁹ Fisković, 1955., 66.

¹⁸⁰ Blažina Tomić, 2007., 208.

¹⁸¹ Prema predaji, opisani tirolski oltarić u Dubrovačke muzeje je donesen s otoka Lokruma, gdje je vjerojatno nakon 1936. godine prenesen iz franjevačke crkve na Lopudu, i to nakon što ga je Schneider tamo snimio. Informacije o oltariću donosi Gjukić-Bender na temelju: Đ. Vandura, B. Popovčak, S. Cvetnić. *Schneiderov fotografski arhiv: hrvatski spomenici kulture i umjetnosti*, HAZU, Zagreb, 1999., 138, 318.

Evandelisti, Jakova i Katarine postavljenih u sredini unutrašnjosti oltarića.¹⁸² Datacija drugog Navještenja iz Kneževa Dvora manje je precizna te je ono datirano u 16. stoljeće, a sačinjava ga diptih nepoznatog sjevernjačkog slikara. Kao i na prethodnom djelu, na lijevoj strani prikazan je arhanđeo Gabrijel, a na desnoj Djevica Marija, oboje u poluprofilu. Na oba prikaza arhanđeo Gabrijel drži štap sa svitkom koji se vijori, a na onom mlađem iz 16. stoljeća može se iščitati „AVE“ i „GRACIA PLENA“.¹⁸³

Slika 16. Sjevernjački slikar, *Navještenje* (početak 16. st.), Dubrovački muzeji, Knežev dvor

¹⁸² Prijatelj-Pavičić, 1998., 143.

¹⁸³ Gjukić-Bender, 1988., 41--47.

Slika 17. Tirolski slikar, *Oltarić - Navještenje (vanjski dio)* (1520.), Dubrovački muzeji, Knežev dvor

3.2. Sv. Vlaho

Dubrovački parac sv. Vlaho rodio se polovicom 3. stoljeća u Sebasti i kao mlad čovjek postaje glasovit liječnik. Zahvaljujući svojoj popularnosti, nakon smrti biskupa, puk ga bira za novog sebastskog biskupa. Tokom života, polaganjem ruku izliječio je mnoge bolesne među kojima i dječaka kojemu je zapela riblja kost u grlu pa ga se otad posebno slavi kao sveca zaštitnika od bolesti grla. Tijekom progona kršćana dvadesetih godina 4. stoljeća sv. Vlaho bijaše mučen i ubijen, a gvozdene četke kojima je mučen postaju simboli njegove muke. Legendu o svetom Vlahu, don Stojku i svečevoj obrani grada prenose nam mnogi dubrovački kroničari, među kojima Anonim i Razzi. Iz legende prepoznamo motive utkane u kolektivnu memoriju Grada, no ne i jasne razloge njegovog postavljanja za službenog zaštitnika Grada pošto sv. Vlaho nije rođen niti je boravio na ovim prostorima.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Prlender zamjenu starih dubrovačkih zaštitnika sv. Vlahom objašnjava prije svega kao političku odluku donesenu kako bi se afirmirala mlada dubrovačke nadbiskupija koja je bila potvrđena od pape Benedikta VIII. 1022. godine.

O statusu svetog Vlaha kao glavnog i neupitnog zaštitnika svjedoči i statut iz doba mletačke vrhovne vlasti nad Dubrovnikom koji nalaže svakom mletačkom knezu koji dođe u Grad da nakon prisege prvo mora proći kroz grad noseći stijeg svetog Vlaha pred svekolikim pukom, nakon čega sa stijegom na glavnom oltaru stolne crkve preuzima obveze prema dubrovačkoj crkvi.¹⁸⁵ Polaganje prisege stijegu sv. Vlaha većim dijelom se odnosilo na političko pitanje identiteta dubrovačke komune koja je kroz zadržavanje i isticanje svog vlastitog sveca zaštitnika pokušavala zadržati nešto autonomije, a manje se ticalo samog kulta. Lonza piše kako je; „štovanje nekog sveca kao zaštitnika odražavalo i određene političke konotacije i pretenzije, pa se u skladu s tim formirala hagiografska i ikonološka slika sveca koja se izražavala kompleksnim javnim ritualima i drugim oblicima štovanja.“¹⁸⁶ Kako kaže Janeković Römer : „(...)Sveti se Vlaho preobrazio u kult koji je više služio svjetovnoj nego crkvenoj svrsi, (...) postao je znakom identiteta Republike, obilježjem njezine samosvijesti i uporištem vlasti.“¹⁸⁷ Kao takav, kult sv. Vlaha služio je puno funkcija, no ona *anti-peste* nije bila najvažnija.

3.2.1. Crkva sv. Vlaha na Placi

Za vrijeme Crne smrti, 26. veljače 1348. godine Veliko vijeće donosi odluku o gradnji nove crkve Sv. Vlaha na općinskom trgu (*platea communis*), na mjestu gdje je današnja barokna crkva Sv. Vlaha, jer, kako kaže De Diversis, za takav jedan hram „u gradu nije bilo prikladnijeg i ljepšeg mjesta“¹⁸⁸. Kako je druga crkva sv. Vlaha iz 972. godine još uvijek postojala za vrijeme gradnje nove 1348. godine, Ranjina i Anonim u svojim kronikama objašnjavaju gradnju nove time što je stara crkva bila „premalena i nedostojna za Svetoga Vlaha, upravitelja grada“¹⁸⁹. De Diversis i Razzi pišu kako je crkva izgrađena kao zavjet zbog epidemije kuge.¹⁹⁰ Gradnja crkve dugo je trajala, a pomagali su je i građani svojim testamentima.¹⁹¹ Preživjela je potres 1667., no izgorjela je u požaru

---

Odabir sveca istočne provenijencije po njemu nije slučajna pošto Grad svoju samostalnost i političku budućnost temelji u zaštiti Bizanta, kao ni svečev biskupski status. Više u: Prlender, 1994., 12.

¹⁸⁵ Isto, 12; Joško Belamarić, 1994., 37. Pri investituri kneza Dubrovčani su pak polagali prisegu sv. Marku u kapeli u kneževom dvoru, koja je kasnije, nakon prestanka mletačke vlasti, pretvorena u zatvor; Sveti Vlaho se spominje i na samom početku dubrovačkog statuta gdje piše kako je sastavljen 15. svibnja 1297. godine, nakon inovacije Boga, Djevice Marije, svetog Marka evanđelista i svetog Vlaha mučenika; *Statut grada Dubrovnika 1272.*, 1990.

¹⁸⁶ Lonza, 2009., 383.

¹⁸⁷ Janeković Römer, 2008.

¹⁸⁸ De Diversis, 2004., 51.

¹⁸⁹ Janeković Römer, 2008., 137.

¹⁹⁰ Razzi, 2011., 58; De Diversis, 2004., 51.

¹⁹¹ Godine 1358. donesena je odluka prema kojoj se četvrtina ostavštine onih bez testamenta upotrijebi za gradnju crkve

1706. godine, od kojeg su spašeni samo srebrni pozlaćeni kip sv. Vlaha i kipovi sv. Vlaha i sv. Jeronima.¹⁹²

Usprkos kronikama koje pišu kako je razlog gradnje crkve zavjet protiv kuge i činjenici da je sveti Vlaho bio liječnik što ga može povezati s liječenjem kuge, po Lonzi razlozi izbora njega za sveca zaštitnika od kuge nadilaze detalje njegove biografije i tiču se već spomenutog državotvornog kulta i činjenice da je Dubrovnik u vrijeme prve epidemije kuge 1348. i gradnje crkve Sv. Vlaha još uvijek bio pod mletačkom vlašću. Ona napominje kako postojeće relikvije glave, desne ruke i noge nisu bile predmetom nikakvog posebnog kulta, no uoči nadolazećeg raskida s mletačkom vlašću, novi moćnik lijeve ruke koji u Grad dolazi 1347. godine postaje objektom vlastitog kulta i ustanovljuje se državni blagdan prijenosa ruke sv. Vlaha 5. lipnja (drugi blagdan istog sveca), kako bi se „modelirao autonoman politički identitet“¹⁹³. Također pretpostavlja da je iza spektakla s novom relikvijom i novom crkvom sv. Vlaha stajao nadbiskup i iskusni diplomat Ilija Saraka, koji je navodno postavio i kamen temeljac novoj crkvi.¹⁹⁴

Iako je godina 1348. bila prvi doticaj Dubrovnika s kugom, a ujedno i godina jednog od najrazornijih naleta kuge u Europi, za gradnju nove crkve svecu zaštitniku osim pokušaja spasenja od božje pošasti, mogući su i drugi razlozi za gradnju crkve. S obzirom na gore navedene političke okolnosti, dolazak nove relikvije i odnose prema drugim relikvijama, može se zaključiti da je drugi razlog bio jačanje autonomije kroz kult lokalnog sveca zaštitnika, što je u skladu sa dotadašnjim načinom korištenja kulta sv. Vlaha od strane dubrovačke vlasti.¹⁹⁵ U prilog tome ide tvrdnja Janeković Römer koja izričito navodi kako je kult sv. Vlaha više služio svjetovnoj nego crkvenoj vlasti (u usporedbi sa sv. Dujmom koji je bio simbol metropolije i koji se puno manje pojavljuje u administrativnim izvorima). Osim toga, o sv. Vlahu koji je bio poznat po mnogim čudima izlječenja, kronike govore samo o čudima vezanim uz političku nezavisnost Dubrovnika pa je tako i sam blagdan sv. Vlaha bio središnja točka državnog kalendara svetkovina i uvelike povezan sa svjetovnom vlašću.¹⁹⁶ Znakovita je i lokacija nove crkve, u središtu gradske uprave, uz Knežev dvor i lužu. O njoj su odlučili sami vijećnici, bez utjecaja crkvene vlasti. U zapisniku vijeća stoji kako će

---

¹⁹² Beritić, 1956., 66--67; Fisković, 1955., 31.

¹⁹³ Lonza, 2009., 383.

¹⁹⁴ Isto 385. Također, činjenica da stari moćnici ostaju zanemareni, a relikvijari grlene kosti i desne ruke sv. Vlaha koji dolaze u grad u 15. stoljeću, kad više nema mletačke vrhovne vlasti, ne dobivaju poseban blagdan i procesiju pokazuje da nije bilo potrebe za korištenjem moći kao političkim instrumentima.

¹⁹⁵ Usp. u: Prlender, 1994.

¹⁹⁶ „U svakom detalju proslave i procesije očituje se prednost svjetovne nad crkvenom vlašću, nebesko uporište dubrovačke nezavisnosti te paradigma vlasti i društvenog sklada. Dubrovačka je vlast držala posvemašnju kontrolu nad kultom Svetog Vlaha i kultom relikvija, koje je pretvorila u sveti temelj države i poretka“; Janeković Römer, 2008., 129.

crkvu izgraditi i kasnije njome upravljati knez i Malo vijeće, a s nadbiskupom će se savjetovati ukoliko bude potrebno. Time se, po riječima Janeković Römer, vlastela suprotstavlja autoritetu crkve i uspostavlja drugi vjerski pol nasuprot katedrali, što opet ide u prilog prethodnim tezama.¹⁹⁷

Ukratko, kult sv. Vlaha je prije svega imao državotvornu funkciju, a kroz srednji vijek se prilagođava novim potrebama.¹⁹⁸ Nakon 1348. i dolaska kužne epidemije nije bila uspostavljena nova procesija sa svrhom čašćenja sv. Vlaha kao *anti-pestes* sveca, no kuga vjerojatno jest bila jedan od razloga njegovog štovanja. Imajući na umu praksu Dubrovačke Republike, može se reći kako je epidemija kuge 1348. dobro poslužila u konstrukciji kulta.¹⁹⁹

Osim gore spomenute epidemije, sv. Vlahu i kugu vezuje zavjet Senata na svakodnevne mise u crkvi sv. Vlaha prilikom strašne epidemije kuge 1526/7. godine, koja je po svojim posljedicama bila katastrofalna.²⁰⁰ Zavjet držanja misa obnovljen je u vrijeme kuge iz 1691. godine kad je određeno da će se služiti dvije mise dnevno u sv. Vlahu.²⁰¹ Iste godine održale su se tri uzastopne procesije koje su kretale i vraćale se u sv. Vlahu, spomenute u poglavlju o sv. Roku.²⁰²

U kontekstu svega napisanog, pojava lika sv. Vlaha na zavjetnim slikama posvećenim sv. Sebastijanu i/ili sv. Roku ne mora biti uvjetovana njegovom *anti-pestes* funkcijom. Ukoliko pogledamo literaturu vezanu za Veneciju i kugu te analogne prikaze sv. Marka sa područja mletačke jurisdikcije, možemo zaključiti da sv. Vlahu na takvim prikazima nije u funkciji zaštitnika od kuge, već je simbol Dubrovačke Republike koja traži spasenje od kuge. Drugim riječima, prisutnost sv. Vlaha objedinjuje svekoliki dubrovački puk koji se pronalazi u formi simbola.²⁰³

3.3. Petilovrijenci

Kult mladih kotorskih mučenika Petra, Lovrijenca i Andrije štuje se, osim u Dubrovniku, i u Kotoru, što ga pomalo izdvaja iz kategorije „lokalnih“ kultova, no jedino se na dubrovačkom području on slavi u *anti-pestes* svojstvu, pa u tom smislu on jest lokalni. Blagdan se slavio procesijom 7. srpnja, a

---

¹⁹⁷ Isto, 137. (*Monumenta Ragusina*, sv. 2: 13).

¹⁹⁸ Prlander, 1994., 14–15.

¹⁹⁹ Nošenje moći sv. Vlaha u raznim procesijama drugih *anti-pestes* svetaca pri tom ne spada u sferu slavljenja sv. Vlaha.

²⁰⁰ Drugi je motiv činjenja zavjeta bio spas od saracenskog brodograđarstva; *Liber statutorum civitatis Ragusii*, 231; Lonza, 2009., 282.

²⁰¹ Isto, 292; DAD, *Acta Consilii Rogatorum*, s.131, f. 101r

²⁰² Jeremić i Tadić, 1938., 101.

²⁰³ Usp. u: Mano, 2015; Na prikazima njegova druga funkcija može biti ona lokalnog sveca zaštitnika, koji posreduje među Bogom i drugim specijaliziranim svecima, npr. sv. Sebastijanom ili sv. Rokom, što nije neuobičajen slučaj u talijanskoj umjetnosti. Usp. u: Marshall, 1994., 502.

De Diversis 1440. piše kako je čuo da je na njihov blagdan prestao pomor kuge.²⁰⁴ Prema legendi, trojica braće koji su nastradali od heretika, ukazali su se 1026. godine jednoj pobožnoj ženi u snu i otkrili joj svoju lokaciju. Nakon što je kotorske vlasti odbijaju, ona odlazi do dubrovačkih vlasti koje pronalaze relikviju sv. Vlaha uz njihova tijela koja pohranjuju u crkvu sv. Stjepana Prvomučenika prema Ranjini, a prema Restiću u prvostolnicu gdje su spremljene u jednu škrinju. Po povratku u Dubrovnik odlučeno je da će se njihov blagdan štovati 7. srpnja. Oko točne godine samog prijenosa postoji nekoliko različitih teorija, no najprihvaćenija je ova.²⁰⁵

Uvriježeni je običaj da se slavi datum nečije mučeničke smrti, no ovdje je izborom dana prijenosa moći, naglašena dubrovačka komponenta kulta.²⁰⁶ Kult je uvršten u (u uvodu već spomenutu) *Knjigu svih reformacija*, zatim na popis dana kada se služi misa u kapeli u Kneževom dvoru te u lopudski i stonski kalendar.²⁰⁷ Procesija koja je slavila blagdan prijenosa Petilovrijevnaca išla je od katedrale, preko Ulice od Puča, kroz Široku te Placom do njima posvećene crkve. U procesiji, koja je bila među važnijima, kneza su pratili članovi Malog vijeća, a sudjelovali su i dominikanci i franjevci te pripadnici bratovština, te su se nosile relikvije svetaca i slika Gospe od Porata.²⁰⁸ Nakon potresa 1667. do 1713. blagdanske mise prelaze u katedralu te se skraćuje procesija koja sada vodi oko sv. Vlaha.²⁰⁹

3.3.1. Crkva Petilovrijevnaca

Premda kroničari gradnju crkve svetih mučenika Petilovrijevnaca smještaju u sredinu 13. stoljeća, arhivski dokumenti svjedoče da je to bilo u drugoj polovini 14. stoljeća.²¹⁰ Kuga koja je harala 1363. godine bila je kratka, no snažnog intenziteta i prestaje upravo pred blagdan Petilovrijevnaca 7. srpnja, pa im se, odlukom Velikog vijeća 20. kolovoza 1363. (Prilog VI) podiže crkva na vrlo bitnoj lokaciji - sredini gradske Place (Straduna).²¹¹

---

²⁰⁴ De Diversis, 2004., 98. „Tako se slavi i blagdan nekih mučenika, upravo svetog Lovrijevnaca, svetog Petra i svetog Andrije, čija su tijela božanskom objavom bila pronađena kod Kotora i prenesena u Dubrovnik. Njima se u čast ide 7. srpnja u procesiji do njihove crkve, jer je tog dana, kako sam čuo prestala kuga“.

²⁰⁵ Ivić, 2016., 10–11.

²⁰⁶ Lonza, 2009., 243.

²⁰⁷ Isto, 2010., 104—112.

²⁰⁸ N. Lonza, 2009., 236, 244—245, 405—406, 422.

²⁰⁹ Lonza, 2009., 245.

²¹⁰ Beritić, 1956., 58; De Diversis, 2004. „Zatim postoji jedna druga crkva izgrađena općinskim novcem u čast svetih mučenika Petra, Lovrijevnaca i Andrije, čija su tijela Dubrovčani našli kod Kotora, prema njihovoj vlastitoj objavi i čudesnom ukazanju, uzeli ih i s najvećom pobožnošću donijeli u Dubrovnik, u ovaj hram njima podignut.“

²¹¹ De Diversis, 2004., 48; Lonza, 2009., 224; Ivić, 2016., 53.

O značaju te crkve govori prije svega njezin istaknuti položaj i činjenica da je, uz crkvu sv. Vlaha bila jedina crkva posvećene gradskim zaštitnicima podignuta od strane komune na najreprezentativnijem mjestu u gradu. Nalazila se na Placi, između Vetranovićeve i ulice Petilovrijeana na prostoru današnje palače izgrađene početkom 19. stoljeća, a njeno prvotno obličje može se vidjeti na veduti Dubrovnika prije potresa 1667. godine u samostanu Male braće. U tom je potresu srušena, a nova barokna sagrađena je 1702. godine da bi bila konačno srušena 1801. Nakon toga je zemljište na kom je bila crkva prodano da bi se tim novcima naručila oltarna pala i oltar svetaca u katedrali.²¹² Iako je kao poticaj za gradnju crkve već nekoliko puta spomenuta pošast kuge koja je čudesno zaustavljena o blagdanu svetih Petilovrijeana, Belamarić smatra da postoji i razlog političke prirode za donošenje odluke o gradnji crkve, poput pritiska na Kotor putem posvajanja kulta Petilovrijeana.²¹³ Imajući na umu političke peripetije oko promoviranja kulta sv. Vlaha, moguće je da je ekonomska dubrovačka vlast i ovaj kult namjeravala višestruko iskoristiti.

3.4. Sv. Antun Padovanski

Kuga koja je u Dubrovniku harala 1436. godine prvo zahvativši otoke, a iduće godine i Grad pojavila se za boravka Filipa de Diversisa u Dubrovniku koji kaže kako se „činilo da nije kuga, nego istrebljenje“²¹⁴. Za vrijeme te epidemije dogovoreno je da će se većina vlastele evakuirati, a deset plemića ostati da upravljaju Gradom u svojstvu privremene vlade od kojih je na koncu epidemiju preživio samo Marin Gradić, najstariji od svih.²¹⁵ Nakon dva mjeseca epidemije Malo vijeće, na sjednici u egzilu, 24. svibnja 1437. godine donosi odluku održavanju svećanih misa u franjevačkoj crkvi Male braće na dan sv. Antuna Padovanskog koji se slavi na dan 13. lipnja, a kojima će prisustvovati privremena vlada jer se uzdaju da će ih sv. Antun svojim zagovorom spasiti od kuge. Također su odlučili da se na platnu napravi slika s likom Sv. Vlaha i Sv. Antuna, a između kojih će biti prikazan Dubrovnik (Prilog VII). Ta slika bila je namijenjena nošenju u procesijama, a Veliko Vijeće trebalo je naknadno odlučiti na koji će se način ubuduće slaviti dan Sv. Antuna.²¹⁶

Sveti Antun u Dubrovniku je službeno slavljen već 1413. godine, davno prije epidemije

---

²¹² Beritić, 1956., 59. Kult je tijekom 18. stoljeća postupno gubio na važnosti, a Ines Ivić pretpostavlja da je razlog tome djelomično leži i u propadanju crkve. Više u: Ivić, 2016., 46.

²¹³ Usp. u: Belamarić, 1994.,

²¹⁴ De Diversis, 2004., 42.

²¹⁵ De Diversis, 2004., 86.

²¹⁶ Jeremić i Tadić, 1938., 109; DAD, *Acta Minoris Consilii*, s. 7, f. 150v

1437. godine.²¹⁷ Kako je odluku o svečanim misama donijela privremena uprava u vrijeme državne krize, konačnu odluku o slavljenju blagdana trebala je potvrditi stalna uprava koja možda zbog zakašnjelih efekata zagovora pažnju poklanja sv. Ivanu Krstitelju na čiji blagdan epidemija prestaje.²¹⁸ Ono što je preostalo od službenog slavljenja blagdana sv. Antuna Padovanskog jest običaj koji je opstao sve do kraja Republike da knez prisustvuje misama (večernjoj i blagdanskoj) posvećenim sv. Antunu. Sudeći po tome što se sama proslava odgađala ukoliko se preklapala s nekim od važnijih blagdana i tome što kneza nije pratilo Malo vijeće niti se održavala procesija, može se zaključiti da nije bila od velike važnosti.²¹⁹

3.4. Zavjetne *anti-pest*e procesije i mise

3.4.1. Sv. Petar i Pavao, apostoli

U popis državnih blagdana uvrštava se 1416. i blagdan svetog Petra i Pavla čijem zagovoru Veliko vijeće pripisuje jenjavanje epidemije kuge te godine.²²⁰ Riječ je bila o kugi koja je došla s Lopuda u Grad, a prema spisima dubrovačke kancelarije prestala je 29. lipnja na sam blagdan Sv. Petra i Pavla.²²¹ Lonza piše kako je upravo ovo najstariji državni blagdan za koji je poznato da je ponio spomen na kugu, no međutim moguće je da se ne radi o uvođenju novog, već „pojačanju“ postojećeg blagdana jer se zna da je jedan od najstarijih.²²² Na spomenuti blagdan, u pratnji Malog vijeća, knez je prisustvovao svečanoj misi u crkvi sv. Petra Velikog, dok su na oltaru bile izložene relikvije i svijeće koje su se pribavljale na državni trošak. Kasnije, u 16. stoljeću, oko crkve sv. Petra izgrađen je samostan Sv. Apostola koji je nakon potresa 1667. opustošen skupa s crkvom, pa su obredi na dan Sv. Petra i Pavla preneseni u samostan sv. Klare. U procesiji, koja se održavala do samog kraja Republike, moći su nosile klarise, sve do požara u crkvi sv. Vlaha 1706. godine u kojem su izgorjele i moći.²²³

---

²¹⁷ Lonza, 2009., 274.

²¹⁸ Isto.

²¹⁹ Isto.

²²⁰ Janeković Römer, 1999., 296.

²²¹ Jeremić i Tadić, 1938., 71.

²²² Lonza, 2009., 273. Pretpostavlja se da je crkva Sv. Petra i Pavla bila dubrovačka stolnica.

²²³ Lonza, 2009., 269.

3.4.2. Sv. Šimun i Juda Tadej, apostoli

Uoči blagdana svetih Šimuna i Jude, 28. listopada 1430. godine završilo je razdoblje obilježeno kužnim pomorom i snažnim potresima. Već postojeći blagdan ovih svetaca uzdiže se na državnoj hijerarhiji tako što se uvodi zavjetna procesija gradom uz svečanu misu u katedrali u znak zahvale za njihov nebeski zagovor koja se redovito održavala sve do kraja Republike.²²⁴ Kako Dubrovnik tek 1450. dobiva relikvije sv. Šimuna i Jude, a i kako bi se „proslavi dao biljeg državnog kulta“²²⁵, u procesiji su se isprva nosile moći sv. Vlaha – glavnog nebeskog zaštitnika Republike za koje Lonza kaže da su imale funkciju „jockera“.²²⁶ Poput one sv. Antuna Padovanskog, ova procesija je izvorno nosila obilježje zahvalnosti zajednice zbog prestanka epidemije, no to značenje se vremenom izgubilo.

3.4.4. Sv. Ivan Krstitelj

De Diversis spominje blagdan „preteče Gospodnjega“²²⁷ i procesiju u kojoj gospodin knez i Malo vijeće štiju ovog sveca za zahvalu što je 1437. godine Grad uspio prebroditi istrebljujuću kugu. Prvotno su vlasti sv. Antuna Padovanskog odredili kao onoga koji će ih izbaviti od kuge, no igrom sudbine, epidemija je prestala desetak dana nakon njegovog blagdana, otprilike na blagdan sv. Ivana Krstitelja, 24. lipnja 1437. godine čiji se blagdan u Dubrovniku slavio još u 14. stoljeću. Nakon kuge 1437. godine, na blagdan sv. Ivana održavala se misa u katedrali u nazočnosti kneza i barem šest pripadnika Malog vijeća. Nakon mise bi gradom išla procesija s upaljenim svijećama u kojoj su, kao i u slučaju sv. Šimuna i Jude apostola, isprva nošene relikvije sv. Vlaha, a tek je 1482. za vrijeme druge kužne epidemije stečena relikvija ruke sv. Ivana koju se otad nosi u procesiji. Ona se danas nalazi u moćniku katedrale, a Gradu je poklonio Juraj Dragišić, franjevac, pa je povorka posljedično prolazila i kroz crkvu Male braće.²²⁸

3.4.5. Tijelovo

Tijelovo je blagdan koji slavi spomen na ustanovljenje Euharistije, a pada na četvrtak poslije

---

²²⁴ Lonza, 2009., 273.

²²⁵ Isto.

²²⁶ Isto.

²²⁷ De Diversis, 2004., 97.

²²⁸ Lonza, 2009., 276. Naveden je u kalendaru službenih blagdana 1378.

Presvetog Trojstva. Blagdan Tijelova porijeklo vuče iz Liegea gdje je prvo bio lokalni kult nastao zbog vizije jedne redovnice, a zatim ga papa Urban IV. 1264. godine čini općim katoličkim blagdanom. U Veneciji se procesija za *Corpus Domini* uvodi 1407. godine, a tijekom 14. stoljeća uvode se tijelovske procesije sličnog oblika u drugim sredozemnim gradovima.²²⁹ Po pisanju Ranjine, upravo na ovaj blagdan 1422. godine u Dubrovniku prestaje pomor od kuge, pa je to poslužilo kao povod za svečano slavljenje ovog blagdana po uzoru na „druge dobre gradove“. U Dubrovniku bi nadbiskup, praćen vlastelom, nosio pokaznicu s hostijom na koju je bila usmjerena sva pozornost, umjesto svetačkih moći koje se uobičajeno nose. Tijelovska procesija bila je, uz sv. Vlaha, jedina procesija u kojoj su bili dužni sudjelovati svi članovi Velikog Vijeća što svjedoči o njenom visokom statusu.

Prema predaji, na Tijelovo 1463. godine vojska sultana Mehmeda zaustavila se na granicama Republike božanskom providnošću (točnije, zbog čudesnog trostrukog posrtanja sultanova konja), što je pridonijelo jačanju kulta koji dobiva dvojaku simboliku zaštite Grada.²³⁰ Dvije godine nakon navedenog čuda sa sultanom, 1465. godine, Gradom hara kuga koja je došla iz zaleđa prateći osmanska osvajanja, pa je tako dva dana prije Tijelova te godine, 8. lipnja, odlučeno da se proslava pojača postom i produži na vigiliju, tj. da se unaprijed uvijek svečano slavi dan uoči Tjelova kao pokušaj da se zaraza zaustavi svečanim slavljenjem.²³¹ Ovaj pokušaj rješavanja epidemije ipak nije uspio pa se Grad nagodinu okreće sv. Sebastijanu u potrazi za zaštitom.

3.5. Sekundarni marijanski *anti-peste* kultovi

3.5.1. Bezgrešno začće²³²

Zahvaljujući promociji franjevac, kult i blagdan Bezgrešnog začća (*Immaculata conceptio*) počeo se širiti već u srednjem vijeku, no općim katoličkim blagdanom proglašen je tek 1708. godine. Blagdan Bezgrešnog začća slavi se 8. prosinca, a u Dubrovniku je u kalendar službenih blagdana

---

²²⁹ Isto, 270.

²³⁰ Isto, 271.

²³¹ Isto, 271—2; Janeković Römer, 1999., 81, 304; Jeremić i Tadić, 1938., 82.

²³² Osim indicija koje donosi Lonza, a koje se oslanjaju na knjigu *Detta* 16. f. 49v (DAD) iz kojih se može vidjeti koje je procesije sponzorirala i kojim iznosima što ukazuje na njihovu važnost, nema konkretnih dokaza da se uz ovaj kult veže *anti-peste* funkcija, niti se zapravo s Bezgrešnim začćem može povezati crkva na Dančama koja je posvećena Gospi od milosti

uveden 1413. godine po zagovoru nadbiskupa, pripadnika franjevačkog reda koji je zaslužan za popularizaciju istog.²³³ Prikazi Gospe od Bezgrešnog začeća na dubrovačkom području javljaju se od 15. stoljeća, a na njima ona često stoji na polumjesecu ili gazi neman što se interpretira i kao simbol pobjede nad Turcima. Ipak, nemoguće je fiksirati ikonografiju Bezgrešnog začeća zbog oscilacija u interpretacijama i vjerovanju pa zbog toga dolazi do miješanja i paralelnog egzistiranja nekoliko likovnih rješenja.²³⁴

Lonza prva spominje bogoslužje za blagdan Bezgrešnog začeća i zavjet protiv kužne epidemije u istom kontekstu, jer joj se „čini da je ta pobožnost u Dubrovniku bila potaknuta jenjavanjem epidemije u dane ovog blagdana 1457.“ te piše kako se u Gospinoj crkvi na Dančama svake godine održavalo prigodno bogoslužje.²³⁵ S druge strane u odluci o gradnji crkve Gospe od Danača donesenoj 5. prosinca, ne spominje se konkretno bogoslužje koje će se tamo održavati, niti ikakvo bogoslužje vezano za Bezgrešno zaćeće.²³⁶

3.5.2. Gospa od Karmela

Gospa od Karmela ikonografski je tip Bogorodice koji se javlja u 16. stoljeću i puno ga češće nalazimo u zavjetima koji se tiču osmanske opasnosti nego onih koji se tiču kuge. Za ovaj ikonografski tip specifičan je prikaz Bogorodice koja stoji nad polumjesecom. Kad se 1647. godine pojavila kuga na Šipanu, vlada se 4. srpnja zavjetovala da će darovati jedan srebrni svijećnjak u vrijednosti od 100 dukata crkvi Gospe od Karmela u Dubrovniku za zahvalu što je bolest na Šipanu prestala i što je poštedjela Grad. Gotovo 20 godina poslije, 1666. opet hara nekakva bolest u Gradu, pa vlada donosi odluku o održavanju svečane procesije i opet dariva Gospu od Karmela.²³⁷

3.5.3. Gospa od Porata

Gospa od Porata bila je čudesna ikona koja se koristila u mnogim državničkim i crkvenim procesijama, a protiv kuge jedino za vrijeme kasnih epidemija krajem 17. stoljeća te u jednom periodu za blagdan Petilovrijevnaca. Za vrijeme kuge 1691. Senat polaže zavjet o slavlju 9. siječnja kojim se predviđa prvo misa u katedrali i procesija s moćima sv. Vlaha, Drva Sv. Križa. Senat je zamislio

---

²³³ Lonza, 2009., 278.

²³⁴ Prijatelj-Pavičić, 1998., 121.

²³⁵ Lonza, 2009., 287.

²³⁶ Jeremić i Tadić, 1938., 81.

²³⁷ Jeremić i Tadić, 1938., 100.

trodnevnu proslavu prestanka zaraze; prvi dan bio je rezerviran za molitve i vrlo svečanu ophodnju s Presvetim u pratnji Velikog vijeća. Drugi dan za povorku sa senatorima i važnim moćnicima sv. Vlaha, Drva Sv. Križa, Gospe od Porata i relikvijara sv. Filipa Benizzi. Treći dan je bila mala procesija sa Malim vijećem i slikom Gospe od Porata. Sve se trebalo završiti misom s pjevanjem *zahvalnice Te Deum*. Proslava se nastavila obilježavati svake godine 9. siječnja, sve do pada Republike.²³⁸

3.6. Sv. Križ i jedno monumentalno raspelo²³⁹

U trogirskom komunalnom statutu iz 15. stoljeća nalazimo odredbe o štovanju svetačkih kultova, točnije o uvođenju svetkovine sv. Sebastijana, a kasnije i o proširenju trogorskog *communio sanctorum* s ciljem zaštite grada i njegovih stanovnika od kuge. Sličnih proširenja nema u dubrovačkom statutu, no u njegovim dodacima vezano za kugu nailazimo na uredbu unesenu 9. lipnja 1527. godine kojom se bilježi zavjet služenja dviju misa svakog dana u crkvi sv. Vlaha posvećenih "spasonosnom Križu i Duhu Svetome" u znak zahvalnosti za „izbavljenje od kuge koja je usmrtila 15 000 stanovnika u šest mjeseci i naleta dvadeset dviju maurskih galija“.²⁴⁰ Zavjet slavljenja misa na oltaru sv. Križa s raspelom upisan je u svezak gradskog statuta nakon što se kult vezan za raspelo počeo razvijati, tj. nakon što su ljudi spontano počeli častiti spasonosni križ.²⁴¹

Pedesetak godina kasnije relikvije s komadićem Svetog Križa koriste su u zavjetnoj procesiji na blagdan Našašća Sv. Križa (3. svibnja) uvedenog 1586. godine.²⁴² Naime, vlada se nakon epidemije kuge koja je počela prethodne godine, 11. ožujka 1586. zavjetovala da će za vječna vremena slaviti blagdan sv. Križa pa nije jasno da li se prije toga službeno slavio jer nije zabilježen na popisu državnih blagdana iz 15. stoljeća.²⁴³ Određeno je kako će se taj dan odvijati zavjetna procesija s relikvijom, a nadbiskup će u prisustvu vlade služiti svečanu misu s molitvom Bogu da očuva Dubrovačku Republiku i narod.²⁴⁴ Procesija kojom se željelo zahvaliti Bogu za dosadašnju pomoć i izmoliti spas od aktualne kuge išla je od katedrale, u kojoj se relikvija čuvala, ulicom od Puča, prolazeći pokraj Onofrijeve fontane do Male braće. Tamo se procesiji davao blagoslov

---

²³⁸ Lonza, 2009., 292.

²³⁹ Za pomoć u razjašnjavanju činjenica vezanih za ovaj (na kraju ipak) ne-kult posebno se zahvaljujem cijenjenom Matku Matiji Marušiću koji se bavi problematikom raspela, a na čiji se rad ovaj podnaslov i referira

²⁴⁰ Kunčič, 2008., 15--19.; Marušić, 2015., 5; *Statut grada Dubrovnika 1272.*, 1990., 256.

²⁴¹ Marušić, 2015., 5. Marušić također navodi kako isti zavjet spominje i apostolski vizitator Sormano 1573/4. godine u vizitaciji crkve sv. Vlaha.

²⁴² Jeremić i Tadić, 1938., 98.

²⁴³ Lonza, 2009., 288.

²⁴⁴ Jeremić i Tadić, 1938., 99--100.

križem, pa se vraćala niz Placu natrag u katedralu na misu kojom je završavao obred. Procesija je uvedena trajnim zavjetom koji se uzimao vrlo ozbiljno, pa je tako zabilježen slučaj plemića koji 1709. nisu došli nositi baldahin te su stoga bačeni u tamnicu. Križ koji se koristio u procesiji nekoć je pripadao crkvi Sv. Stjepana, a nosio ga je nadbiskup okružen osmoricom odabranih vlastelina koji su nosili nebnicu, a koje su okruživala još osmorica vlastelina s bakljama.²⁴⁵

Po motivu križa, u ovo poglavlje spada i jedno raspelo što ga je dubrovački vlastelin Šimun Restić naručio za Dominikansku crkvu. To raspelo, koje je dugo vremena visjelo neatribuirano nad oltarom iste, već se odavno smatra zavjetom protiv kuge učinjenim 1348.²⁴⁶ Tim raspekom najviše se bavio Grgo Gamulin koji je i postavio tezu da je to zavjet protiv kuge i rad Paola Veneziana i time najmonumentalniji zavjet protiv kuge uopće.²⁴⁷ Spomenuto raspelo zapravo nije vezano za kult sv. Križa jer je taj kult ograničen moćima sv. Križa, već je riječ o križu oko kojeg se nije razvio poseban kult te koji nije bio nošen u procesijama. Gamulin svoje zaključke donosi na temelju Restićevog zavjeta te S. Cerve koji piše (Prilog XXVI) da je raspelo postavljeno na svoje današnje mjesto tek 1358. godine, za vrijeme kuge koja je počela harati 8. veljače te godine, nakon čega je epidemija čudesno prestala.²⁴⁸ Prema ugovoru (Prilog V), 3. ožujka 1348. Šimun Restić oporučno ostavlja 80 perpera da se za glavni oltar dominikanske crkve izradi jedno raspelo i jedna sveta slika koja će stajati iznad tog raspela.²⁴⁹ Tu izrijeком nije spomenuto raspelo kao zavjet protiv kuge, no ugovor svjedoči o tome da imućni dubrovački plemić dariva više crkava u godini prve zabilježene epidemije kuge na ovim prostorima. Njegovi zavjetni darovi možda se ne mogu gledati kroz prizmu protukužnog zavjeta, no svakako se mogu smatrati umjetnošću koja je potaknuta strahom od kuge. Danas općeprihvaćenu teoriju o Venezianovom raspeku - zavjetu protiv kuge ipak treba shvatiti kao samo hipotezu, a ne kao činjenicu.

---

²⁴⁵ Lonza, 2009., 291.

²⁴⁶ Fisković, 2004., 106.

²⁴⁷ Gamulin, 1983., 31--32; Krasić, 1998., 239

²⁴⁸ Gamulin, 1983., 31--32; *At vero Christi e Cruce pendentis imagine in sacra Praedicatorum Fratrum Aede sub arae maximae A bside collocata, ex Fratrum nescio, ac civium voto, pestis omnino cessavit*

²⁴⁹ Tadić, 1952.a, 13. Istom oporukom ostavlja da se učini jedan oltar za Gospinu crkvu sa svetom slikom na kojoj će biti križ sa sv. Ivanom s jedne i ženom (Bogorodicom) s druge strane.

4. Zaključak

Primarni cilj ovog rada bio je istraživanje kultova zaštitnika od kuge na dubrovačkom područja tijekom kasnog srednjeg i ranog novog vijeka. Rezultati tog istraživanja prostorno su grupirani u tadašnjem urbanom centru, današnjoj staroj gradskoj jezgri i bližoj okolini uz rijetke iznimke zavjeta na širem dubrovačkom području. Koncentracija kultova u urbanom centru rezultat je financijskih prilika i rjeđih epidemija na neurbaniziranim područjima. Iako se nalazi dalje od stare gradske jezgre, otok Lopud bio je prilično urbaniziran i u kontaktu s kužnim epidemijama zbog pomorske trgovine, kao i ostali Elafitski otoci, pa se zato javlja značajnom iznimkom.

Sekundarni ciljevi rada odnosili su se na istraživanje samih zavjetnih spomenika u kontekstu spomenutih *anti-peste* kultova. Jedan dio korpusa zavjetnih spomenika dokumentiranih u ovom radu prethodno je pripisan određenim *anti-peste* kultovima u stručnoj literaturi. Drugi dio korpusa, koji nije prethodno vezan uz štovanje *anti-peste* kultova, povezuje se s njima na temelju svojih ikonografskih karakteristika ili na temelju oporuke ili ugovora između majstora i naručitelja.²⁵⁰ Ovo istraživanje je prvi put na jednom mjestu obuhvatilo sve protukužne zavjetne kultove, spomenike te izvore o njima. Od obrađenih 26 dokumenata, osam je novih. Od korpusa zavjetnih spomenika, zavjetnoj arhitekturi pripada njih 15, a zavjetnoj umjetnosti njih 26.

Rad je tematski podijeljen na univerzalne i lokalne kultove zaštitnika od kuge. Univerzalni *anti-peste* kultovi štovani na dubrovačkom području bili su kultovi Bogorodice, sv. Sebastijana, sv. Roka i sv. Vinka Ferriera. Lokalni *anti-peste* kultovi nešto su brojniji i u radu su podijeljeni na one kojima su posvećeni zavjetni spomenici i one bez zavjetnih spomenika, a čija se zaštitnička funkcija iskazuje zavjetnim misama i procesijama. U zaključku će biti analizirani zavjetni spomenici prema naručiteljima koji se dijele na javne (gradsku vlast), kolektivne i privatne naručitelje. Unutar tipa naručitelja analizirati će se karakter i tip zavjeta koji se odnosi na zavjetnu arhitekturu i zavjetnu umjetnost, odnos zavjeta prema epidemiji, te udio kultova lokalnih i univerzalnih svetaca u učinjenim zavjetima.

Kad je riječ o univerzalnim kultovima, kult Bogorodice daleko je najrašireniji svetački kult zapadne Europe čije je područje djelovanja puno šire od protukužne zaštite. U Dubrovniku je ovaj kult imao veliku popularnost, a u kužnom kontekstu posebno je bitan tip Gospe od Milosti o čemu svjedoči i njoj posvećena crkva na Dančama, naručena od dubrovačkog Senata. Osim crkve,

---

²⁵⁰ Osim oporuka i ugovora, riječ može biti o drugim vrstama dokumenata, no ova dva tipa su daleko najučestaliji

sačuvano je i nekoliko poliptiha koji vezuju Bogorodicu i kugu. Poliptih Bogorodice iz crkve Gospe od Milosrđa na Gorici prikazuje Gospu od Milosti s vjernicima, a na drugima, poliptihu iz crkve sv. Mihajla u Cavtatu i poliptihu Bogorodice iz katedrale, Bogorodica je prikazana u središnjem dijelu slike, okružena drugim *anti-pest*e zaštitnicima.

Nešto tjesnije vezan za kugu bio je kult sv. Sebastijana kojem dubrovačka vlada također podiže crkvu. Za razliku od crkve Gospe na Dančama koja je podignuta kako bi umirući od kuge bili pod njenom zaštitom, crkva sv. Sebastijana podignuta je kao zavjet za prestanak kuge.

Za razliku od prethodnih, kult sv. Roka imao je isključivo *anti-pest*e funkciju, a u Dubrovnik dolazi nakon njegove popularizacije u Veneciji. Promovira ga gradska vlast gradnjom crkve sv. Roka na Boninovu i crkvom sv. Roka u Gradu, te zavjetnim misama i procesijama. Osim ove dvije crkve, posvećeno mu je nekoliko privatnih kapela i velik korpus zavjetne umjetnosti privatnih naručitelja. Na osnovu analize spomenika i dosad nepoznatih dokumenata ovaj rad donosi i prijedlog za novu interpretaciju odluke o gradnji crkve sv. Roka na Boninovu.

Osim sv. Roka, u Veneciji se u *anti-pest*e funkciji štovao i kult sv. Vinka Ferriera kojeg na dubrovačkom području ne prate službene mise i procesije protukužne funkcije, no privatne narudžbe, kao i one samostanske posvećene njegovom kultu vezuju ga za zaštitu od kuge.

Od mnogo brojnijih lokalnih *anti-pest*e kultova, najpopularniji je zasigurno bio kult Navještenja. Ovaj tip marijanskog kulta javlja se prilikom prve kužne epidemije 1348. godine kad mu se posvećuje nekoliko privatnih zavjetnih crkva. Tek puno kasnije kult ulazi pod državno okrilje, kad mu vlasti posvećuju crkvu i pokreću službeno štovanje zavjetnim misama i procesijama. Njegova specifičnost je u lokaciji crkava koje najčešće stoje na prilazima naselju.

Drugi najznačajniji lokalni kult bio je onaj sv. Vlaha koji je kao službeni zaštitnik grada Dubrovnika imao mnogo širu primjenu od same protukužne zaštite, za koju se može reći da je proizašla iz njegove glavne uloge. Njegova glavna funkcija bila je ona državotvorna, no vlasti ga ipak štiju zavjetnim misama i procesijama protukužne namjene.

Nešto mlađi bio je kult Petilovrijenaca koji promoviraju vlasti putem zavjetnih misa i procesija te gradnjom crkve. Kao i kod sv. Vlaha, smatra se da je kult prvenstveno bio vezan za promociju dubrovačke vlasti, no njegova funkcija u vrijeme epidemije dokazuje da je bio korišten i u *anti-pest*e kontekstu.

Dubrovačke vlasti također su promovirale kultove sv. Petra i Pavla apostola, Tijelova, sv. Šimuna i Jude Tadeja, sv. Antuna Padovanskog i sv. Ivana Krstitelja, no njima ne podižu zavjetne

crkve. Ovi kultovi štovani su zavjetnim misama i procesijama, a kult sv. Antuna Padovanskog i zavjetnom slikom koju naručuje Malo vijeće.

Sekundarni marijanski *anti-pest*e kultovi spomenuti u ovom radu su Bezgrešno začeće, Gospa od Karmela i Gospa od Porata i njih također promovira gradska vlast. Prvi kult vezuje se za crkvu Gospe od Danača, a druga dva su kronološki vezana za epidemije kuge u 17. stoljeću.

Zasebno je obrađen kult sv. Križa koji se spontano razvija do ulaska pod državno okrilje kad se zavjet o slavljenju svakodnevnih misa upisuje u gradski statut. Gotovo pola stoljeća kasnije, uvodi se i zavjetna procesija te nove zavjetne mise. U istom poglavlju obrađeno je i jedno monumentalno raspelo, oko kojeg se nije razvio zaseban kult, no vezano je za protukužni zavjet.

* * * * *

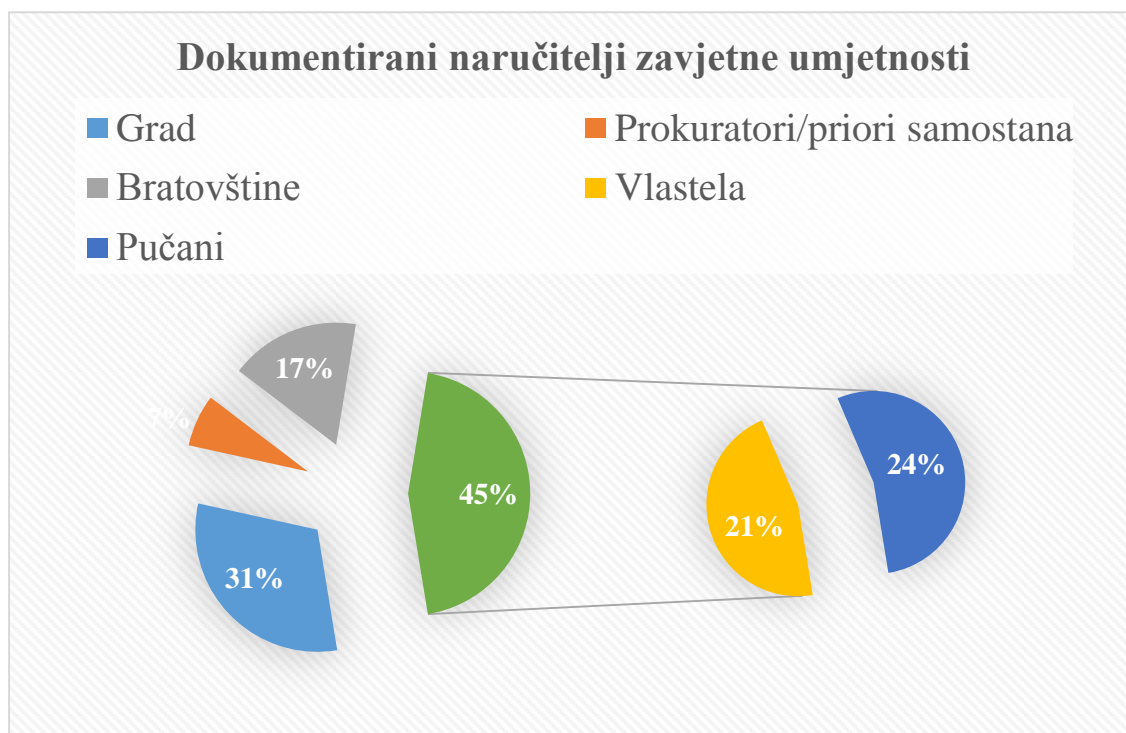
Usporedbom odnosa javnih, kolektivnih i privatnih naručitelja zavjetne arhitekture, uočava se da gradske vlasti svim univerzalnim kultovima (osim sv. Vinka) podižu crkvu. Što se lokalnih kultova tiče, mnogo njih je bilo promovirano od strane gradskih vlasti, no vlasti samo kultovima sv. Vlaha, sv. Petilovrijeana i Navještenja grade crkvu. Vidljivo je da naručuju čak sedam crkava, no samo dvije slike. U početku, 1348. godine, vlasti se oslanjaju samo na lokalne kultove sv. Vlaha, Petilovrijeana i Navještenja, a zatim sredinom 15. stoljeća grade crkve isključivo univerzalnim kultovima sv. Sebastijana i Bogorodice. U prvoj polovici 16. stoljeća grade dvije crkve posvećene univerzalnom kultu sv. Roka i jednu lokalnom kultu Navještenja. U slučaju sv. Vlaha i Petilovrijeana radilo se o državnim kultovima kojima crkve podiže Grad i za čiju ih gradnju vežu i drugi motivi osim kuge. Kult Navještenja, pak, isprva spada u javnu pobožnost, a gotovo 200 godina nakon gradnje prvotnih crkava 1348. godine, gradska vlast podiže crkvu tog titulara. Time ovaj kult naknadno ulazi pod oblast državnih *anti-pest*e kultova.

Usporedbom vremena naručivanja zavjetnih spomenika s godinama epidemija, uočljivo je da se odluke gradskih vlasti o gradnji crkava i narudžbe za ostalu votivnu umjetnost donose u jeku epidemija. Činjenica da se državne narudžbe javljaju isključivo kao reakcija na epidemiju govori kako se takvim zavjetima pokušavalo dobiti izbavljenje od trenutnih epidemija.

* * * * *

Privatni naručitelji podižu crkve samo dvama kultovima. To su univerzalni kult sv. Roka i lokalni kult Navještenja. Od mnoštva crkava Navještenja koje podižu privatni naručitelji, čak se tri grade 1348. godine, jedna se gradi 1480-ih, a posljednja je zabilježena 1692. godine. Kapele sv. Roka privatni naručitelji podižu 1527. godine, iste godine kad nastaje i crkva državnog zavjeta, te

1568. godine.

Slika 18. Dokumentirani naručitelji zavjetne umjetnosti (© autorica)

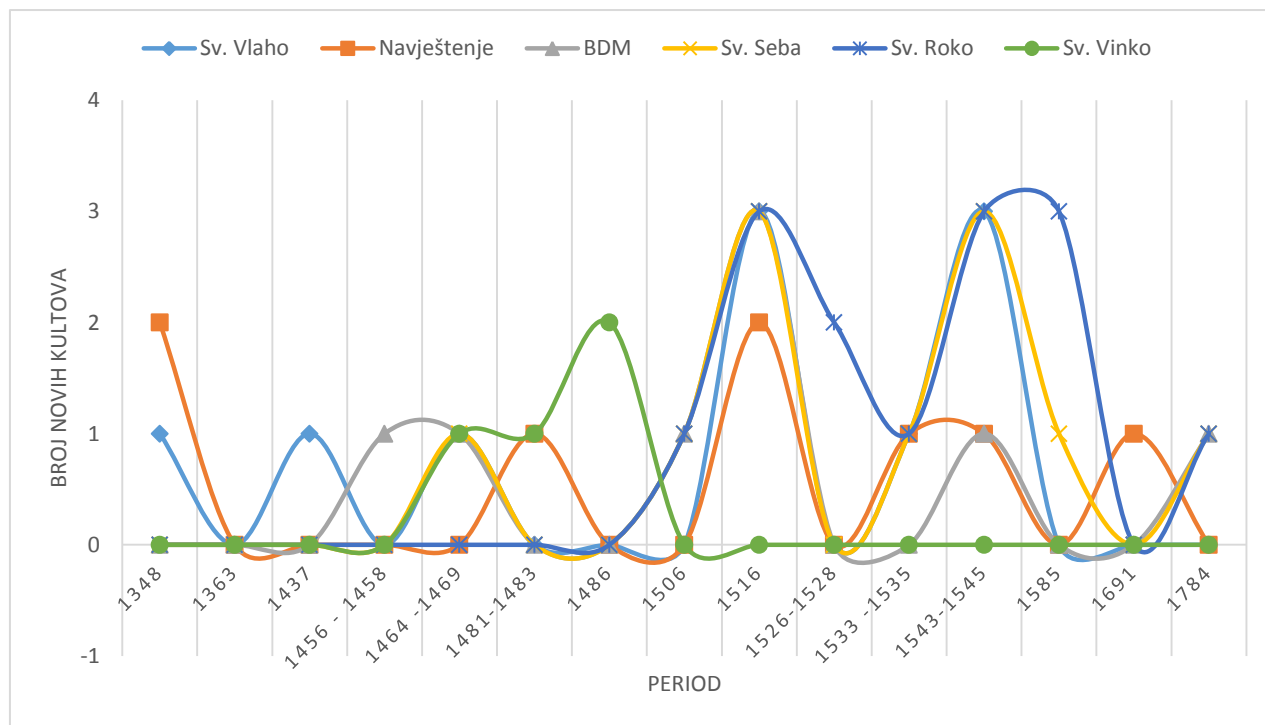
Privatni naručitelji najčešće biraju zavjetnu umjetnost posvećenu univerzalnim kultovima, osobito onom sv. Roka. Jedini lokalni svetac prikazan u protukužnoj zavjetnoj umjetnosti privatnih naručitelja je sv. Vlaho, no nikada samostalno već uvijek s drugim univerzalnim *anti-peste* svecima. Štovanje kulta sv. Vinka iznimno je jako, no u vrlo kratkom periodu od svega jednog desetljeća. Tijekom 16. stoljeća u narudžbama protukužnih zavjetnih slika prevladavaju ostali univerzalni kultovi (sv. Sebastijan, sv. Rok, Bogorodica).

Sva zavjetna arhitektura privatnih naručitelja kronološki je usko vezana za godine epidemije, do u godinu. No, zavjetna umjetnost ovih naručitelja odgovara godinama epidemija samo do početka 16. stoljeća, kada se počinju javljati odstupanja od nekoliko godina između godine narudžbe i godine epidemije. Stoga se može zaključiti da je ovdje riječ o brizi za kontinuitet kulta, osobito ako se uzme u obzir slučaj Nikole Sfondratija i kupnja već gotovog kipa sv. Roka.

* * * * *

Kolektivni naručitelji, u koje spadaju narudžbe izvršene od bratovština i priora i prokuratora samostana označavaju najmanji dio obrađenog korpusa i nisu vezane za narudžbe zavjetne

arhitekture. Njihove narudžbe odnose se isključivo na zavjetnu umjetnost i to gotovo isključivo na oltarne pale. Kao i kod privatnih narudžbi, preferiraju univerzalne *anti-pest*e kultove s iznimkom kulta sv. Vlaha koji se uvijek prikazuje u društvu drugih *anti-pest*e svetaca. Kronološki, kod zavjetnih spomenika ovog tipa naručitelja javljaju se najveća odstupanja između zabilježenih godina epidemije i godina narudžbe zavjetnih spomenika.

Slika 19. Grafikon dinamike popularnosti kultova (© autorica)

Konačno, treba obratiti pažnju i na dinamiku popularnosti pojedinih kultova. Može se reći da univerzalni kultovi uživaju postojanu popularnost od 14. do 17. stoljeća, tj. od trenutka kad se počnu službeno štovati, pa do kraja velikih epidemija. Iznimka je kult sv. Vinka Ferriera čije je štovanje aktualno između 1480. i 1490. godine, nakon čega je zasjenjen novim univerzalnim kultovima sv. Sebastijana i sv. Roka, koji su štovani tijekom 16. i 17. stoljeća.

Kod lokalnih kultova dolazi do većih fluktuacija u popularnosti, osim kulta Navještenja koji uživa nepromijenjenu popularnost stoljećima. Sve do posljednjih epidemija kuge krajem 17. stoljeća podižu se crkve ovom titularu. Kultu sv. Vlaha 1348. godine gradi se zavjetna crkva i on se periodično pojavljuje na prikazima s drugim *anti-pest*e svecima, što se može pripisati njegovom statusu službenog državnog zaštitnika. Kultu Petilovrijećenaca vlasti grade crkvu 1363. godine nakon čega,

poput kulta sv. Petra i Pavla apostola, ostaje službeno štovan stoljećima u vidu zavjetnih procesija i svetih misa. U slučaju kultova sv. Šimuna i Jude i sv. Antuna Padovanskog vrlo brzo nakon službene promocije došlo je do gubitka njihove protukužne funkcije, pa se javljaju novi *anti-pestes* kultovi. U slučaju potonjeg, dolazi do uvođenja novog *anti-pestes* kulta sv. Ivana Krstitelja već iduću godinu, pa se može pretpostaviti da je razlog tomu njegova neučinkovitost. Pretpostavlja se da je to bio slučaj i sa kultom Tijelova, koje je uvedeno 1465. godine, a već iduće godine kreće promocija univerzalnog kulta sv. Sebastijana. Nakon toga dolazi do kratkog perioda popularnosti sv. Vinka Ferriera, a štovanje sv. Sebastijana nastavlja se početkom idućeg stoljeća. Tada na popularnosti dobiva kult sv. Križa, a nedugo zatim i kult sv. Roka koji prevladava u 16. stoljeću, da bi se kult sv. Križa opet pojavio 1586. godine. Marijanski kultovi Gospe od Karmela i Gospe od Porata javljaju se u 17. stoljeću za vrijeme manjih epidemija kuge pa stoga ne razvijaju veliko štovanje u protukužnom kontekstu.

* * * * *

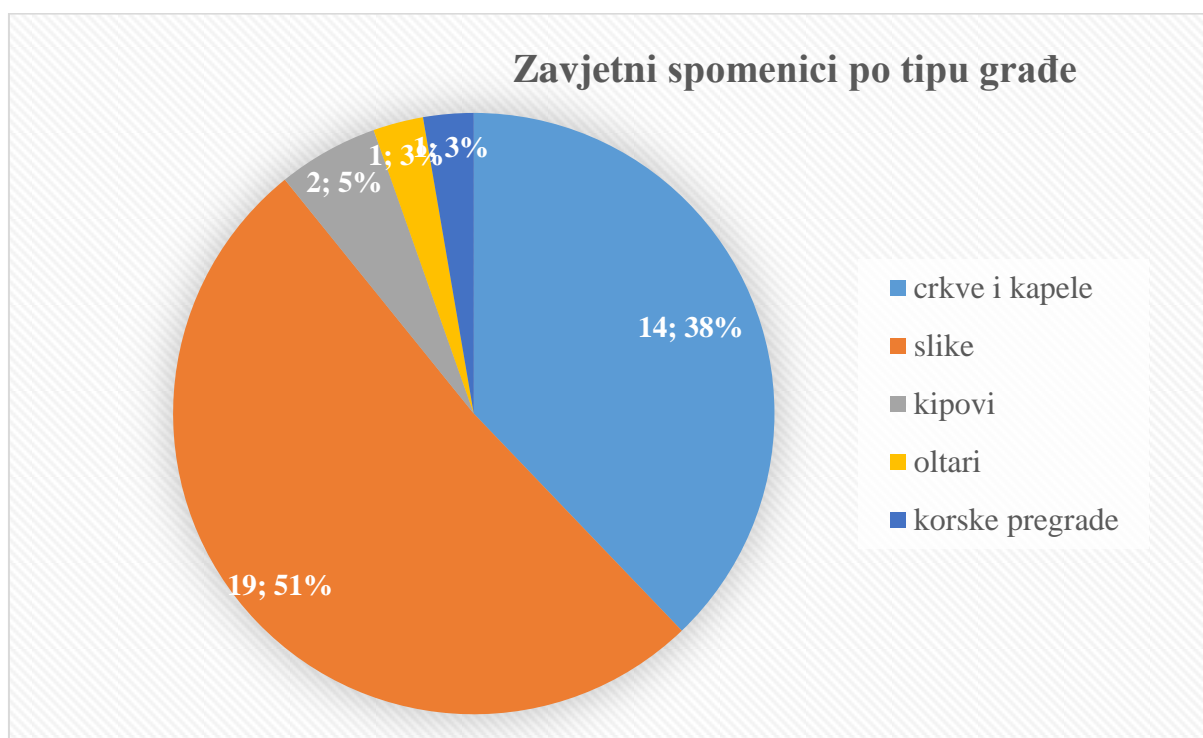
Osim dinamike kultova, analizirana je ikonografija oltarnih pala. Korpus obrađenih oltarnih pala pripada gotovo isključivo razdoblju 16. stoljeća, s iznimkom pale Navještenja iz crkve Blažene Djevice Marije Anuncijate u Gružu iz 15. stoljeća i pale sv. Vinka iz 1487. godine. Usporedbom ikonografije oltarnih pala vidljivo je da se Bogorodica pojavljuje na gotovo svim obrađenim oltarnim palama. Ona je uvijek u središnjoj poziciji, osim u nekoliko slučajeva prikaza Navještenja kad čini ikonografski par s anđelom Gabrijelom. Osim oltarne pale iz 1520. iz crkve na Gorici, uvijek je prikazana s drugim *anti-pestes* svecima, poglavito sv. Rokom i/ili sv. Sebastijanom. Na obrađenim palama uz prikaze sv. Roka, sv. Sebastijana, sv. Vlaha, sv. Antuna Padovanskog, sv. Ivana Krstitelja, sv. Kuzme i Damjana i sv. Katarine redovito se nalaze i prikazi drugih svetaca za koje ne nalazimo poveznicu s protukužnim zavjetom.

* * * * *

Ovo istraživanje pokazalo je da je postojala jaka promocija *anti-pestes* kultova u kasnosrednjovjekovnom Dubrovniku. Među tim kultovima veću popularnost imali su univerzalni kultovi koje je pratio glas o njihovim izbaviteljskim moćima, no vlast se trudila promovirati i lokalne *anti-pestes* kultove. Uz gradnju crkava, kultovi su štovani i zavjetnim procesijama i misama. Odluke o uvođenju novog protukužnog kulta i narudžbe novih spomenika donosile su se uglavnom u jeku epidemija. Privatni naručitelji nisu zaostajali za državnim narudžbama, te upravo oni naručuju gotovo cijeli korpus zavjetne umjetnosti (prvenstveno oltarnih pala) obrađene u radu, dok

su vlasti usmjerene na podizanje zavjetne arhitekture. Istraživanje je pokazalo i da postoje određeni trendovi u popularnosti kultova, pa se tako nekad uvode novi kultovi kad se stari pokažu nedjelotvornima. Obrađeno je ukupno 16 svetačkih kultova, no na oltarnim palama vidljivo je da postoje i drugi kultovi koji nisu bili državno promovirani, a vezuju se za protukužnu zaštitu. Od zavjetnih spomenika obrađenih ovim radom, 15 je crkava i kapela, 20 slika, četiri kipa, jedan oltar i jedna korska pregrada. Sveukupno čine korpus od 41 zavjetnog spomenika. Od dijela tog korpusa čiji su naručitelji dokumentirani, najbrojniji su privatni naručitelji kojih je 13 (od toga sedam vlastelinskih i šest pučanskih), zatim slijede državne narudžbe kojih je devet, a potom i kolektivne narudžbe priora i prokuratora samostana i predstavnika bratovština kojih je sedam. Na koncu, postoji još puno prostora za buduća istraživanja, poglavito na području kultova nedokumentiranih ovim radom (sv. Katarina, sv. Kuzma i Damjan, sv. Margareta...). Također, ovaj rad može poslužiti kao dobra podloga za daljnja istraživanja o protukužnoj zavjetnoj arhitekturi i umjetnosti na dubrovačkom području, za početak.

Slika 20. Obrađeni zavjetni spomenici po tipu građe (© autorica)

5. Popis literature

5.1. Knjige

- 1) Blažina Tomić, Zlata. *Kacamorti i kuga: utemeljenje i razvoj zdravstvene službe u Dubrovniku*, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2007.
- 2) Bazala, Vladimir. *Poviestni razvoj medicine u hrvatskim zemljama*, Zagreb: Hrvatsko izdavački bibliografski zavod, 1943.
- 3) Bezak, Anamarija i Lupis, Vinicije. *Crkva Gospe Luncijate u Gružu – Hortus marianus*, Dubrovnik: Ogranak matice hrvatske u Dubrovniku, 2016.
- 4) Buconić Gović, Tereza. *Dubrovačke crkvice*, Dubrovnik: vlastita naklada, 2002.
- 5) Fisković, Cvito. *Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb: Matica hrvatska, 1947.
- 6) Fisković, Cvito. *Prvi poznati dubrovački graditelji*, Dubrovnik: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Historijski institut, 1955.
- 7) Gamulin, Grgo. *Slikana raspela u Hrvatskoj*, Zagreb: Udruženi izdavači, 1983.
- 8) Đurić, Vojislav J. *Dubrovačka slikarska škola*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti – Naučno delo, 1963.
- 9) Janeković Römer, Zdenka. *Okvir slobode: Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, Zagreb – Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999.
- 10) Jeremić, Risto i Tadić, Jorjo. *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, Beograd: Centralni higijenski zavod, 1938.
- 11) Kunčić, Meri. *Od pošasti sačuvaj nas! Utjecaj osmanske opasnosti i kužnih epidemija na ikonografiju zavjetnih slika: Primjer Trogira i Splita u XV. i XVI. stoljeću*, Zagreb: Srednja Europa, 2008.
- 12) Lisičar, Vicko. *Koločep nekoć i sad*, Dubrovnik: vlastita naklada, 1932.
- 13) Lonza, Nella. *Kazalište vlasti: Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke republike u 17. i 18. stoljeću*, Zagreb – Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2009.
- 14) Mano, Antonio. *Saint Roch, Venice and the Plague*, Venecija: Marsilio Editori, 2015.
- 15) Prijatelj Pavičić, Ivana. *Kroz Marijin ružičnjak*, Split: Književni krug, 1998.
- 16) Prijatelj Pavičić, Ivana. *U potrazi za izgubljenim slikarstvom*, Dubrovnik: Matica hrvatska – ogranak Dubrovnik, 2013.

- 17) Ravančić, Gordan. *Vrijeme umiranja: Crna smrt u Dubrovniku 1348.–1349.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2010.
- 18) Vojnović, Kosta. *Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj od XIII. do konca XVIII. vijeka. sv. I*, Dubrovačke obrtne korporacije (cehovi) od XIII. do XVI. Vijeka, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1899.

5.2. Poglavlja u knjigama

- 1) Badurina, Anđelko. „Slikarstvo“, u: *Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće* (Muzejski prostor Jezuitski trg, 1987., Dubrovački muzej Knežev dvor, srpanj – rujan 1987.), ur. Ante Sorić, Zagreb: MTM, 1987., str. 324–330.
- 2) Bazala, Vladimir. „Pomorski Lazareti u starom Dubrovniku“, u: *Dubrovačko pomorstvo: u spomen sto godina Nautičke škole u Dubrovniku: MDCCCLII–MCMLII*, Dubrovnik: Odbor za proslavu sto godina nautičke škole u Dubrovniku, 1952., str. 293–308.
- 3) Cvetnić, Sanja. „Kultovi dominikanskih svetaca i njihova ikonografija nakon Tridentskoga koncila“, u: *Dominikanci u Hrvatskoj*, ur. Igor Fisković, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2011., str. 181–202.
- 4) Dabo, Katica. „Danče kao Gospino svetište“, u: *Velika protetura: Duhovna baština Dubrovnika posvećena Bogorodici*, ur. Vlado Košić, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2009., str. 295–312.
- 5) Demori-Staničić, Zoraida. „Lik donatora u dubrovačkom slikarstvu 15. i 16. stoljeća“, u: *Likovna kutura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća: znanstveni skup uz izložbu Zlatno doba Dubrovnika*, 1991., str. 194–200.
- 6) Demović, Miho. „Danče kao Gospino svetište“, u: *Velika protetura: Duhovna baština Dubrovnika posvećena Bogorodici*, ur. Vlado Košić, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2009., str. 331–376.
- 7) Fisković, Cvito. „Pravilnik bratovštine, dokumenti o gradnji i ostatci brodogradilišta u Gružu“, u: *Beritićev zbornik. Zbornik radova iz dubrovačke povijesti u počast sedamdesetogodišnjice dubrovačkog konzervatora Lukše Beritića*, (ur.) Vjekoslav Cvitanović, Dubrovnik: Društvo prijatelja dubrovačkih starina, 1960., str. 117–148.
- 8) Fisković, Igor. „Arhitektura i skulptura crkve Gospe od Milosti na Dančama“, u: *Crkva i samostan svete Marije na Dančama*, ur. Luko Paljetak, Katica Dabo, Dubrovnik: Družba

- sestara franjevkki od Bezgrješnog začeca, Matica hrvatska, Ogranak, 2010., str. 62–91.
- 9) Fisković, Igor. „Kiparstvo“, u: *Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće* (Muzejski prostor Jezuitski trg, travanj – lipanj 1987., Dubrovački muzej Knežev dvor, srpanj – rujan 1987.), ur. Ante Sorić, Zagreb: MTM, 1987., str. 331–346.
- 10) Gjukic-Bender, Vedrana. „Katalog izložbe“, u: *Pinakoteka: Dubrovački muzej, Kulturno-historijski odjel, Knežev dvor*, ur. Vlaho Benković, Dubrovnik: Dubrovački muzej, 1988., str. 41–47.
- 11) Gjukic-Bender, Vedrana. „Poliptih Gospe od Milosrđa u Dubrovniku“, u: *Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća: znanstveni skup uz izložbu Zlatno doba Dubrovnika*, ur. Igor Fisković, Zagreb: Muzejsko galerijski centar, 1991., str. 214–221.
- 12) Janeković Römer, Zdenka. „Sveti Dujam i Sveti Vlaho: Uporište Metropole i Središte Biskupije“, u: *Hagiologija. Kultovi u kontekstu*, ur. Ana Marinković, Trpimir Vedriš, Zagreb: Leykam, 2008., str. 123–139.
- 13) Lonza, Nella. „Građa državnih institucija kao hagiografsko vrelo: dubrovački primjer“, u: *Hagiologija. Kultovi u kontekstu*, ur. Ana Marinković, Trpimir Vedriš, Zagreb: Leykam, 2008., str. 104–122.
- 14) Mason Rinaldi, Stefania. „L'immagine della peste nella cultura figurativa veneziana“, u: *Venezia e la Peste 1348/1797*, Venezia: Comune di Venezia, Assessorato alla Cultura e Belle Arti, Marsilio Editori, 1979., str. 209–224.
- 15) Marinković, Ana. „Kultovi dominikanskih svetaca i njihova ikonografija do Tridentskoga koncila“, u: *Dominikanci u Hrvatskoj*, ur. Igor Fisković, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2011., str. 161–180.
- 16) Marković, Vladimir. „Slikarstvo“, u: *Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće* (Muzejski prostor Jezuitski trg, travanj, svibanj, lipanj 1987., Dubrovački muzej Knežev dvor, srpanj – rujan 1987.), ur. Ante Sorić, Zagreb: MTM, 1987., str. 347–363.
- 17) Mueller, Reinhold C. „Peste e demografia – Medioevo e Rinascimento“, u: *Venezia e la Peste 1348/1797*, Venezia: Comune di Venezia, Assessorato alla Cultura e Belle Arti, Marsilio Editori, 1979., str. 93–96.
- 18) Nevola, Fabrizio. „Urban Responses to Disaster in Renaissance Italy: Images and Rituals“, u: *Wounded Cities: The Representation of Urban Disasters in European Art (14th–20th Centuries)*, ur. Marco Folini i Monica Preti, Leiden – Boston: Koninklijke Brill, 2015., str. 59–74.

- 19) Preto, Paolo. „Peste e demografia – L' eta moderna: le due pesti del 1575–77 e 1630–31“, u: *Venezia e la Peste 1348/1797*, Venezia: Comune di Venezia, Assessorato alla Cultura e Belle Arti, Marsilio Editori, 1979., str. 97–98.
- 20) Ravančić, Gordan. „Svećenstvo i crkva u dubrovačkim oporukama iz 1348. godine“, u: *Humanitas et Litterae: Zbornik u čast Franje Šanjeka*, ur. Lovorka Čoralić, Slavko Slišković, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2009., str. 177–205.
- 21) Skupina autora, „Graditeljstvo“, u: *Dominikanci u Hrvatskoj*, katalog izložbe (Zagreb, MGC – Klovićevi dvori, 21.prosinac 2007 – 30. ožujka 2008.), (ur.) Igor Fisković, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2011., str. 257–310.
- 22) Sivrić, Marijan. „Legati i darovi Crkvi sv. Marije na Dančama tijekom stoljeća“, u: *Crkva i samostan svete Marije na Dančama*, ur. Luko Paljetak i Katica Dabo, Dubrovnik: Družba sestara franjevki od Bezgrješnog začeća, Matica hrvatska, Ogranak, 2010., str. 34–61.
- 23) Zelić, Danko, „Short-lived Opera Bella e Buona: The 1564 Chancel Screen of the Church of St. Roch in Dubrovnik“, u: *Scripta in honorem Igor Fisković: zbornik povodom sedamdesetog rođendana*, ur. Miljenko Jurković, Zagreb – Motovun: International Research Center for Late Antiquity and the Middle Age, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, 2015., str. 271–281.

5.3. Članci

- 1) Belamarić, Joško. „Sveti Vlaho i dubrovačka obitelj svetaca zaštitnika“, u: *Dubrovnik: časopis za književnost, nauku i umjetnost*, god. 5, br. 5 (1994.), str. 29–39.
- 2) Beritić, Lukša. "Ubikacija nestalih građevina u Dubrovniku“, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 10 (1956.), str. 15–83.
- 3) Boeckl, Christine M. „Giorgio Vasari's "San Rocco Altarpiece": Tradition and Innovation in Plague Iconography“, u: *Artibus et Historiae* 22, br. 43 (2001.), str. 29–40.
- 4) Fisković, Cvito. „Lastovski spomenici“, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, br. 16 (1966.), str. 5–151.
- 5) Fisković, Cvito. „Umjetnine Stare dubrovačke katedrale“, u: *Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, god.14, br. 1–3 (1966.), str. 62–75.
- 6) Ivić, Ines. „Crkva i kult sv. Petilovrijevnaca u srednjovjekovnom Dubrovniku“, u: *Peristil*, br.

59. (2016.), str. 17–25.
- 7) Krasić, Stjepan. „Djela likovne umjetnosti u Dominikanskom samostanu u Dubrovniku u XV. i XVI. stoljeću“, u: *Dubrovnik: časopis za književnost, nauku i umjetnost*, god. 9, br. 2–3 (1998.), str. 233–262.
  - 8) Lupis, Vinicije. „O srebrnoj pali i srebrnom reljefu sv. Vlaha“, u: *Peristil*, br. 51 (2008.), str. 119–130.
  - 9) Marinković, Ana. „La diffusione dei culti ungheresi tra i domenicani di Dubrovnik (Ragusa) nel tempo di Mattia Corvino“, u: *Nuova Corvina*, br. 4 (2008.), str. 169–178.
  - 10) Marshall, Louise. „Manipulating the Sacred: Image and Plague in Renaissance Italy“, u: *Renaissance Quarterly*, god. 47, br. 3 (1994.), str. 485–532.
  - 11) Marušić, Matko Matija. „Sveti Jakov Markijski i čudo anđela uz raspelo u crkvi Male braće u Dubrovniku“, u: *Peristil*, br. 58 (2015.), str. 5–18.
  - 12) Prlender, Ivica. „Dubrovačko posvajanje svetoga Vlaha“, u: *Dubrovnik: časopis za književnost, nauku i umjetnost*, god. 5, br. 5 (1994.), str. 9–21.
  - 13) Živković, Valentina. „Kultovi svetitelja zaštitnika od kuge u Kotoru (XIV–XVI vek)“, u: *Istorijski časopis*, br. 58 (2009.), str. 181–196.

5.4. Internetski izvori

- 1) Dubrovačka biskupija – Župa Velike Gospe, http://www.dubrovacka-biskupija.hr/portal/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=83&Itemid=543 (pristupljeno 15. studenog 2016.)

5.5. Popis arhivskih izvora

a) Neobjavljeni

- 1) DAD, *Acta Consilii Maioris* 2
- 2) DAD, *Acta Consilii Minorum* 32, 35
- 3) DAD, *Acta Consilii Rogatorum* 19, 38, 41, 46, 47
- 4) DAD, *Diversa Cancellariae* 92, 136, 137, 145, 182
- 5) DAD, *Diversa Notariae* 67, 88, 97, 103, 117
- 6) DAD, *Testamenta Notariae* 5

b) Objavljeni

- 1) Filip De Diversis, *Opis slavnog grada Dubrovnika*, prev. Zdenka Janeković Römer, Zagreb: Dom i svijet, 2004.
- 2) Jorjo Tadić. *Građa o slikarskoj školi u Dubrovniku XIV–XVI vek.* sv. 1, Beograd: Srpska akademija nauka i Naučna knjiga, 1952.
- 3) Jorjo Tadić, *Građa o slikarskoj školi u Dubrovniku XIV–XVI vek.* sv. 2, Beograd: Srpska akademija nauka i Naučna knjiga, 1952.b
- 4) *Statut grada Dubrovnika 1272.*, uvod Antun Cvitanić, Dubrovnik: Historijski arhiv, 1990.
- 5) Razzi, Seraffino. *Povijest Dubrovnika.* prev. Stjepan Krasić i Iva Grgić, Dubrovnik: Matica Hrvatska, 2011.

6. Prilozi

Prilog I - Zabilježene epidemije kuge na dubrovačkom području u razdoblju od 1348. do 1784. godine

prema Jeremiću i Tadiću („Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika“. Beograd, 1938.):

1348. prvi nalet kuge koji je u Dubrovniku trajao šest mjeseci odnijevši između 1,500 i 10,000 života, ovisno o autoru kronike. Tad je i donesena odluka o gradnji nove crkve Sv. Vlaha. Ova epidemija ujedno je i najpoznatija te o njoj postoji najviše arhivskih zapisa.
- 1357-58. kuga koja je trajala godinu dana u Dubrovniku, a bila je prenesena iz Aleksandrije
1361. u Dubrovnik opet dolazi kuga iz Aleksandrije i traje godinu dana
1363. kraća od prethodnih epidemija, no snažnog intenziteta jednakog onoj 1348. godine – druga velika kuga
- 1371-1374. uz kraće prekide kuga traje 4 godine – treća velika kuga
1377. nakon uzastopnih epidemija Veliko vijeće donosi odredbi o karanteni za brodove i putnike koji su dolazili iz zaraženih krajeva na otocima Mrkanu i Bobari u trajanju od 30 dana
1391. veliki pomor kad se donose posebni propisi za upravljanje Gradom u situacijama nedovoljnog broja vlastele
1397. kuga na Pelješcu. Samostan na Mljetu je pretvoren u lazaret.
1399. nekoliko slučajeva kuge u Dubrovniku
1400. „kuga sa čirevima“ prestrašila je stanovništvo koje se razbježalo
1401. kuga u Dubrovniku, Koločepu, Šipanu
1416. kuga s Lopuda prelazi u Grad i odnosi, prema kronikama, 3.800 osoba u 2 mjeseca. Stanovništvo se razbježalo, a vlast preuzimaju kacamorti
1422. kuga u Gradu, no vlada se nije razišla jer nije bila velika opasnost od zaraze
1427. kuga na Lopudu i Osojniku
1428. kuga na Elafitima
1431. kužna zaraza na samo na otoku Koločepu koju donose pomorci
1437. Gradom 6 mjeseci vlada epidemija koja je došla iz unutrašnjosti. Od 11 predstavnika vlasti koji su ostali u gradu, samo je Marin Restić preživio. Ovu epidemiju preživio je i Filip de Diversis.

1456. -1458. kuga koja se prvo pojavljuje u Hercegovini, a potom i u Šumetu, Župi i Stonu.
kuga u Dubrovniku. Odluka o podizanju zavjetne crkve Gospi na Dančama
1459. kuga koja se „uvukla morem“
1464. - 1469. Epidemija je odnijela otprilike 2,500 života – vjerojatno zbog dobrih protuepidemijskih mjera. Kreće s Pelješca, pojavljuje se na Koločepu i širi na ostale dijelove Republike. Odluke koje se donose u periodu ove epidemije uključuju svečano slavljenje dana uoči Tijelova, podizanje crkve sv. Sebastijana i zida na Dančama, te tri procesije o Duhovima.
- 1481-1483. novi nalet kuge koji je vjerojatno došao iz Otranta odnosi oko 2,000 života.
1486. kuga iz Rekanata (Jakinske Marke) koja nije dugo potrajala, a donijeli su je trgovci
1491. tri mjeseca kuge
- 1495-1501. veliki pomor na Pelješcu, ali najvjerojatnije nije bila riječ o kugi nego o groznici
1500. kuga iz Rima
1503. kuga dolazi iz Chioggie u Konavle, iz Barlette na Koločep i Aleksandrije na Šipar
1506. i 1516. Smrtnosti za koje nije sigurno da je bila riječ o kugi ("mortalita grande di febra incurabile")
- 1526-1528. katastrofalna kuga, jedna od najgorih epidemija u povijesti Dubrovnika koju je navodno iz Ankone prenio krojač Andrija. Oboljeli se šalju na Danče i Lokrum, a ženi i djeci vlada izdaje zabranu izlaska iz kuće. Pogiba oko 20.000 ljudi, a traje kraće od 7 mjeseci. Donosi se odluka o gradnji crkve sv. Roka i zauvijek slavljenju svih blagdana koji imaju veze s Bogorodicom, sv. Rokom i sv. Sebastijanom.
1533. – 1535. kuga manjeg intenziteta koja traje 7 mjeseci i dolazi iz Osmanskog carstva. Odmah se počinje s gradnjom crkve sv. Roka u Gradu, a donosi se i odluka o gradnji crkve Anuncijate kraj vrata od Ploča.
1539. epidemija „ognjuštine“ po Ranjini
- 1543-45. veliki pomor na Pelješcu od kojeg je izginula većina stanovništva o kojem pišu kronike, no Jeremić i Tadić ne nalaze dokaza o tome
1572. kuga u Gradu
1573. Po Pelješcu hara bolest za koju nije sigurno da je riječ o kugi
1585. nova kuga u Gradu i okolici. Donosi se zavjet o dovršetku gradnje Lazareta na Lokrumu i zavjet o slavljenju Sv. Križa.

1647. kratka kuga na Šipanu zbog koje se daruje Gospa od Karmela.

1666. nekakva bolestina vlada u Gradu, odlučeno je da se opet daruje Gospa od Karmela

1691. kuga koja dolazi iz Osmanskog carstva. Donosi se odluka o velikim procesijama.

1784. razne epidemije u pograničnim krajevima Osmanskog Carstva.

Prilog II - Komparativna tablica godina kužnih epidemija i votivnih spomenika

Tablica s godinama epidemije koje se poklapaju s godinama gradnje crkava koje su kao zavjetne građene najčešće neposredno po završetku epidemija te zavjetnih spomenika koji su u dokumentima eksplicitno zavjetne ili svojom ikonografijom upućuju na zavjet protiv kuge:

Epidemija	Godina	Zavjetni spomenik	Naručitelj
1348.	1348.	26. veljače, Romanička crkva sv. Vlaha preko na Placi	Grad
		5. svibnja, crkva Blažene Djevice Anuncijate u Gružu	Pučanin Anđelo Ljutica
		17. srpnja, crkva Gospe Anuncijate na Jakljanu	Vlastelinka Deja Gradić
1363.	1363.	12. kolovoza 1363. Crkva Petilovrijenaca na Placi između Vetranovićeve i ulice Petilovrijenci	Grad
	Kraj 14. stoljeća	Kapelica Navještenja u Brocama pokraj Stona	
1437.	1437.	Slika na platnu s likovima sv. Vlaha i sv. Antuna između kojih je Dubrovnik	Grad
1456-59.	1457.	5. prosinca 1457. donesena odluka o gradnji crkve Gospa od Milosti na Dančama ²⁵¹	Grad
1464-69.	1465.	Narudžba poliptiha <i>Bogorodica sa svecima</i> Lovre Dobričevića za Gospinu crkvu na Dančama (BRG, sv. Vlaha, sv. Antun Padovanski)	Skupina vlastelina

²⁵¹ Jeremić i Tadić, 1938., 81.

	1466.	21. svibnja 1466. donesena odluka o gradnji crkve sv. Sebastijana	Grad
	1470.	Kapela sv. Vinka uz sakristiju sv. Dominika majstora Bartolomea Graziana	Trgovac Ivan Sparterij
1481-83.	Oko 1480.	Kapela Navještenja na izvoru Omble	Paskoje Miličević
	1482.	Darovano zemljište za izgradnju samostana sv. Vinka na Lopudu (na koncu sv. Nikola)	Vlastelin Nikola Zamanja
	Oko 1484.	Oko 1484. oltar sv. Vinka u dominikanskoj crkvi	Pučanin Nikola Bakrović
1486.	1486.	drveni kip sv. Vinka Ferriera izrađen u Dubrovniku u dominikanskom samostanu	
	1487.	Ugovor za veliku sliku sa sv. Vinkom u sredini i prikazima sv. Tome, sv. Petra Mučenika, sv. Katarine i sv. Orsule majstora Stjepana Ugrinovića i Marina Lovrovog Dobričevića	Prior dominikanskog samostana
?	15. stoljeće	Lokrumsko Navještenje u Kneževom dvoru	
1506.	1509-10.	Poliptih Mihovila Vicka Lovrina u Cavtatu s Bogorodicom s Djetetom, Sebastijanom i Rokom – franjevačka crkva u Cavtatu	Vlastelin Dominik Pucić
1516.	1516.	oltarna pala Francesca Bissole iz crkve Gospe u Polju na Lastovu s Gospom s Djetetom, sv. Sebastijanom i donatorom Dobrićem Dobričevićem	Pučanin Dobrić Dobričević
	1517.	Pala za katedralu s Bogorodicom, sv. Ivanom, Vlahom, Rokom i Sebastijanom koji je započeo N. Božidarević, a dovršio Miho Hamzić i Petar Ivanov za oltar sv. Josipa	Grad (prokurator katedrale)
	Oko 1520.	Poliptih Bogorodice iz crkve na Gorici	

	1520.	Triptih Navještenja s Lopuda, iz crkve Gospe od Špilica s prikazima sv. Antuna Opata, sv. Sebastijana, sv. Ivana Evanđelista, sv. Jakova i sv. Katarine	
	1522.	Poliptih Uznesenja u crkvi Gospe u Pakljeni na otoku Šipanu sa prikazima prikaze sv. Lazara, sv. Antuna Opata, sv. Nikole, sv. Vlaha, sv. Jeronima, sv. Roka i sv. Sebastijana	Bratovštine sv. Marije na Šipanu
	1523.	Poliptih Bogorodice sa sv. Rokom, sv. Ivanom Krstiteljem, sv. Franjom, sv. Katarinom, sv. Vlahom, Navještenjem i kaležom za crkvu sv. Marije od Špilica na Lopudu od Pera Ivanovog.	Prokurator franjevac na Lopudu
1526-1528.	1526.	15. prosinca 1526. odluka o podizanju crkvice sv. Roku (Boninovo)	Grad
		Kip, slika i kapela sv. Roka u crkvi Gospe od Šunja na Lopudu (T. Pidelli)	
1533-1535.	1533.	Odluka o gradnji crkve sv. Roka 11. travnja 1533	Grad
		Odluka o gradnji crkvice Anuncijate kraj vrata od Ploča 29. svibnja	Grad
		Odluka o gradnji lazareta na Lokrumu 29. svibnja 1533. ²⁵²	Grad
	1535.	Slika s likovima sv. Sebastijana i sv. Vlaha od Petra Ivanovog za dopunu oltaru sv. Barbare u kapeli sv. Sebastijana, 11. listopada	Bratovština sv. Barbare
1539. i 1543-45.	1542.	Gradnja druge crkve sv. Roka	Grad
	1552.	Triptih Uznesenja Kristofora Antunovića u Pakljeni na Šipanu s prikazima Bogorodice, sv. Antuna Opata, sv. Lazara, sv. Vlaha, sv. Roka. Sv. Sebastijana, sv. Nikole i sv. Jeronima	Bratovština sv. Marije
	Sredina	Girolamo Santacrocce slika poliptih sv. Roka sa	

²⁵² DAD, *Acta Consilii Rogatorum* 41, 261' (Prima pars est de eligando Locum pro fabrica hospicis Nazaretthi pro suspectis peste. In Insule Cromar con consesnti habito...)

	16. stoljeća	prikazima sv. Klare, sv. Franja, sv. Juraja, sv. Mihovila i sv. Sebastijana za crkvu sv. Marije od Špilica na Lopudu	
	1564.	Korska pregrada u crkvi sv. Roka s prikazima Navještenja, sv. Jeronima, sv. Vlaha, sv. Sebastijana i sv. Roka	Bratovština sv. Roka
	1568.	Antonio Florini slika oltarnu sliku sa scenama iz života sv. Roka i sv. Vlahom, sv. Andrijom, sv. Sebastijanom, sv. Jakovom i Bogorodicom za crkvu sv. Roka u Gradu	Kapetan Andrija Cvjetković
1585.	1585/6.	dovršava se već započeti lazaret na Lokrumu kao kolektivni zavjet Dubrovčana	Grad
	1586.	Crkva sv. Roka u Grgurićima kraj Slanoga	Vlastelin Antun Gradić
		Oltarna slika donatora, Sv. Roka, Katarine, Kuzme i Damjana	
	1588.	Slika teme Raspeća sa sv. Rokom i Sebastijanom i vjernicima u crkvi sv. Josipa u Malom Stonu	Nepoznati privatni naručitelj
	1592.	Nikola Lazanić prodaje mramorni kip sv. Roka	
	1605.	Lastovski poliptih u crkvi sv. Kuzme i Damjana sa sv. Vlahom, Kuzmom i Damjanom, sv. Katarinom i sv. Sebastijanom	
	Oko 1620te	Kip sv. Roka za crkvu sv. Roka na Lastovu	Bratovština sv. Roka
1647.	1647.	Srebrni svijećnjak za Gospu od Karmela	Grad
1691.	1692.	Crkva Navještenja u ulici od Puča	Vlastelini Gundulić
1784.?	Kraj 18. stoljeća	Carmelo Reggio slika za crkvu sv. Nikole u Gružu sv. Roka, sv. Sebastijana, sv. Katarinu, sv. Luciju, sv. Nikolu i Bogorodicu	Najvjerojatnije bratovština sv. Nikole

**Prilog III - Anđelo de Leticia (Ljutica) oporučno zavješta gradnju crkve
Navještenja na brdu Krstac**

5. svibnja 1348.

(...)Ancora de questi denari sia lavorata una ecclesia in lo monte de Cresteç nela via Dombila ad honore de Santa Maria annunciata, è sia lavorata lo piu tosto che porrà. (...)

(DAD, *Testamenta Notariae* 5, 2'; Ravančić, 2010., 164-166.; Fisković, 1955., 65.)

**Prilog IV - Deja, žena pokojnog Feliksa, oporučno zavješta gradnju crkve
Navještenja na Jakljanu**

17. srpnja 1348.

Io Deya uxor quondam Felise de Grade faço meo ultimo testamento con bona et sana mente mua.

(...) Anchora vollo che se debia far 1 glesia de perperi C al scholo de Lecnana la che ave la vigna lo de raçnovuli (?) la qual glesia fata al nome de sancta Maria annunçiada. Anchora vollo che se debia far cantar mese V^c in sancta Maria.

(DAD, *Testamenta Notariae* 5, 2; Ravančić, 2010., 217-218.)

**Prilog V - Šimun Restić oporučno zavješta raspelo i sliku dominikancima te oltar
i sliku prvostolnici.**

3. svibnja 1348.

(...) Anchora vollio che se acatti 1 crocifisso che costi perperi LXXX et che se metta ali frari predicatori aprovo al altar grande; et ancora vollio che se accatti 1 ancona che sia in essa designata la maestade et che sia posta sovra allo crocifisso ali frari predicatori (...)

Et vollio che debia fare 1 altare sotto el lector de sancta Maria fronido (!) et che abia una anchona cola croxe, et d una parte la Donna dall altro lato sancto Çouanni, et chè coste 1 altar fronido perperi LX(...)

(DAD, *Testamenta Notariae* 5, 9'-10'; Tadić, 1952.a, 13, Marušić, 2013/14., 77.)

Prilog VI - Odluka o gradnji crkve Petilovrijenaca

12. kolovoza 1363.

Prima pars est de faciendo ecclesiam sanctorum Petri, Laurencij et Andree in terminis sub domo Priboe Plutcho in platea. Capt. per omnes(...)

(DAD, *Liber omnium reformationum*, 278; Ivić, 2016., 53.)

Prilog VII- Odluka o narudžbi slike sv. Vlaha i Antuna

24. svibanj 1437.

Pro festivitate Sancti Antonii de Padua honorata Captum fuit presens regimen devote ire debeat in vigilia sancti Antonii de Padua ad vespere et in die festivitate sue ad missam e vespere in conventui monasteri Sancti Francisci eum toto corde humiliter de precantes sui gratia dignetur creatorem nostrum exporare ut civitatem hanc nostram sua clementia et misericordia velit ab hac tam terribili pestilentia liberare et in pro sanam speratam sanitatem illam reducere, et fieri debeat una tabula sive super telam pingi ab una parte debeat figura beatissimi Sancti Blasii protectoris nostri, et illa predicti humiliter et sanctissimi Sancti Antonii de Padua ab alio latere et in medio civitas nostra Ragusis sanctorum figuras portando in letaniis quas ordinabit venerabilis pater Guelmus Vitarius conventus nostri Sancti Francisci, et postmodum cum maius consilium quocabitur tempore de pestis non vigeat? De portando ad ipsum consilium ut dies illa festivitatis predicti Sancti Antonii de Padua devotissimi celebrari debeat cum illis solemnitatibus et ceremoniis de quibus dicti consilio videbitur.

(DAD, *Acta Minoris Consilii*, s. 7, f. 150v)

Prilog VIII - Odluka o gradnji Gospine crkve na Dančama

5. prosinca 1457.

Prima pars est de dando libertatem domini Rectoris et suo minori consilio faciendi tres officiale quo vadant ad Danzas extra portam pillarum, qui videant oculati et cum ibi ad Danzas locum (*cancell.*) in quo fabricari debeat una ecclesiola brachiorum octo longa intus vel circa et brachiorum sex longa intus vel circa, cum cimiterio opportuni, expensis eorum quo volent in id conferie elemosinas cum dote ipporum quinque annuatim solvendorum in perpetuum per comune nostram sacerdoti deprecando

ad officiandum dictam ecclesiolam. Et hoc ut pauperes qui tempore pestis moriuntur ibi ad Danzas non veniant mori uti pecora. Sed sicut chusticole sepeliantur in loco sacro, et pro eorum animalibus fiat aliqua memoria, que ecclesiola sit fondata sub vocabulo Sancte Marie de Gratia.

Pro omnes cotra

(DAD, *Acta Consilii Rogatorum* s. 15, 182: Dabo, 2009., 296.)

Prilog VIII - Odluka o gradnji crkve sv. Sebastijana

21 maii 1466.

Prima pars et de faciendo construi et fabricari in
civitate nostra unam capellam seu ecclesiolam
Ad honorem! Et reverentiam Ac Sub vocabulo
Gloriosi martiris Sancti Sebastiani! Ut euis
Meritibus et precibus Civitas nostra, a pestis
Flagello, et ab omni tribulatione liberetur – Per XXXV contra?

(DAD, *Acta Consilii Rogatorum* s. 19, 50')

Prilog IX - Ugovor Stjepana Ugrinovića i Marina Dobričevića s priorom dominikanskog samostana o pali sa pet figura među kojima će u sredini stajati i sv. Vinko

21. travnja 1487.

Sia noto corno fra Paulo prior de san Dominico di Ragusa fece cacto cum maestro Stephano Zornelich et cum maistro Marino fiol di olim Lorenzo pentor per far una pala di uno altare cum cinque figure, zoe di mezo san Vincentio et intorno san Thomaso, et sancto Piero Martire, et sancta Catharina, et sancta Orsula, vestite in pan no d'oro. Et li campi de le diete figure siano d'oro. Et tuli li intaglii in torno siano indorati. Et la mezuota de pentura de li seraphini che parano de relievo cum lo schagnello di hystorie di san Vincentio. (...) Cum pacto che le diete figure siano ben facte ad parangon de quelle de san Sebastiano over de quelle de sacristia (...)

(DAD, *Diversa Notariae* s. 67, 110'; Kovač, 42.; Tadić, 1952.a, 303.)

Prilog X – Ugovor male braće u Cavtatu i Vice Lovrova Dobričevića za palu

1. kolovoz 1508.

Vincentius Laurentii pictor, obligando se et omnia bona sua promisit et convenit ser Dominico Ni. de Poza, presenti et acceptanti, facere unam palam pro altare sancti Michaelis in ecclesia fratrum minorum de Zaptat, que habeat in quadro brachia quattuor cum figuris, intaleis et laboreriis modelli in folio dato per partes in notaria, et de super sit una incona cum tribus figuris, sic est in dicto modello. Que omnes figure sint picte super oleo et de bona propotionem, et sit bene laborata et bene deaurata et cum pulcris intaelis et coloribus finis, et cum bono auro et oulcro laborerio, ad laudem boni pictoris, omnibus sumptibus et expensis dicti Vincentii pro ducatis auri viginti duobus in totum. Cum pacto quod debeat ipsam palam dare fornitam et completam ad tardius per totum mensem decembris proxime futuri, et postquam completa erit dicta pala idem Vincentius assecurat picturas aurum et totum laborerium ab omni manchamento per annos...(!) proxime secuturos super ipsum Vincentium et vona sua. Et confessus fuit dictus Vincentius habuisse et recepisce a dicto ser Dominico pro parte precii dicte pale ducatos auri duodecim.

(DAD, *Diversa Notariae* s. 88, 54'; Kovač, 50, Tadić, 1952.b, 37.)

Prilog XI - Odluka Malog vijeća o prihvaćanju nacrtu Nikole Božidarevića za oltarnu palu sv. Josipa

5. lipnja 1517.

Captum fuit de acceptando designum pòrrectum presenti Consilio per Nicolaum Bosidaròuich pictòrem prò pala facienda àltaris sancti Josephi, quod erigere debent in ecclesia sancte Marie Maioris eius procuratores secundu'm pàrteni captam in Consilio rogatorum, videlicet designum maius cum figura sancti Josephi tenentis Christum infantem ad brachia et sancto Biasio et sanato Ròcho, ab una parte, et sancto Augustino et sancto Sebastiano ab altera parte, et desupér habet virginem sponsam sancti Josephi inter ehoros angelorum, et in schabello alias figuras. Cuius pale erit altitudo brachiorum VII $\frac{1}{4}$ et latitudo brachiorum 5 $\frac{1}{2}$.

(DAD, *Acta Consilii Minorum* s. 32, 254; Kovač, 29; Tadić, 1952.b, 85.)

Prilog XII - Ugovor predstavnika bratovštine crkve sv. Marije u Pakljeni na Šipanu i Kristofora Antunovića za triptih Uznesenja

31. prosinca 1522.

Thomasius Ant. Criuonossouich et Thomasius Steph. Scozibucha, procuratores ut dixere fraternitatis sancte Marie de Pachlina in insula Giuppane, sponte prò palla altaris magni diete ecclesie convenerunt et paetum fecerunt cum magistro Christophoro pictore in hunc qui sequitur modum, videlicet: Quia dictus magister Christophorus ibi presens obligando se et bona sua omnia promisit et se obligavit, et ex nunc promittit et se obligat omnibus suis expensis tam lignaminum, quam auri et alliorum colorum prout neccesarium, facere, pingere et laborare dictam pallam eo modo et forma in totum et per totum, prout est palla altaris magni sancte Marie Scopuli Corcyre Nigre, videlicet illius latitudinis et longitudinis, et cum illis intagliis, foliaminibus, collumnis, pedatis, capitellis et numero figurarum, prout et cum quibus apparte depicta et laborata dicta palla Scopulli predicti que palla representat assumptionem beate et gloriose virginis Marie. Et de pluri promittit idem magister Christophorus quod colores omnes qui erunt necessarii pro pingenda dicta palla erunt satis meliores coloribus palle predictae Scopuli Corcyrensis, et quod vestimenta figurarum predictarum erunt etiam ampliora vestimentis figurarum contentarum et depictarum in dicta palla Scopuli. Dictaque laboreria et pallam promittit facere de bonis et perfectis lignaminibus ac bene stagionatis dictisque laboreriis dare bonum et finum vernicem, et predicta omnia promisit facere et detoto complere modo et forma ut supra ad laudem et giuditium bonorum magistrorum et in arte pretorum. Et dictam pallam ac omnia laboreria predicta idem magister Christophorus promisit dare de toto completa eaque ponere al locum suum debitum in termino annorum duorum proxime futurorum. E converso vero dicti procuratores obligando se se ac bona eorum omnia promiserunt dare et solere scutos auri ocauaginta duos, solvendos de die in diem in termino predicto annorum duorum, cum eorum tamen commoditate, ita et taliter quod completio dicte solutionis fieri debeat posita dicta palla de toto in opere, cumhoc quod illud totum quod dictus magsiter Christophorus recipiet a dictis procuratoribus ad predictum computem scribere teneatur manu sua propria in no folio, quod stare debeat in manibus dictorum procuratorum, et dicto folio dari debeat et prestari credentia et fides uti publice scripture. Renuntiando.

(DAD, *Diversa Cancellariae* s. 136, 137; Tadić, 1952.b, 190-191.)

Prilog XIII – Petar Ivanov (Petrus Joannis) prima 30 dukata od franjevac a za neki rad i za oltar crkve Gospe od Špilica na Lopudu

10. studenog 1523.

Magister Petrus Joannis de Venetiis pictor confessus est habuisse et recepisse a Joanne ... (!) de Insula de Medio, procuratore sancte Marie de Spliza de ditta Insula ordinis regulariorum observantie sancii Francisci, ducatos viginti,. et ducatos decem a fratre Valentino guardiano ditte ecclesie, et in totum sunt ducati triginta, quossunt prò parte cuiusdam lavorerii et picture faciende ipsum prò ornamento altaris. Renuntiando.

(DAD, *Diversa Notariae* s. 97, 201; Tadić, 1952.b, 122)

Prilog XIV - Odluka o gradnji prve crkvice sv. Roka na Boninovu

15. prosinca 1526.

Die Sabbati XV decembris 1526.

Prima pars est de construendo et fabricando expensis comunis nostri unam capellam sub vocabulo ad honorem et laudem Dei et gloriosi confessoris Sancti Rochi ut eius meritis et intercessione clementia Divina repellat a nobis suam iram et flagellum pestilentie. Per XXXVI contra VIII

(DAD *Acta Consilii Rogatorum* s. 38, 191r; Zelić, 2015., 271.)

Prilog XV - Odluka o gradnji crkve Navještenja kraj vrata od Ploča

29. svibnja 1533.

Prima pars et de edificando ad laudem et sub

Nomine gloriose virginis annuntiate. unum sacellum

sive capellam propter Ecclesiam sti

Luce a manu dextra secundum visionem relatam

in praesenti consilio ad expensas comunis nostri Et

Deus omnipotens mediante intercessionee dictae
Gloriosae virginis liberet civitatem nostram A
Praesenti pestilentia. Per omnes

(DAD, *Acta Consilii Rogatorum* s. 41, 208)

Prilog XVII - Odluka o gradnji druge crkve sv. Roka u Gradu

11. travnja 1533.

Prima pars est de creando in presenti Consilio tres officiales
Qui statim debeant ponere manum ad fabricam
Templi divi Rocchi quam primum destiterit presens infestio
sive pestilentia Per omnes

(DAD, *Acta Consilii Rogatorum* s. 41, 195')

Prilog XVIII – Odluka da se crkva sv. Roka sagradi ispod crkve sv. Spasa

29.svibnja 1533.

Prima pars est de declarando quod templum divi
Rocchi edificari debeat sub ecclesia Sti Salvatoris
cum consensu nostri Archiepiscopi
Per omnes contra III

Secunda pars est quod dictum templum edificari debeat prope ecclesiam sanctae Clarae supra
cisternas

(DAD, *Acta Consilii Rogatorum* s. 41, f.208')

Prilog XIX - Ugovor Piera di Giovannija i predstavnika bratovštine sv. Barbare za slike sv. Vlaha i Sebastijana za kapelu sv. Sebastijana

11. listopada 1535.

Nicolaus Januensis, bombarderius et castaldus reverende fraternitatis gloriosissime virginis ac Christi martiris sancte Barbare una cum auctoritate, presentia et consensu Jacobi de Sibinico et Guiglieimi Galli, officialium diete fraternitatis ac omnium aliorum bombarderiorum illustrissimi domini ragusini confratrium, dicentes velie ad eorum votorum satisfactionem erigere unum altare in ecclesia sancii Dominici de Ragusio in capella divi Sebastiani, dicatum eorum devotissime advocate sancte Barbare ad eorum ac posterorum perpetuam devotionem, sponte et omni meliori modo, quibus de iure fieri potuit ac debuit, solemni stipulatione promissa convenerunt cum magistro Petro Joanne pictore de Venetiis, presente et acceptante ut infra, quod videlicet dictus magister Petrus teneatur et debeat quod quia ipse facturus se promisit per totum mensem aprilis proxime futurum pinxisse suis propriis ac finis coloribus et puro ac optimo auro inaurasse figuras beatorum Christi martirum Blasii ac Sebastiani in una tabula, proportionatas et convenientes sculpture sancte Barbare, quarum media collocabitur similiter, quod pinxisse et inaurasse finis coloribus et auro puro fornamenta undique dictis imaginis supponenda, bases, capitellos, columnas, arcus, frontispitia, fornices, frixios, cornizonos, mudiglionos (!) ac omnia et quecumque alia ornamenta dictam pallam et circumcirca supra et infra ponenda prò dictorum operum exigentia, hoc est pingere optime pingenda et inaurare inauranda ad iudicium expertorum in arte pictorum (...)

(DAD, *Diversa Notariae* s. 103, 153; Kovač, 64; Tadić, 1952.b, 156.)

Prilog XX - Prijedlog o gradnji oltara umjesto crkve sv. Roka u katedrali

15. travnja 1542.

Prima pars est de transmuttando, cum sede apostolica consensu, ecclesiam sancti Rochi in unum altare fabricandum in ecclesia sancte Marie maioris.

(DAD, *Acta Consilii Rogatorum* s. 45, 256v)

Prilog XXI – Odluka da se prihvati molba za osnivanje bratovštine sv. Roka i gradnju crkve sv. Roka

12. prosinca 1542.

Prima pars est de acceptando suplicationem fraternitatis gloriosi martiris Sancii Rocchi lectam in presenti consilio per omnes.

Magnifici et eccellenti Signori. Noi fratelli per divina gratia ispirati dal Spirito Santo ricorremo davanti Vostre Signorie suplichiamo che ne vogliate concedere per gratia acioche possiamo fare e creare la fraternità all' onore del Signore Idio et Santo Rocho glorioso per intercessione del quale piti e più fiate questa inclita citta è stata liberata e conservata dalla crudele peste e spaventosa infermità del morbo, e perche Vostre Signorie hanno fatto principio già molti anni di tavole e coperta la capella, come appare nel detto Santo et l' angustia et extremita di temporalì ancora non hanno cominciato murare, per il che noi fratelli intitolati di Santo Rocho iterum suplichiamo con ogni riverentia et umilita ne vogliano dar balia, che infra di noi et altri devoti christiani possiamo cogliere la elemosina, e spenderla per la fabricha sudetta oltra quelli che Vostre Signorie hanno promesso di spendere per sua divotione ancora per fare reduto²⁵³ per la compagnia e fraternità nostra dove si procurerà di augumentare le orationi et elimosine et de molte sante et virtuose operationi. quale saranno ad onore del nostro Signore Idio et di Santo Rocho et utilità spirituale et corporale a sovenire li poveri di questa inclita citta, abenche di ogni cosa li principii sono deboli, ma il mezzo et il fine cum la gratia dei Signore Idio sara maggiore e migliore e sinora siamo scritti fratelli trenta vel circha e prima

Bartolomeo Aurifice — Siero Tintore — Maestro Francescho Atachista — Cesare Tintore et molti altri mercanti et artexani e nobili delli quali non acade dirgli nomi altrimenti, ma quando le Signorie Vostre accetarano le nostre giuste et oneste priege assegnandoci il luogo predetto dove possiamo dar principio alla fabricha della Capella del glorioso Sancto Rocho et il luogo dove sara reduto della fraternità (...)

Prima pars est de dando libertatem Domino rectori et consilio eligendi locum pro fabricha dictae ecclesiae Sancii Rochi et locum electum referire ad presens consilium. Per omnes.

---

²⁵³ reduto — luogo di riunione (sastanak)

(DAD, *Acta Consilii Rogatorum* s. 46, f. 63, 63')

Prilog XXII - Dodatne odluke vezane za gradnju crkve sv. Roka u Gradu

30. prosinca 1542.

Prima pars est de eligendo cum Dei nomine pro fabricando templum divi Rochi locum in quo sit casali heredum quondam ser Francisci Pancratii de Benessa positum in via sancti Domini et si capietur hec prima pars postea(?) dicetur de magnitudine loci, expensis fabricae et modo terminando(?) et hoc non obstante aliqua alia parte. Per omnes

Prima pars est de assignando fraternitati ecclesie sancti Rochi casale heredum quondam ser Francisci Pancratii de Benessa et casale fratrum sancti Dominici si in eorum consensus accedit, pro fabricando dictam ecclesiam sancti Rochi. Et de succurrendo predictae fraternitati pro fabrica dicte ecclesie cum ducatis auri quingentis. Cum hoc quod prefata fraternitas teneatur tam illustrissimo domino archiepiscopo quam dominis procuratoribus sancti Blasii et monasterio sancti Dominici solvere debitam sua angaridia. Et insuper comune nostrum debeat perseverari in celebratione missae quae singulis diebus celebratur ad honorem Dei et gloriosi sancti Rochi in sua capella. Per omnes contra iiii

Secunda pars est de succurrendo dicte fraternitati cum ducatis quattringentis cum omnibus clausulis in prima contentis (cancell.)

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et consilio possint creare duos nobiles officiales qui assistant fabricae suprascripte ecclesie sancti Rochi ut pecuniae bene et debito modo expendantur (cancell.)

Secunda pars est de non dando. Per omnes contra xiii

(DAD, *Acta Consilii Rogatorum* s. 46, f. 65', 66)

Prilog XXIII - Ugovor za korsku pregradu predstavnika bratovštine sv. Roka i majstora

14. siječanj 1564.

De voluntate, consensu et licentia nobilis ser Orsatti Hieronimi de Crieua qui est unus ex confratribus ecclesias Sancti Rochi civitatis Racusii et magistri Iacobi Galli sculptoris infrascriptum conventionis chirographum super structura chori ecclesiae Sancti Rochi celebratis accedente consensu Petri Traiani Calossevich prioris, Florii Ianaris et Antonii Carmignolae officialium dicte confraternitatis et Rochi Fasani ac sociorum dicte societatisconfratrum hic registratum fuit, cuius tenor sequitur in hunc modum: Io magistro Iacopo Francese scultore per conventione havuta col magnifico ser Orsatto Hieronimo de Crieua, uno delli fratelli de Sancto Rocho, et Piero de Traiano Calossevich, priore della ditta confraternita, et Antonio de Marino Carmignolo et <Florio Ianaro> li officiaii della ditta confraternita sono venuto con essi loro ivi presenti, stipulanti et accettanti alia infrascritta conventione per far il choro della chiesa di Santo Rocho secondo la forma del disegno presentato. E cussi me obligo di fare lo ditto choro a tutte le mie spese nel modo sera qui di guiso dechiarito e dar lo ditto choro del tutto ispedito dal opera mia di qua per Pascha prossime futura secondo la forma regula e misure, tanto per il choro e schalini; quanto la porta, secondo sera qui de giu dichiarito.

Li quadri posti fra le due cornici habbino ronde al altezza di due bracci et onze 8 con li scalini sicom'e disopra detto. Le colonne balaustri habbino essere fra li quadri secondo la forma del disegno. Le figure se hanno ponere nelli quadri sono queste: prima la figura de Santa Maria e dal altra parte l'angelo annunciatore presso la porta de ponente e la Nostra Donna da levante. Doppo la Nostra Donna Santo Biaggio, al incontro Santo Hieronimo, doppo Santo Rocho e dal altro canto Santo Sebastiano Et io magistro Iacopo sopraditto me obrigo con tutti i mei beni di compire la ditta opera posta in Santo Rocho a tutte le mie spese per sin a Pascha prossime futura. Per la qual opera sopraditta lo dito priore, ufficiali e confraternita de Santo Rocho, obligando tutti li beni di essa fraternita, promissero al ditto magistro Iacopo ivi presente, stipulante et accettante dare e pagare scudi di ducati quaranta cinque e facendo ditto magistro Iacopo opera bella e buona che la fraternita in segno de buono servitio gli hebbe de piu doriare ducati di oro due. Item fu dechiarito che le figure quali se hano ponere nelli sei quadri debbino essere di mezzo relevo e cussi fu pattuito e convenuto. Renunciando.

(DAD, *Diversa Notariae* s. 117, 29v-30r; Zelić, 2015., 277-278.)

Prilog XXIV - Ugovor naručitelja Andrije Cvjetkovića i Antonija Florinija za oltarnu sliku sa scenama iz života sv. Roka i sedam svetačkih figura za crkvu sv. Roka u Dubrovniku

9. rujna 1568.

Dominus Antonius de Florinis, Florentinus, pictor, ex conventione habita cum provido et discreto viro Andrea Fiori, patrono navis, presente et stipulante pro conficiendo uno altare erigendo per dictum Andream in tempio divi Rochi Ragusii, venit ad infrascripta pacta et conventiones: Dictus dominus Antonius sponte promisit super se et bona sua omnia presentia et futura conficere et tota pictura absolvere dictum altare, illudque tradere et consignare predicto Andreae intra menses tres proxime futuros, ac suis impensis propriis auro inaurare omnibusque fornimentis lignaminis ornare, et perficere aliis rebus, secundum quod est designatum, cessante omni contradictione, et contraventione predicti domini Antonii, qui promisit etiam sub hypoteca et obligatione bonorum suorum omnium presentium et futurorum dictum altare infrascriptis picturis expolire et depingere imagine scilicet beatae virginis Mariae et pueris, imagine divi Blasii, divi Sebastiani, divi Andreae, divi Jacobi et divi Rochi, cuius divi Rochi promisit etiam vitam descriptionibus et demonstrationibus demonstrare et patefacere, et hoc pretio et mercede scutatorum auri in auro centum et viginti, de quorum computum confessus est ipse dominus Antonius habuisse et recepisse a supradicto Andrea scutatos auri in auro centum, hac tamen conditione apposita inter ipsas partes, ut predictum altare cum fuerit perfectum et absolutum modo supradicto et secundum quod est designatum, debeat extimari a ser Francisco Hier. de Sorgo, a ser Marino Petri de Cerua, a ser Johann Dominici de Ragnina et a ser Hieronymo Val. de Sorgo, extimatoribus electis et deputatis de comuni volunrate dictarum partium, qui si extimaverint predictum altare maioris esse pretii scutatorum centum viginti, Andreas predictus teneatur predicto domino Antonio preter dictos scutatos centum viginti solvere etiam totum id quod fuerit extimatum esse maioris pretii, si vero fuerit extimatum esse minoris pretii, tantum minus habere debeat dictus dominus Antonius pro pretio et mercede dicti altaris, et sic convenerunt omni meliori modo. Renuntiando.

(DAD, *Diversa Cancellariae* s. 154, 51; Tadić, 1952.a; 208/9.)

Prilog XXV - Nikola Lazanić prodaje mramorni kip sv. Roka Nikoli Sfondrati

23. srpnja 1592.

Nicolaus Lasaneus scultor, sponte dedit, vendidit, tradidit et transtulit ser Nicolo Sfondrato, presenti et tenenti, unam statuam marmoream beati Rochi, ad presens existentem in magazeno dicti Nicolai venditoris posito sub ecclesia divi Sebastiani, pro qua statua idem venditor dixit et confessus fuit sibi fuisse integraliter satisfactum a dicto ser Nicolao emptore ab omni et toto eo quod petere posset causa et occasione pretti dictae statuae; et renunciavit.

(DAD, *Diversa Cancellariae* s. 145, 182.; Tadić, 1952.a, 234/235.)

Prilog XXVI - Serafino Cerva opisuje razloge postavljanja raspela u trijumfalni luk crkve Sv. Dominika u Dubrovniku.

(...) Eodem hoc anno, in quo versamus MCCCCLVIII rursus Ragusinam Urbem pestifera invasis lues
(...) At vero Christi e Cruci pendentis imagine in sacra Praedicatorum Fratrum Aede sub arae maxime Abside collocata, ex Fratrum nescio, an civium voto, pestis omnino cessavit (...).

(Marušić, 2015., Gamulin, 1983., 32.; Cerva, 1733, 3.)

7. Popis ilustracija

Slika 1. Glavni portal crkve Gospe od Milosti na Dančama (© autorica)

Slika 2. Vicko Lovrin, Poliptih sv. Mihaela (1509-1510.), crkva sv. Mihajla u Cavtatu, (<http://www.k-r.hr/images/preventiva/izvjesce-komora-cavtat.pdf> [datum posjeta: 13.studeni 2016.])

Slika 3. Poliptih Bogorodice iz crkve Gospe od Milosrđa na Gorici (1520.), nepoznati autor, Dubrovački muzeji, Knežev dvor

Slika 4. Začelje crkve sv. Sebastijana (© autorica)

Slika 5. Crkva sv. Sebastijana (© autorica)

Slika 6. Crkva sv. Roka na Boninovu (© autorica)

Slika 7. Portal crkve sv. Roka na Boninovu (© autorica)

Slika 8. Natpis na bočnoj strani crkve sv. Roka (© Marija Benić)

Slika 9. Pročelje crkve sv. Roka u gradu zaklonjeno suncobranima (© autorica)

Slika 10. Unutrašnjost crkve sv. Roka (© Marija Benić)

Slika 11. Dominikanski samostan na Lopudu sa franjevačkim samostanom u drugom planu (izvor: katalog *Dominikanci u Hrvatskoj* 297. str.)

Slika 12. Samostan i crkva sv. Vinka u Čelopecima (izvor: katalog *Dominikanci u Hrvatskoj* 300.str)

Slika 13. Crkva Blažene Djevice Marije Anuncijate u Gružu (© autorica)

Slika 14. Crkva Navještenja Blažene Djevice Marije na Pločama (© autorica)

Slika 15. Crkva Navještenja Marijina na izvoru Omble (© autorica)

Slika 16. Sjevernjački slikar, *Navještenje* (početak 16. st.), Dubrovački muzeji, Knežev dvor

Slika 17. Tirolski slikar, *Oltarić - Navještenje (vanjski dio)* (1520.), Dubrovački muzeji, Knežev dvor

Slika 18. Dokumentirani naručitelji zavjetne umjetnosti (© autorica)

Slika 19. Grafikon dinamike popularnosti kultova (© autorica)

Slika 20. Obrađeni zavjetni spomenici po tipu građe (© autorica)

8. Summary

This paper discusses the topic of *anti-pestē* saint cults prevalent in the Republic of Dubrovnik area in the timespan from the XIVth to the XVIIth century. The introduction tries to capture the look and fell of plague epidemics and the overall experience leading to acquiring and creating votive art. In the process of writing this paper involved analyzing written sources – chronicles and archive documents, as well as visual sources – votive statues, paintings and churches.

By comparing the timeline of epidemic occurrences with the timeline of the emergence of votive art, this work attempts to find a pattern between the two. The cults analyzed are divided into two categories: *Universal* cults, venerated trough western Europe, and local ones, venerated only in Dubrovnik or originating from Dubrovnik. The universal ones are S. Roch, S. Sebastian, Madonna and Saint Vincent. The local ones are numerous, but the three most important ones are S. Blaise, Petilovrijenci and S. Annunciation, of which the latter was a product of folk worship and was later on promoted by the state authorities unlike many other locals ones which were promoted as *anti-pestē* cults by the state authorities. The paper analyses the motifs behind introductions of such cults as well as their origin and their connections to the Republic of Dubrovnik. The paper deals with a 41 item of votive art, venerated mostly to the most popular cults - S. Sebastian and S.Roch from the first group and S. Annunciation from the second group. The votive art mentioned in the paper was a product of both the state of Dubrovnik and its citizens, both commoners and aristocrats, and there are 15 churches built as a sign of veneration and many more paintings, statues and altars.

Key words: *anti-pestē* saints, church architecture, *depulsores pestilatis*, Dubrovnik, plague, Republic of Dubrovnik, votive art